

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SİVİL TOPLUM KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE
28 ŞUBAT SÜRECİ VE TÜSİAD'IN SÜRECE BAKIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ergün DİLAVEROĞLU

**Enstitü Anabilim Dalı : Kamu Yönetimi
Enstitü Bilim Dalı : Siyaset ve Sosyal Bilimler**

Tez Danışmanı: Yrd.Doç.Dr. İrfan HAŞLAK

TEMMUZ - 2012

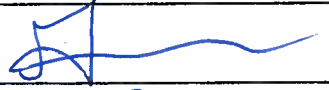

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SİVİL TOPLUM KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE
28 ŞUBAT SÜRECİ VE TÜSİAD'IN SÜRECE BAKIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Ergün DİLAVEROĞLU

Enstitü Anabilim Dalı : Kamu Yönetimi
Enstitü Bilim Dalı : Siyaset ve Sosyal Bilimler

Bu tez 19/07/2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yrd. Doç. Dr. İğon HASLAK	- BAŞARILI -	
Yrd. Doç. Dr. Zeynel ABİDİN KILINÇ	Başarılı	
Yrd. Doç. Dr. Bonyemin BEZCİ	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ergün DİLAVEROĞLU

19/07/2012

ÖNSÖZ

28 Şubat süreci günümüze kadar konuşula gelmiş karmaşık ve bir o kadar da anlaşılammış olaylardan ve ilişkilerden oluşmaktadır. Tezimde bu süreçte yaşanan olayların ayrıntılı bir incelemesini yaptıktan sonra,Tüsiad'ın sürece yaklaşımlarını ele alacağım.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını benden esirgemeyen hocam Yrd. Doç. Dr. İrfan HAŞLAK'A teşekkürlerimi sunduktan sonra, İlköğretimden yüksek lisans eğitimimi tamamlayıncaya kadar geçen süreçte desteklerini benden esirgemeyen annem Ayşe DİLAVEROĞLU'na ve babam H. İbrahim DİLAVEROĞLU'na, ayrıca ağabeyim Erkan, Eşi İnci ve Kız kardeşim Büşra'ya da sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ergün DİLAVEROĞLU

19/07/2012

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iv
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: SİVİL TOPLUM: KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE	5
1.1. Tarihsel Gelişim Süreci İçerisinde Sivil Toplum.....	5
1.1.1. Sivil Toplum ve Siyasal Toplum Eşitliği Düşüncesi	7
1.1.1.1. Aristo'nun Sivil ve Siyasal Toplum Birliği.....	7
1.1.1.2. Thomas Hobbes'ta Sivil Toplum ve Siyasal Toplum Birliği	7
1.1.1.3. Locke'a Göre Sivil Toplum ve Siyasal Toplum Birliği	8
1.1.1.4. J.J.Rousseau'da Sivil Toplum	10
1.1.2. Sivil Toplum ve Siyasal Toplum Ayrılığı Düşüncesi	11
1.1.2.1. Hegel'de Sivil Toplum	11
1.1.2.2. Marks'ın Alt Yapı ve Üst Yapı Düşüncesi.....	15
1.1.2.3. Gramsci'de Sivil Toplum	16
1.1.3. Aşkın Devlet Anlayışı ve Sivil Toplum.....	18
1.1.3.1. Machiavelli'de Sivil Toplum.....	18
1.1.3.2. John Bodin'de Sivil Toplum	19
1.2. Modern Sivil Toplumun Doğuşu ve Devlet-Sivil Toplum- Demokrasi İlişkisi.....	20
1.2.1. Demokrasi Kavramı ve Demokrasi Sivil Toplum İlişkisi.....	20
1.2.2. Batı'da Sivil Toplum Anlayışı ve Devlet İlişkisi.....	23
1.2.3. Türkiye'de Devlet, Demokrasi ve Sivil Toplum.....	28
BÖLÜM 2: 28 ŞUBAT SÜRECİ VE SONRASI GELİŞMELER	35
2.1. 1994-1995 Seçimleri: Refahyol Hükümetinin Kurulması	35
2.1.1. Refah Partisi ve Refahyol'un Kuruluşu	35
2.1.2. Refahyol'un Programı ve Hedefleri	38
2.2. 28 Şubat Sürecinin Anlamı ve Sürece Yön veren olaylar.....	40
2.2.1. 28 Şubat Sürecinin Anlamı	40
2.2.2. 28 Şubat Sürecine Yön Veren Olaylar	40

2.2.2.1. Sincan ve Kudüs Gecesi	46
2.2.2.2. Demirel'den Mektup.....	48
2.2.2.3. Başbakanlık Konutunda İftar Yemeği	50
2.2.2.4. Taksim'e Cami Projesi	51
2.2.2.5. Başbakanlık Kriz Masası Yönetmeliği	53
2.2.2.6. Susurluk Olayı	54
2.3. 28 Şubat 1997 MGK Toplantısı: Kararlar ve Uygulamalar	57
2.3.1. Batı Çalışma Grubu.....	62
2.3.2. Emasya Protokolü	66
2.3.3. Brifingler	68
2.3.4. 8 Yıllık Kesintisiz Eğitim	70
2.3.5. Askeri Vesayet	72
2.3.6. Medya ve Sürece Etkileri	75
2.3.7. Beşli Sivil İnisiyatif	76
2.4. 28 Şubat Sonrasında Türk Siyasal Hayatı ve Sürecin Ekonomik Yansımaları.....	78
2.4.1. Sürecin Ekonomik Yansımaları	81
2.4.2. Sürecin Siyasal Sonuçları.....	81

BÖLÜM 3: BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK TÜSİAD VE 28

ŞUBAT SÜRECİNE BAKIŞI	84
3.1. TÜSİAD	84
3.1.1. Kuruluşu.....	84
3.1.2. Örgüt Yapısı.....	86
3.1.3. Amacı ve Misyonu	88
3.2. TÜSİAD'ın Demokrasi Anlayışı ve Özgürlükler'e Bakışı	91
3.2.1. TÜSİAD'ın Demokrasi Anlayışı	92
3.2.1.1. Tüsiad'a göre Türkiye'de Sivilleşme Sorunu.....	93
3.2.1.2. Tüsiad'a Göre Milli Güvenlik Kurulunun Demokratik Türkiye'deki Yeri.....	94
3.2.1.3. Tüsiad'a Göre Genelkurmay Başkanlığı'nın Yeri	97
3.2.2. TÜSİAD'a Göre Özgürlükler.....	97
3.3. TÜSİAD'ın 28 Şubat Süreci'ne Bakışı	98

3.3.1. TÜSİAD’a Göre Refahiyol ve Refah Partisi’nin 28 Şubat Sürecine Etkisi..	102
3.3.2. Laiklik Tartışmaları.....	104
3.3.3. 8 Yıllık Kesintisiz Eğitim	104
3.3.4. Kudüs Gecesi ve Sincan Olaylarına Bakışı.....	107
3.3.5. Susurluk Olayı’na Bakışı	107
3.3.6. Yeşil Sermaye / İrtica Sermayesi	108
3.4. TÜSİAD’ın Darbe Söylemlerine Bakışı	109
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	111
KAYNAKÇA	119
ÖZGEÇMİŞ.....	128

KISALTMALAR LİSTESİ

AGİAD	: Adana Genç İşadamları Derneği
ASKON	: Anadolu Aslanları İş Adamları Derneği
ANAP	: Anavatan Partisi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AT	:Avrupa Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BÇG	: Batı Çalışma Grubu
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DYP	: Doğru Yol partisi
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
DPF	: Dış Politika Forumu
EAF	: Ekonomik Araştırma Forumu
EMASYA	: Emniyet Asayiş ve Yardımlaşma
GESİAD	: Gebze Sanayici ve İş Adamları Derneği
HAK-İŞ	: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
IMF	: İnternationalMonetaryFund (Uluslararası Para Fonu)
İHL	: İmam Hatip Lisesi
İŞHAD	: İş Hayatı dayanışma Derneği
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu

MSP	: Milli selamet
MNP	: Milli nizam
MC	: Milliyetçi Cephe
MÜSİAD	: Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği
NATO	: Kuzey Atlantik İttifakı
NGO	: Non – Governmental Organizations (Uluslararası Örgütler)
RP	: Refah Partisi
REF	: Rekabet Forumu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TİSK	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
YİK	: Yüksek İstişare Konseyi

Tezin Başlığı: Sivil Toplum Kavramı Çerçevesinde 28 Şubat Süreci ve TÜSİAD'ın Sürece Bakışı

Tezin Yazarı: Ergün DİLAVEROĞLU **Danışman:** Yrd. Doç. Dr. İrfan HAŞLAK

Kabul Tarihi: 19.07.2012

Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 128 (tez)

Anabilimdalı: Kamu Yönetimi

Bilimdalı: Siyaset ve Sosyal Bilimler

Sivil toplum kavramının tarihsel serüvenine bakıldığında, kavrama düşünürlerin farklı anlamlar atfettikleri görülür. Günümüzde de herkesin üzerinde uzlaştığı kesin bir tanımlama yapılamamıştır. Türkiye’de ise sivil toplum olgusu 1980 yılından sonra önem kazanmış ve yıllar içerisinde farklı yönere evrilmiştir. 28 Şubat post-modern darbesinde de bu farklılaşma kendisini göstermiştir.

28 Şubat süreci ise Refah yol’un kuruluşu ile başlamış ve Sincan olayı, Başbakanlıktaki iftar yemeği, taksime cami projesi gibi olaylar çerçevesinde tırmanmıştır. Nihayet 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu toplantısında alınan kararlar ile sonuçlanmıştır. Bu kararlar çerçevesinde ilk kurulduğunda gizli bir yapılanma olarak oluşturulan ve sonrasında ifşa olan Batı çalışma Grubu adı altında gizli örgütlenme oluşturulmuş, başörtülü bayanların eğitim özgürlükleri ellerinden alınmış, ordudan ihraç edilen subaylar örneğinden anlaşıldığı üzere kimilerinin çalışma özgürlükleri ellerinden farklı gerekçelerle alınmıştır. Bunların dışında bu sürecin ekonomik yansımaları olmuş, ülkenin ekonomik menfaatleri açısından olay ele alındığında sermaye sahiplerinin bir kısmı ötekileştirilerek ülke menfaatlerine ters uygulamalarla karşılaşılmıştır.

Bir sivil toplum kuruluşu olarak 1971 yılında kurulan TÜSİAD’ın kuruluşundaki ana hedef sektörün düşüncelerini daha rahat bir şekilde yöneticilere duyurmak ve bunun yanında üyelerinin menfaatlerini kollamaktır. Ancak gün geçtikçe büyüyen ve ekonomik gücü arkasına alan bu kurum, sadece bu amaçla kendisini sınırlı görmemiş ve ülke siyasetinde söz söyler duruma gelmiştir. Bu çerçevede dernek tarafından farklı zamanlarda hazırlanan raporlar ve süreli yayınlar aracılığıyla siyasi meselelere yaklaşımlarını da öneriler şeklinde dile getirmişlerdir. Özellikle 1997 yılında hazırlanan ve demokrasinin nasıl daha da güçleneceği üzerine öneriler içeren rapor, tepkilerin ardından bir kısım üyeler tarafından reddedilmiş, Tüsiad’ın görüşlerini yansıtmadığı öne sürülmüştür. Rapor TÜSİAD’ın demokrasi anlayışını yansıtmakla beraber, 28 Şubat sürecine gelindiğinde raporda yansıtılan demokrasi anlayışının aynı kararlılıkla savunulamadığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, TÜSİAD, 28 Şubat, Demokrasi, Refahyol

Title of the Thesis: The 28 February Process Within The Notion Of Sivil Society And Tüsiad's Point Of View

Author: Ergün DİLAVEROĞLU **Supervisor:** Assist.Dr. İrfan HAŞLAK

Date: 19.07.2012 **Nu. of pages:** vii (pre text) + 128 (main body)

Department: Public Administration **Subfield:** Political Science and Social Sciences

When we look at the historical process of the term “civil society” we will see that different thinkers has attributed various meanings to the term. As of today, there is still no accurate definition on which everyone agrees. It has gained importance in Turkey after 1980 and evolved in different directions over the years. This differentiation manifested itself during post-modern coup on February 28.

The process of February 28 coup has began with the founding of the Refahiyol government and rised with the sequence of events such as fast-breaking dinner (iftar) at Prime Minister's residence and Taksim mosque project. The result was the military memorandum issued by Turkish Military after National Security Council meeting at February 28, 1997. As a result of the decisions, an organisation called 'Western Study Group' has been initiated which was originally secret but uncovered soon; freedom of education of the women wearing headscarves has been taken away, working freedom of some people like army officers has been taken away because of different excuses. In addition to these, this process had some economic repercussions. Considering the process in terms of economic interests of the country, there has been several practices adverse to the interests of the country especially through otherizing some of the capital owners.

Founded in year 1971 as a non-governmental organization, TUSIAD has aimed to deliver their thoughts about certain business sectors to the governmental organizations and intended to protect the interests of its members. However, being a continuously growing institution and having backed by an ever growing economic power, TUSIAD has not restricted himself with mentioned purposes. They have periodically let different professionals prepare diverse reports and periodicals through which the opinions about the political issues in form of suggestions have been expressed. Particularly a report, which was prepared by TUSIAD in year 1997 containing recommendations on how democracy can be even more strengthened, was rejected by some of the members arguing that the suggestions did not reflect TUSIAD's views. The report was representing TUSIAD's conception of democracy, but we can argue that, February 28 coup prevented TUSIAD to resolutely defend the concepts of democracy defined in the report.

Keywords: Civil Society, TÜSİAD, February 28 Coup, Democracy, Refahiyol.

GİRİŞ

Türk demokrasisi, 28 Şubat 1997’de bir darbe teşebbüsü ile karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu bu darbe teşebbüsünün, daha önceki darbelerden farklı olduğu noktasında görüşler sıklıkla dile getirilmektedir. Bu farklılık, sonuçları itibariyle, Türk siyasal, ekonomik ve toplumsal hayatına verdiği zararlar değerlendirildiğinde daha da netleşecektir. Adına Post modern darbe denilen bu sürecin, resmi sosyalizmin çöktüğü ve Samuel Huntington’un ifadesiyle 3. Olumlu demokratik dalgalanmaların yaşandığı bir dönemde gerçekleşmesi, çok manidar bir durum olduğu kanaatini bir kez daha zihinlerde canlandırmaktadır. Türk demokrasisinin güçlenmesi açısından olumsuz etkileri olduğu noktasında hemfikir olunan 28 Şubat süreci, çalışmada incelenmiş olupbir sivil toplum kuruluşu olarakTÜSİAD’ın bu sürece bakışı ortaya konularakdeğerlendirmeler de bulunulmuştur. Toplumsal hafızada derin izler bırakmış ve uzlaşılamayan konular meydana getirmiş bu süreç hakkında sürekli tartışılmakta ve bu döneme atıflarda bulunulmaktadır. Örnek olarak;İmam-Hatip’te okuyanların yaşadıkları mağduriyetlerin, başörtüsü sorununun 28 Şubat sürecinin bir ürünü olduğundan bahisle tartışmalar çıkmakta, taraflar arasında kutuplaşmalar oluşmaktadır. Bu noktada toplumda meydana gelen ayrışmaların bu dönem uygulamalarından kaynaklandığını ileri sürmek mümkün hale gelmektedir. Bunların yanında günümüzde de 28 Şubat döneminde yaşanan bu tür uygulamaları yeniden canlandırmaya çalışan ve bu doğrultuda uğraş veren kişi ve grupların olduğunu da söyleyebiliriz. Sonuç olarak; bu çalışmada süreç, geniş bir yelpazede ele alınacak zaman zaman günümüzle bağlantılar kurularak geçmiş ile kıyaslamalar yapılacaktır.

Çalışmanın Amacı

Bu tezin temel amacı, Sivil Toplum kavramını tarihsel süreç çerçevesinde irdeledikten sonra 28 Şubat sürecini analiz etmek ve bir sivil toplum kuruluşu olanTÜSİAD’ın bu sürece bakışının irdelenmesidir. Bu yapılırken, 28 Şubat süreci ile TÜSİAD arasında TÜSİAD’ın görüşleri doğrultusunda karşılaştırmalar yapılacaktır. Ayrıca, bir STK olarak TÜSİAD’ın Demokratikleşme konusundaki görüşleri incelenecek vebu bağlamda bir STK olarak yine TÜSİAD’ın Türkiye’nin daha fazla demokratikleşmesi noktasında çabaları araştırılacaktır.

Çalışmanın Önemi

Bu süreç, nedenleri ve sonuçları Türk demokrasisi açısından irdelendiğinde, özellikle demokratik siyasal sistemlerde demokrasi açısından olumlu işlevleri görülen sivil toplum örgütlerinin ve bu bağlamda TÜSİAD'ın yaklaşımını ortaya koyması açısından önemlidir. Bu çalışmayla birlikte, bir ekonomik güç ve aynı zamanda sivil toplum kuruluşu olarak TÜSİAD'ın, darbelere karşı bakışı irdelenmiş olacaktır. Bu durum Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının demokrasiye bakışlarının belirlenmesi açısından önemli görünmektedir.

Çalışmada Uygulanan Yöntem

Çalışmada, Sivil Toplum kavramı, 28 Şubat Süreci ve TÜSİAD ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bir sivil toplum kuruluşu olarak TÜSİAD ele alınırken, 28 Şubat sürecinin oluşumunda ve gelişiminde etkili bir sivil toplum kuruluşu olduğu varsayımından hareket edilmiştir. Bu düşüncenin ispatı tezin örnek olay araştırması olan Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği yöneticilerinin bu süreçte yazılı ve görsel medyaya verdikleri beyanlar, derneğin hazırlattığı raporlar ve sosyal medyadan alıntılar aracılığıyla sağlanacaktır.

Sivil toplum kavramının tarihsel gelişim süreci içinde farklı düşünürler tarafından nasıl tanımlandığının anlatıldığı birinci bölümdeki bilgilerin teorik olması sebebiyle bu bölüm ele alınırken kitap, dergi ve makale gibi kaynaklardan yararlanılmıştır. Söz konusu bölümde, sivil toplum kavramı ele alınarak sivil toplum kavramını siyasal toplum kavramıyla eşdeğer varsayan Aristo, Thomas Hobbes, J. Locke ve J.J. Rousseau gibi düşünürlerin sivil topluma bakışları irdelenmiştir. Bunun ardından ise, sivil toplum kavramı ile siyasal toplum kavramını birbirinden ayrı olarak ele alan düşünürlerin görüşlerine yer verilmiştir. Bu bölümün sonunda ise, modern anlamda sivil toplumun doğuşu ele alınmış, batıda ve Türkiye'de sivil toplumun doğuşu ve sivil toplum ile devletin nasıl ilişki içerisine girdiği tanımlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise; 28 Şubat süreci ele alınmış olup bu süreçte yaşanan önemli olayların sürece ne gibi etkileri olduğu irdelenmiştir. Burada Refahyol'un kuruluşu, programı çerçevesinde iktidar olarak hedefledikleri dile getirilmeye çalışılmış, bunun için Refahyol'un hükümet programı, kitap, dergi, makaleler, yazılı ve

görsel medya ve internet bazlı kaynaklardan yararlanılmıştır. Süreç irdelenirken özellikle iktidarın Refah kanadı ele alınmaya çalışılmıştır. Bunun nedeni ise; sürecin mimarları tarafından, ülkeyi 28 Şubat sürecine götürdüğü söylenen, Kudüs gecesi organizasyonu, başbakanlıkta iftar yemeği programı, Taksim'e cami projesi vb. gibi fiillerin, iktidarın Refah kanadına ait olduğunun düşünülmesidir.

28 Şubat 1997 günü toplanan Milli Güvenlik Kurulunda (MGK) alınan ve kamuoyuna duyurulan kararlar toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından darbe olarak algılanmıştır. Alınan kararların iktidar tarafından uygulanıp uygulanmadığını denetlemek için gizli yapılanmalar oluşturulmuş, askerler tarafından toplumun farklı kesimlerine brifingler verilmiş, "eğitim alanında yapılması gerekenler" adı altında planlamalar yapılmış, askerlerin iç güvenlik sisteminde daha etkin olmasını sağlayacak protokoller imzalanmış, kısacası askeri vesayet toplumun üzerinde bir baskı unsuru olarak kendisini fazlasıyla hissettirmiştir. Bu olayların ele alınmasında ve değerlendirilmesinde de sosyal medyadan yararlanılmış ve toplumun bilinçaltında yer edindirilmeye çalışılan fikirler bu sayede ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise; birincil kaynaklar taranarak suretiyle, bir STK olarak TÜSİAD'ın kuruluşu, örgüt yapısı ve faaliyetleri incelenmiş sonrasında ise kuruluşundaki asıl amaç ele alınmaya çalışılmıştır. TÜSİAD'ın, demokrasi, özgürlük ve sivilleşme sorununa bakışı incelenmiş, ardından da Milli Güvenlik Kurulu(MGK) ve Genelkurmay Başkanlığının konumu TÜSİAD'ın görüşleri çerçevesinde, sivilleşme açısından ele alınmaya çalışılmıştır. Akabinde de, 28 Şubat sürecine sebep olduğu söylenen Refah partisinin tutumu ve oluşturulan koalisyonun bu sürece nasıl etkileri olduğu TÜSİAD'ın bakış açısından irdelenmiştir. Yine bu sürecin en temel konularından 8 yıllık kesintisiz eğitim meselesine bakışı da bu bölümde ayrıntılı olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Bunlar yapılırken ağırlıklı olarak, dergi, kitap ve yazılı görsel medya aracılığıyla olaylar ele alınmaya çalışılmıştır.

Son olarak; bu sürecin herhangi bir kişi ya da kurumun kendi başına uygulayabileceği bir durum olmadığını bilerek ve bu sürecin bir aktörler manzumesi olduğundan hareketle, TÜSİAD'ın bu sürece ne gibi etkileri olduğu ele alınmış ve mümkün olduğunca TÜSİAD'ın yayınladığı raporlar, yöneticilerinin beyanatları gibi birincil

kaynaklardan ve ikincil kaynaklardan yararlanılmış olup, bunlar çalışmaya aktarılırken tarafsız bir bakış açısı ile olaylar yansıtılmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM 1: SİVİL TOPLUM: KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

Sivil toplum kavramı genel olarak, devlet otoritesinden bağımsız kendi kurallarına göre işleyen, ekonomik olmakla birlikte aynı zamanda toplumsal alanı da tanımlamak üzere kullanılmaktadır. Devlet müdahalesi olmaksızın kendi yapısını düzenleyen bireylerin ve grupların özerkliklerine vurguda bulunan aynı zamanda da devlet-toplum ilişkisini ve toplumun devlet karşısında ekonomik, siyasal örgütlenmelerinin mahiyetini de içinde barındıran bir anlam taşımaktadır (BİLGE, 2009:105).

Sivil toplum-devlet ilişkisiyle ilgili tartışmaların tarihi Antik Yunan Uygarlığına kadar gitmektedir. Ancak kavramın modern dünyada kazandığı anlam itibariyle kullanımına bakıldığında; sanayi toplumuna denk geldiği görülecektir. On yedinci yüzyıl boyunca toprak, emek ve sermayenin ticarileşmesi, pazar ekonomisindeki genişlemeler, yeni keşifler ve nihayetinde Amerikan ve İngiliz devrimleri etrafındaki gelişmeler mevcut siyasal düzenin ve otoritenin sorgulanmasına yol açmıştır. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise; batı, geleneksel siyasal literatüründe yer alan tanrı, birey, kadın, erkek, devlet gibi kavramlar sorgulanmış ve içeriklerinin yeniden oluşturulması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu kavramların her birine yüklenen yeni anlamlar sayesinde siyasal sistemin temel unsurlarının yeniden tanımlanmış olduğu görülmektedir.. Dolayısıyla on yedinci yüzyıl sonları ile on sekizinci yüzyıl başları arasında yaşamış olup, liberalizm, marksizm veya muhafazakarlık gibi farklı siyasal paradigmlar içerisinde yer alan hemen hemen her düşünür, yeni siyasal yapının niteliklerini tartışmış, bunun bir parçası olarak da sivil toplum-devlet ilişkisi üzerinde durmuştur. On yedinci yüzyıl sonlarından itibaren siyasal yapı üzerindeki tartışmalardan da anlaşılıyor ki “devlet eksenli” ve “birey eksenli” olmak üzere iki siyasal düşünce geleneği ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bunların dışında bir üçüncüsünü de marksist düşünce oluşturmuştur (ÇAHA,2007:17-18).

1.1. Tarihsel Gelişim Süreci İçerisinde Sivil Toplum

Sivil toplumun geçirdiği aşamalara bakıldığında hemen hemen bütün düşünürlerin sivil toplum kavramını, kendi ideallerinde oluşturdukları sivil toplum modellerine göre açıklamaya çalıştıklarını ve kavramın ilk dönemler de sözleşmecî düşünürler

tarafından doğa karşıtı olarak ele alındığını aynı zamanda da siyasi toplumla özdeş kabul edildiğini görmekteyiz (TAMER, 2010:89).

İlk kez 1690 tarihinde Locke tarafından ortaya atılmış olan sivil toplum kavramı Tocqueville'in demokrasi çözümlmelerine kadar gündemde kalacak ve bu tarihten Doğu Avrupa Sovyet tipi siyasal sistemin demokratikleştirilmesi çalışmalarına kadar sessizliğini koruyacaktır (ERDOĞAN, 1998:205). Bununla beraber başlangıç dönemlerinde demokrasi kavramıyla anılmayan sivil toplum kavramı günümüzdeki demokrasi tartışmalarında ön planda yer almaktadır. Aynı zamanda artık sivil toplum kavramı, devlete karşı gerçekleştirilen mücadelelerde önemli bir araç haline gelmiştir. Halkın yönetime katılması için gereken mekanizmaların çeşitlenmesi ve etkinliğinin artması, aynı zamanda demokrasinin de işlerliğini artıracaktır. Bu nedenle sivil toplum kavramı ve sivil toplum kuruluşları demokrasi tartışmalarının vazgeçilmez bir konusu haline almıştır (AKPINAR, 1997:62).

Tarihsel süreç içerisinde sivil toplum, kavramsal olarak farklılıklar sergilediğinden çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Bunlardan bazıları birbirini besleyen; bazıları ise birbirinden bağımsız hatta birbiri ile çelişen yaklaşımlar içermektedir. Aynı zamanda bazılarında sivil toplum kavramı, devletten tamamen bağımsız olarak ele alınırken; bazılarında ise sivil toplumun, devlete toplumsal katılımın sağlanması noktasında yardımcı olduğu görüşü savunulmaktadır (KARAMAN, 1990:22). Sarıbay, sivil toplum kavramını dört farklı evrede inceleyebileceğimizi belirtmektedir. Bunlardan birincisi; sivil toplum kavramının bir devletin üyesi olmakla özdeşleşen anlamından kurtulmasıdır. İkincisi ise sivil toplum içerisinde kurulan bağımsız toplulukların meşruiyet kazanmalarıdır. Üçüncüsü; sivil toplum kavramının beslediği özgürlük anlayışının, toplumda meydana gelen çatışmaların kaynağı olduğu ve bunların engellenmesi amacıyla devlet müdahalesinin önleyici faktör sayıldığı bir anlayışı yansıtmaktadır. Dördüncü ve son aşamaya gelindiğinde ise, üçüncü aşamada belirtilen devlet müdahalesine bir tepki olarak ortaya çıkan ve devlet müdahalesinin sivil toplumu yavaş yavaş boğacağından, aynı zamanda da işlevsiz hale getireceğinden korkulduğu noktayı ifade etmektedir (TOSUN, 2001:31).

1.1.1. Sivil Toplum ve Siyasal Toplum Eşitliği Düşüncesi

Aristo'dan beridir politik topluma karşılık olarak kullanılan sivil toplum kavramını sözleşmeci düşünürler, siyasal otoriteyi ortaya çıkaran kamusal alan anlamında kullanmışlardır. Kısacası; sözleşmeci düşünürlerde¹, sivil toplum kavramı, aile merkezli özel alana karşı ortaya çıkmış olan, kamusal alan merkezli siyasal oluşumu ifade etmektedir (ÇAHA, 1997:21-23).

1.1.1.1. Aristo'nun Sivil ve Siyasal Toplum Birliği

Sivil toplum terimi, modern doğal hukuktan başlayıp klasik felsefeye dek giden Avrupa geleneğinin bir parçasıdır. Bu düşüncede sivil toplum ile devlet özdeşleşmiş, hemen hemen aynı anlamda kullanılan iki terimi oluşturmaktadır. Sivil toplum ve devlet (polis) ifadesinin aynı anlamda kullanılmasından ötürüdür ki bir devlete mensup olmak bir sivil toplum üyesi olmakla özdeşleşmiş ve o toplumun kurallarına riayet edeceğini kabullenmiş olmak demektir (KEANE, 1993:47-48).

1.1.1.2. Thomas Hobbes'ta Sivil Toplum ve Siyasal Toplum Birliği

Hobbes'a göre insanın doğasında kötülük esastır. İnsanları sınırlayıcı bir etken olmadığından insanlar birbirlerinin kurdu durumundadırlar. Bu nedenle doğa halinden bir kez kurtulduktan sonra tekrar eski düzene dönmek için güçlü bir devlet ihtiyacı hasıl olacaktır. Bu çerçevede devletin insana üstünlüğü vardır çünkü insan çatışmacı ve öteki için düşman niteliği taşıyan bir karakter taşır (SAVRAN, 1987:24-35). Bu düşüncede sivil toplum sonradan kurulmuş, kurumlaşmış bir toplum olmakla beraber, insanlar arasındaki sözleşmeyle bir toplum değil, bir devlet yaratılmaktadır. Bir sözleşmenin ürünü olarak ortaya çıkan devleti Hobbes şu şekilde tanımlamaktadır:

“.. Büyük bir topluluğun birbirleriyle yaptıkları sözleşmelerle, kendilerini teker teker onun eylemlerinin yazarı saydıkları bir kimsenin, genel barış ve ortak savunmaları için uygun buldukları amaç yolunda hepsinin güç ve araçlarını kullanabilmesidir” (HOBBS, 1995:121).

¹T. Hobbes, J. Locke, J.J. Rousseau

Diğer taraftan Hobbes' un düşüncesinde sivil toplum²düşüncesi ile siyasal toplum düşüncesi özdeş durumdadır. Hobbes,mutlak otoriteyi güvenlik ihtiyacına dayandırmaktadır. Ona göre mutlak ve güçlü bir siyasal iktidarın ortaya çıkışını rekabet, yarış ve çatışma halindeki insanların barış içerisinde yaşama özelemleri oluşturur. İnsanlar korunma ve güvenliklerini sağlama düşüncesini hissettikleri anda bunun kendiliğinden sağlanabilecek ya da doğa durumunda çözülebilecek bir sorun olmadığını bilirler ve ihtiyaçların karşılanması için zorlayıcı bir güce ihtiyaç duyarlar. Sonuç olarak Hobbes' da toplumsal çoğulculuk anlayışı tek bir bireyin şahsında şekillenmiş bir yapı halini alacaktır. Hobbes dinsel kurumlarda dahil olmak üzere tüm sivil toplum kuruluşlarını devletin çatısı altında toplamış ve ona entegre etmiştir. Devlet her türlü yasanın yapıcısı olduğundan dolayı artık dinsel kurallara da gerek kalmayacaktır. Çünkü dinsel kurallarda dâhil olmak üzere tüm sivil unsurlar devletin çatısı altında toplanmış olacaktır (ÇAHA,2007:20-21).

Hobbes, toplum içerisinde devletten ayrı olarak bir topluluk oluşmasını istememiş, bu gibi oluşumlara kuşkuyla yaklaşmıştır. Bunun nedeni devletten bağımsız toplulukların devlete olan bağlılıklarını bir gün terk ederek merkezi devlet otoritesine rakip olabilme ihtimalidir. Devlet içerisinde kilisenin ya da başka bir topluluğun elinde fazla servet birikmesine de, bir askerinin fazla popüler hale gelmesine de veya bir kasabanın aşırı derecede büyümesine ve zenginleşmesine de kuşkuyla yaklaşmıştır. Kısacası Hobbes'un terminolojisinde çoğulcu bir toplum yapısının varlığı olumsuz karşılanmaktadır. Bunun içindir ki Hobbes toplumun tümünü yönetmeye ilişkin yetkilerin devlette toplanmasını istemiştir(DOĞAN, 2002:57).

1.1.1.3. Locke'a Göre Sivil Toplum ve Siyasal Toplum Birliği

Locke göre, toplum devlete karşı öncelikli konumdadır. Doğa durumu ise özgürlük durumunu ifade eder; dolayısıyla bir başıboşluk durumu olarak anlaşılması mümkün değildir. Ancak burada insanların siyasal topluma geçişini sağlayacak etmenler vardır. Bunlar, kamusal desteğe sahip yargıcın yokluğu ve cezaların uygulanmasında bir ölçütün bulunmamasıdır. Toplum devletten önce var olmuştur ancak devlet de zorunluluğun eseri olarak meydana gelmiştir. Dolayısıyla "devlet sınırlı bir alanda

² Sivil Toplumdan kasıt, devlettir.

faaliyette bulunabilir” demekle Locke, sivil alanla siyasal alanı birbirinden ayırmaktadır (Locke, 1986:229-240).

Diğer taraftan Locke’un başlangıç noktası Hobbes ve Rousseau’da olduğu gibi birey ve bireyler arasındaki sözleşmedir. Ancak Locke’un anlayışını diğerlerinden farklı kılan en önemli fark ve belki de Locke’u liberal düşüncenin en başta gelen düşünürlerinden yapan da “doğa durumu” ve sözleşme varsayımını siyaset felsefesinin temeline yerleştirmemiş olmasıdır (UZUN, 2009:229). Locke’nin devlet anlayışında tanrısal bir devlet ya da bir gün son bulacak bir devlet anlayışı, diğer bir söyleyişle ölümlü bir devlet anlayışı yoktur. Ona göre devlet, insanlar arasındaki sözleşme ile kurulmakla beraber yine insanların mülkiyetlerini koruyacak bir yapı şeklinde oluşmuştur. Locke’a göre siyasal yapının varlık gösterebilmesi, bireylerin temel haklarını güvence altına alıp almamalarıyla ilişkilidir. Locke’un siyaset felsefesinde sivil toplum, kamusal alanda gerçekleşen bir sözleşmeden sonra ortaya çıkmaktadır. Sivil toplumun zıddı olarak politik toplumu anlamaktan ziyade, bunların birbirine geçmiş ve anlam olarak bütünleşmiş iki kavram olduklarından bahsetmektedir. Bireyler doğa durumundaki düşüncelerini tamamen terk ettikleri aşamada sivil toplumun kurulduğundan bahsetmek, ona göre daha gerçekçidir.

Locke’a göre; bireyin zorla politik topluma adapte olması mümkün değildir. Tam tersine, bireyin rızasına dayalı olarak politik toplum var olabilir ve bunun içinde siyasal otorite doğa durumunun aksine hareket etmemelidir. Kısacası, Locke’un asıl bahsettiği şey, siyasal iktidarın işlevinin, toplumun ve kamusal yaşamın güvenliği ile sınırlı olmasıdır (ÇAHA,2007:36-41).

Sivil toplum ise, bireyin tercihlerinin bir sonucu olarak kamusal alanda ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla da devlet bir hegemonya aygıtı olmaktan sıyrılmış olacak ve bireyde farklılıklarıyla beraber ve özgürlük içerisinde hareket edebilecektir. Siyasal yönetimin varlık düşüncesi temel hakların varlığına ve özgürlüklerin korunmasına bağlanmıştır. Bu durum bireye öncelik veren ve geleneksel, toplumsal anlayışın ötesinde bir alanı ifade etmektedir. Bu anlayışın temeli bireyin siyasal erk karşısındaki özerkliğine dayanmaktadır. Bireyin sahip olduğu özgürlükler onun özerk davranma alanı olarak nitelenmekte ve böylece siyasal erke kapalı, onu gerektiği zamanlarda durdurucu bir alan ortaya çıkmaktadır. Teorik olarak da bakıldığında bu alanda

bireyler devletin iznine gerek olmadan istedikleri doğrultuda hareket serbestisine sahiptirler (DOĞAN, 2002:69-70).

1.1.1.4. J.J.Rousseau'da Sivil Toplum

Rousseau'da, Hobbes gibi mutlakiyetçi yapıya yönelen düşünürlerden birisidir. Rousseau'ya, göre de; bireyler barış içerisinde yaşamak ve kendi mülkiyetlerini korumak amacıyla ve yine kendi iradeleriyle gerçekleştirdikleri sözleşmeye dayanarak kendilerine has özel ve birbirlerinden farklı olan iradelerini Genel İrade'ye devredeceklerdir. Artık bireylerin tek tek iradeleri olmayacak ve genel iradenin hükmü altına gireceklerdir. Bir anlamda genel iradenin kapsayıcı, kuşatıcı ve homojenleştirici bir yapı olduğundan bahsedilebilir. Buradan da anlaşılmaktadır ki; sivil toplum nezdinde ortaya çıkan düşünceler ve farklılıklar tamamen ortadan kalkmış olacaktır. Sivil toplumun karşıtı olarak öne sürülen ise doğa durumudur ve burada can ve mal emniyeti bulunmamaktadır (ÇAHA,2007:21-22).

Rousseau doğa durumunu Locke ve Hobbes'dan farklı olarak tarihi süreç içerisinde ele alır. Bunu yaparken Rousseau, insanın ve toplumun tarihi süreç içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşümden bahseder ve sonucunda da uygar topluma, yani sivil topluma ulaşır.

Doğa durumunda insan fizik bakımından ve yaşam tarzı açısından hemen hemen öteki hayvanlardan farklı bir özellik göstermektedir. İnsanlar topluluk halinde değil; ayrı ayrı yaşarlar ve asıl amaçları yemek, içmek ve barınacak yer bulmaktır. İnsanları hayvanlarda ayıran iki özellik vardır: Birincisi hayvanlar doğa yasalarına içgüdüleriyle uyarlar. İnsanlar ise yasalara uyma noktasında istediği gibi davranabilme yeteneklerine sahiptir. İkinci özellik ise insanların olgunlaşabilme, yetkinleşebilme yeteneklerine sahip olmalarıdır.

Toplum sözleşmesinde belirtildiğine göre, insanlar zamanla ihtiyaçlarını karşılayamaz hale geldiklerinde; süreç, mülkiyeti ve mülkiyet de etrafındaki kavgaları ortaya çıkaracaktır. Bunun sonucu olarak da insanlar hem bu kavgaları önleyecek egemenin yönetimi altına girer ve hem de doğa durumundaki özgürlüklerini koruyabilmek amacıyla bir sözleşmeyle tüm haklarını topluma devrederler (TÜRKÖNE, 2009: 351).

1.1.2. Sivil Toplum ve Siyasal Toplum Ayrılığı Düşüncesi

Sivil toplumun, doğa durumunun karşıtı olarak siyasal toplumla aynı anlamda kullanılması 18. Yüzyıla kadar sürmüş ve bu Yüzyıl'ın sonlarından itibaren klasik sivil toplum anlayışı yavaş yavaş yıkılmaya başlamıştır. Bu dönemde asıl belirleyici olan, devlet-sivil toplum özdeşliği değil, devletin sivil toplumu “gözetleyici” konumda görmesidir (KEANE, 1993:48).

1.1.2.1. Hegel’de Sivil Toplum

Hegel için sivil toplum, içinde yaşayan kişilerin yaşaması için gerekli olan tüm faaliyetleri içeren, yapılı ve organize bir iktisadi ve hukuki sistemi içerisinde barındıran, aynı zamanda da bunların sistemli ve düzenli çalışmasını sağlayacak otoriteye sahip bir cemaattir. Diğer bir deyişle; sivil toplum, salt ihtiyaçlar üzerine kurulmuş toplumsal birim olarak tanımlanabilir (MARDİN, 1991:19). Hegel’in asıl yapmaya çalıştığı şey toplumun sivil parçasını, yani sivil toplumu, aile ve devletten ayırmaktır. Ona göre sivil toplum, üyelerinin korunmasının sağlanması ve pazarın işlevselliğini sürdürebilmesi için zorunlu olan kurumlar ve toplumun ticari sektörünü oluşturan pazardır.

Toplumsal yaşamın sivil toplum şeklinde örgütlenmesi, devlet gibi üst yapısal bir oluşumun gerekliliğini ortaya çıkarır. Bireyin öznel yapıdan nesnel yapıya kavuşturulması ancak sivil toplum içinde sağlanabilir ve dolayısıyla da ancak devlet içinde gerçekleşebilir. Hegel’de; devlet ve sivil toplum bir ihtiyaçlar sistemine dayandırılmaktadır. Dolayısıyla, sivil toplum devletsiz var olamayacağı gibi, sivil toplum olmaksızın devletin doğasında bulunan ve evrensel olarak kabul edilen özgürlüğe de ulaşmak mümkün olmayacaktır (TOSUN, 2001:37-41).

Hegel’e göre sivil toplum ve devlet ayrımı siyasal etiğin yansımasıdır. Etik yaşamı “aile”, “sivil toplum” ve “devlet” gibi üç ayrı alana ayıran Hegel, her alanın kendisine has etik değerleri olduğundan bahsetmektedir. Aile etiği etrafında şekillenen düşünceler, karşılıklı sevgi, saygı, fedakârlık, itaat, doğal işbölümü, dayanışma ve ortak duygu düşünceler gibi fikirler etrafında yoğunlaşmaktadır. Oysa sivil toplum etiği, çalışma, hırs ve rekabet gibi bireylerin tamamen kendi çıkarlarını vurgulayan normlar etrafında gelişecektir. Sivil toplum, aile bireylerinin arasındaki ilişkiyi bozup

ve onları birbirlerine düşman haline getirecektir. Tarihsel bir gelişme süreci içerisinde gelişip olgunlaşacak olan sivil toplum, pazar ekonomisi, firmalar, sosyal sınıflar, gönüllü kuruluşlar; kısaca toplumsal alanda görülen kural, kurum ve pratiklerin karmaşık bir ağından oluşur (ÇAHA,2007:22).

Doğal hukukçuların siyasal toplum ile aynı anlamda kullandıkları sivil toplum kavramını Hegel, kendinden öncekilerin doğa durumu olarak açıkladığı siyasal sistem öncesini belirtmek için kullanır. Böylelikle doğal hukukçularda var olan doğa durumu-sivil ve siyasal toplum ikiliği yerini sivil toplum – devlet ikiliğine bırakacaktır.

Hegel'in asıl yapmaya çalıştığı şey; devletin sivil toplumu ortadan kaldırmadan, çelişkileri kendi bünyesinde çözmesidir. Yani sivil toplumun özgüllüğünün de korunarak devlet ile sivil toplum arasında bir bütünsellik oluşturma düşüncesidir (TÜRKÖNE, 2009:353).

Diğer taraftan, Hegel'in düşüncesinde ihtiyaç, sivil toplumun anahtar kavramını oluşturur ve bu karşılıklı ilişkileri zorunlu kılar. Karşılıklı ihtiyaçlarını karşılamak isteyen bireyler birbirleriyle yarış halindedirler ve bu bağlamda da birbirlerini bir araç olarak kullanırlar. Burada ihtiyaç zorunlu olarak ihtirası doğuracak ve sivil toplumda çatışma, çekişme hasıl olacak, dolayısıyla da ailede bulunan karşılıklı sevgi, saygı ortadan kalkacak onun yerine korku ve güvensizlik toplumda yerini alacaktır. Kısacası sivil toplum kavramı Hegel'de farklılık, özel çıkar ve çatışma alanı olarak kendini bulacaktır(A.S.WALTON'dan Aktaran: Çaha:2007:23).

Hegel'de etik yaşamın üçüncü alanı ise devlet olarak ortaya konmaktadır.Hegel Devlet alanında, diğer iki etik kuraldan tamamen farklı bir anlayış ileri sürmektedir. Devlet, Hegel'e göre tarihin ruhunun kendisini metafiziksel ve aşkın bir biçimde gerçekleştirmesi anlamına gelir. Sivil toplum ve aile'den sonra bir sentez konumunda olan devlet anlayışı tarihin son durağı konumundadır. Sorgulanamaz ve kaçınılmaz olarak kabul edilen devlet anlayışı tebaasına yoğun görev ve sorumluklar yüklemektedir ve bu tebaanın çıkarına olan bir durumdur. Sivil toplumu gölgesine alan devlet, kuşatıcı bir şemsiye olarak özel inisiyatifleri uygulamaya çalışacaktır.Hegel'in devlet anlayışının temelinde, devlet ve toplum ilişkisi bir sözleşmeyle değil bireylerin devlet otoritesini doğal olarak kabullenmesi ile oluşur. Sivil toplum içinde beslediği çatışma ve uyumsuzluklardan dolayı kendisini tarihsel süreç içerisinde rasyonel bir

yapıya kavuşturamaz. Bunu sağlayacak olan devletin varlığıdır ve tarafların çıkarlarını onlar adına koruyacaktır. Kısacası Hegel, toplumu daha yaşanılabilir hale sokacak olanın devlet olduğunu ve devlet içinde sivil toplum anlayışının olumsuzlaştırılması gerektiğini söylemektedir. Bu noktada Hegel ile Rousseau arasında bir yakınlık olduğunu görmekteyiz. Rousseau gibi Hegel'de devletin kamusal alanını, tarafsızlık ve evrenselliğin hakim olduğu bir alan olarak görmektedir. Devletin kuralları, özel eğilimlerin tümünü genel irade bütünlüğüne dönüştürür. Devletin ortaya çıkmasıyla beraber özel çıkarlar, dolayısıyla sivil toplumun varlık sebebi kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Hegel'in bu düşüncesini, Rousseau'nun genel iradesi ile ilişkilendirmek mümkündür. Her iki düşünür de mutlak olarak egemen bir gücün toplumsal inisiyatifleri yok edişinin teorisini kurmaktadır. İkisini birbirinden ayıran nokta, egemen olan gücün isimlendirilişi üzerinedir: Rousseau'da genel irade olan egemen güç, Hegel'de aşkın devlettir. Hegel kendisinden önceki mutlakiyetçi düşünürlerden çok farklı bir düşünce sergilememiştir. Diğerlerinden farklılığı, özellikle bireyden hareket eden Hobbes ve Rousseau'nun aksine, kalkış noktası olarak sivil toplumu seçmiş olmasıdır (ÇAHA,2007:22-26).

Hegel'in kullanımında sivil toplum, sürekli bir şekilde devlet gözetimine ve denetimine ihtiyaç duyan sakatlayıcı bir kendilik olarak görülmektedir. Hegel'in yorumu, siyasal iktidara ve bu iktidarın otoriter potansiyeline daha az duyarlı olmasına karşılık sivil toplumun modernleşmesine iki yeni katkıda bulunmaktadır. İlk olarak sivil toplum özgürlüğün doğal bir koşulu olarak ortaya çıkmış değil de, ataerkil hane düzeninin basit dünyası ile evrensel devlet arasında kendisine yer bulmuş olan ve tarihsel olarak üretilmiş ahlaki yaşam alanı biçiminde kavranmıştır. Bu alan piyasa ekonomisinin yanında toplumsal sınıfları ve korporasyonları, refahın yönetimi ile ilgili kurumları ve medeni hukuku içermektedir. Sivil toplum, aralarındaki ilişkiler medeni hukuk tarafından belirlenmiş, bu bağlamda doğrudan doğruya siyasal devlete bağlı olmayan özel bireylerden, sınıflardan ve son olarak da kurumlardan oluşan bir mozaikten oluşmaktadır. Hegel, sivil toplumun, bu anlamda, 'doğal yaşam'ın önceden verilen değişmez, zamanın ve mekânın dışında var olan bir alt tabakası niteliğinde olmadığını vurgulamaktadır. Tam tersine, sivil toplum uzun ve karmaşık bir tarihsel dönüşüm sürecinin bir ürünü olarak oluşmuştur. Aynı zamanda da sivil toplumun yaratılmasının modern dünyanın bir başarısı olduğunu söylemek mümkündür.

Hegel'in modern sivil toplum kuramlarına ikinci yeni katkısı, doğalcılık düşüncesinin eleştirisinden kaynaklanmaktadır. Ona göre; sivil toplumun ögeleri arasında hiçbir zorunlu özdeşlik bulunmadığı gibi herhangi bir uyum da bulunmamaktadır. Hegel tarafından devletin ilk ahlaki kökü olarak betimlenen aile yapılanması, üyelerinin kendilerini sözleşme ile birbirlerine bağladıkları rekabet halindeki bireyler olarak değil de, tesadüfen bir araya gelmiş kimseler olarak algıladıkları; sonuç olarak da düşünümsel olmayan bir yapılanmadan oluşmaktadır. Sivil toplumda ise işler tam tersinedir. Buradaki etkileşim kıyaslanabilir bir durum değildir ve aynı zamanda da ciddi çatışmalara tabidirler. Paine'nin bahsettiği "doğanın bütün işlerinde düzen içinde olduğu düşüncesini" reddetmektedir. Yani ona göre kendiliğinden oluşmuş bir doğal düzen mevcut değildir. Hegel'e göre sivil toplum özel(erkek) çıkarların özel (erkek) çıkarlarıyla karşı karşıya geldiği çalkantılı bir savaş meydanını andırmaktadır. Modern sivil toplum; kör, keyfi ve kendiliğinden oluşuyormuş gibi bir şekilde açığa çıkmakla beraber aynı zamanda da gelişimini sürdürmektedir. Bu bir anlamda modern sivil toplumun kendi özgüllüklerinin üstesinden gelemeyeceği anlamını taşımakla beraber aynı zamanda da kendi çoğulculuğunu felce uğratmakta ve yok etmeye çalışmaktadır. Hegel'e göre sivil toplumun belli bir kesiminin genişlemesi ancak ve ancak yine sivil toplumun başka bir kesiminin engellenmesi veya baskı altına alması ile mümkün olabilecektir. Sivil toplumun sınıflar üzerinde alt bölümlere ayrılması, bu toplumun kendi aleyhine olabilecek bir biçimde bölünmüş ve dolayısıyla da bir içsel huzursuzluğun içerisine düşmüş olmasının baş nedenlerinden birini oluşturmuştur. Hegel'in bunları söylerken sınıfların farkında olmadığı söylemek yanlış olacaktır. Hegel'e göre sivil toplumun hareket ettirici noktası öncelikle orta sınıf ve yurttaşlardır. Sivil toplum; yaşamları, hukuki statüleri ve mutlulukları birbirlerine bağımlı hale gelmiş olan ve birbirleriyle ilişki içerisine girmiş bireylerin oluşturduğu karmaşık bir sistemdir. Bu çerçevede modern sivil toplum kendi iç çatışmalarını kendi kendisine çözme yetisinden yoksun veya kendi özgüllüğünün üstesinden gelme özelliğini içermeyen bir yapılanmadır. Yine Hegel'e göre sivil toplum; siyasal olarak düzenlenmediği sürece ve devletin yüksek gözetimine tabii bir şekilde yapılanmadığı sürece 'sivil' olarak kalamaz. Sadece üstün bir kamusal otorite, sivil toplumdaki adaletsizlikleri giderebilecek ve bu toplum içerisindeki özel çıkarları evrensel bir siyasal topluluk içerisinde sentezleyebilecektir (KEANE, 1993).

Yani Hegel’de sivil toplum- devlet ilişkisinde hiyerarşik olarak üstün konumda olan ve ayrıcalıklı olan devlettir. Sivil toplumun çatışmalı doğası; devletin sivil toplumu düzenlemesi ve aynı zamanda da sivil toplumunda çeşitli kurumsal mekanizmalarla devletle ilişkiye girmesi sonucunda devlet ile çözümlenecektir (TÜRKÖNE, 2009:354).

1.1.2.2. Marks’ın Alt Yapı ve Üst Yapı Düşüncesi

Hegel’ci devlet anlayışını sorgulayan Marks’a göre; devlet, çatışmaları ortadan kaldıracak ve toplumun genel çıkarını sağlayabilecek bir yapı olmadığı gibi Akıl’ı gerçekleştiren bir kurumda değildir (Aktaran: TOSUN, 2001:41). Marks için devlet değil; sivil toplum, toplumsal yaşamın tüm alanlarını kapsar. Ona göre sivil toplum, üretimi sağlayan güçlerin gelişimi içerisinde bireylerin karşılıklı olarak ekonomik etkileşimleridir (MARX, 1999:114). Sivil toplumun tanımlamasını da şu şekilde yapar:

“..içinde bulunduğumuz aşamadan önceki bütün tarihsel aşamalarda mevcut üretici güçlerin kullandırıldığı ve buna karşılık kendisine bu güçleri koşturulan karşılıklı ilişki biçimi ‘sivil toplum’dur... Sivil toplumun öncülü ve esas temeli basit aile ve klan da denilen, bileşik ailedir. Demek ki daha şimdiden de anlaşılıyor ki, bu sivil toplum, bütün tarihin gerçek ocağı, gerçek sahnesidir” (MARX, 1999:62-63).

Marks için devlet değil, sivil toplum, toplumsal yaşamın tüm alanlarını belirleyecektir. Marks, sivil toplum kavramını Hegel’e zıt bir şekilde formüle etmiştir. Ancak, siyasal yaşamın sözleşmeye değil, güce dayalı olarak geliştiğini kabul ederek ve sınıfsız topluma geçişte devlete ‘kurucu’ rol vermesinden dolayı Marksist devlet yaklaşımında aşkın devlet anlayışından kurtulamamıştır. Hatta sosyalizmin ortaya çıkardığı devlet, Hegel’in ortaya koyduğu devlet anlayışından daha kuşatıcı ve daha sert bir devlet yapısı ortaya koyduğundan söz etmek mümkündür. Marks’da, Hegel’in aksine, evrensel kuralların olduğu kapsayıcı bir devlet yapısı yoktur. Devlet tanımlamasında Marks, egemen gücün elindeki bir aygıt olarak devleti tanımlamaktadır. Yani devlet, sivil toplumun bir yansımasıdır, bir diğer deyişle sivil toplum ne ise devlet de odur. Sivil toplum devletin içerisinde kaybolmayacak ve onun içerisinde yeniden üretilecektir. Buradan da anlaşılacağı üzere Marks’ın sivil toplumu, üretimin yapıldığı ve sınıfsal mücadelenin ortaya çıktığı alanı ifade etmektedir.

Marks'ın sivil toplum anlayışı üretim ilişkilerinin ve dolayısıyla da sömürme, sömürülme ilişkilerinin var olduğu olumsuz bir alanı yansıtmaktadır (ÇAHA,2007:29-30). Devleti sivil toplumun türevi olarak ele alır ve asıl belirleyici olan ekonomik ilişkilerin içerisinde yer aldığı sivil toplumdur. Buradan hareketle, Marks devletin sınıflı doğasını ortaya koymaktadır. Bu da sivil toplumun yapısının bir sonucu olarak karşımıza çıkar (TÜRKÖNE, 2009:354).

Marks'ın altyapı ve üstyapı kavramsallaştırmasına bakacak olursak; devlet siyasal düzenin yani üstyapının aktörü iken, sivil toplum ise üretim sürecinin ve sosyal sınıfların (altyapının) aktörü konumundadır. Marx'a göre sivil toplum yalnızca ekonomik alanı değil aynı zamanda devlet aygıtı dışında kalan tüm alanları kapsamaktadır. Marks'a göre devlet ve sivil toplum çelişkisi, ne liberalizmdeki gibi sivil toplumun kendi haline bırakılmasıyla çözülebilir, ne de Hegel'in, toplumun üzerine devleti koyma düşüncesiyle halledilebilir. Marks'a göre sivil ve siyasal toplum uzlaştırılabilir iki farklı alanı oluşturmamaktadır ve nihayetinde ortadan kaldırılması gereken iki yapıdır (TOSUN, 2001:43-44).

1.1.2.3. Gramsci'de Sivil Toplum

Gramsci'ye göre, sivil toplum üretim ve ekonomik örgüt içinde değil, fakat devlet içinde bulunmaktadır. Gramsci genel manada sivil toplumun ekonomik olmayan tarafına ağırlık vermekle beraber demokratik, kültürel, dini ve diğer kurumların önemini ön plana çıkarmaktadır. Ona göre sivil toplum, toplumsal bir grubun, toplumun bütünü üzerindeki siyasal ve kültürel hegemonyasıdır ve sivil toplumda söz konusu bu hegemonyanın işleyişini sağlayan özel ilişkiler bütünüdür (TOSUN, 2001:45-47). Gramsci'nin sivil toplum anlayışı, Marksist anlayışla kıyaslandığında derin değişikliklerle karşı karşıya kalınacaktır. Gramsci'de sivil toplum altyapısal alana değil üst yapısal alana aittir (KEANE, 1993:103). Bu anlamda Gramsci'nin sivil topluma ilişkin düşüncelerinin Marks'tan değil de Hegel'den almış olduğundan bahsedilebilir. Ona göre sivil toplum hegemonyanın kültürel ayağını oluşturacak, diğer ayağını ise politik düşünce yani devlet oluşturacaktır. Ancak Gramsci'nin, Hegel'den farklı yönü vardır. Hegel'de devlet tarihin kuşatıcı, soyut bir sonu değildir, aksine, onu bir araç olarak kabul eder. Devlet, ortak çıkarların birleştirilmesini sağlayan bir temsilci değil; hegemonyayı savunan grubun çıkarlarını savunan bir yapıdır. Burada

devlet toplumdan bağımsız ve toplum üzerinde mutlak egemen bir varlık değil ancak hegemonyanın varlığını devam ettirmesi sürecinde ortaya çıkmış bir araçtır. Dolayısıyla devlet; Hegel’de adeta sürekli kalıcı ve baki bir kurum iken, Gramsci’de toplumdaki hegemonyanın son bulmasıyla nihayete erecek bir yapıyı oluşturmaktadır. Gramsci, sivil toplumun politik toplumu kuşatacak bir şekilde genişlemesini ve nihayetinde de politik toplumun sivil topluma yedirilmesi suretiyle, sivil topluma dolaylı olarak bağlı bulunan ekonomik altyapının da dönüştürüleceğinden bahsetmektedir (ÇAHA,2007:31-32).

Gramsci’de Devlet = Siyasal toplum + “civile” toplum, yani zorlayıcı güce bürünmüş hegemonyadır (Gramsci, 1997:323). Gramsci’nin sivil toplum siyasal toplum ayrımı gerçekte organik bir ayrım değil, epistemolojik bir ayrımdır (CANGIZBAY, 1987:39).

Gramsci’de altyapı ve üstyapının toplumsal düzen içinde karşılıklı ilişkide bulunması gibi; sivil toplum ile politik toplum düzeyleri de karşılıklı ilişki içerisinde bulunmaktadırlar (Aktaran:AKSOY, 1994:155).

Sivil toplumu devlet karşısında özerk bir konuma getiren Gramsci’de bu görece etkin ve aynı zamanda özerk durum kendisini iki noktada göstermektedir. Bunlardan birincisi, egemen güçlerin toplum üzerindeki ideolojik hegemonyasının örgütlendiği alan olarak sivil toplum, sınıf egemenliğinin yasal zeminini oluşturmaktadır. İkincisi ise, sivil toplumun bir parçası olan aynı zamanda siyasal toplumda da yer alan bu nedenle de sivil toplum ile siyasal toplum arasında bir köprü vazifesi gören siyasal partiler ve parlamento aracılığıyla politik toplumun içinde, siyasal hegemonyanın örgütlenmesini sağlayarak, onun meşruiyet ve yasallık derecesini arttırmaktadır. Bu şekilde egemen sınıf, siyasal hegemonya aracılığıyla iktidarını yasal ve demokratik bir zemine oturturken, aynı zaman da sivil toplumda ortaya çıkan ideolojik hegemonya ile de ideolojik bir şekil ve ahlaksal bir içeriğe kavuşmuş olmaktadır. Gramsci’ye göre, toplumda egemen olan sınıfsal blokun baskı ve zorlama mekanizmalarından meydana gelmiş olan devletin yanı sıra, yukarıda görüldüğü gibi sivil toplum da egemen sınıfların hegemonya alanıdır ve buradaki egemenlik konsensüs ile sağlanacaktır. Egemen güçler sivil toplumdaki konsensüsün zayıfladığı ölçüde siyasal toplumdaki devletin baskı araçlarına başvuracaklardır. Bu şekilde sivil toplumun

işlevleri sivil toplumdaki konsensüs alanının sınırına ve yoğunluğuna bağlı olarak değişecektir (CANGIZBAY, 1987:39).

Sonuç olarak Gramsci sivil toplum ile siyasal toplumun hegamonik birliği anlamına geldiğini düşündüğü devletin, siyasal toplumun sivil toplum içerisinde zamanla erimesiyle sona ereceğini düşünmektedir.

1.1.3. Aşkın Devlet Anlayışı ve Sivil Toplum

Aşkın devlet anlayışının tarihini Eski Yunan Uygarlığı'nda yaşamış Platon'a kadar götürmek mümkündür. Zira toplumun en ince noktalarına kadar sirayet eden bir devlet anlayışını idealize eden ilk düşünürlerden biri Platon olmuştur. Platon'a göre devlet, seçkin bir zümre tarafından yönetilmelidir. Platon'un yönetim modeli aristokratik, seçkin ve hiyerarşik bir yönetim modelidir. Bu konudaki görüşlerinin en ilginç ise; devletin, malları, çocukları ve kadınları ortak olan yöneticilere teslim edilmesidir. Bu bağlamda da ilk komünist fikirleri ortaya attığını söylemek mümkündür. Ancak Platon'un küçük devlet anlayışı çerçevesinde kendi elinde şekillenmiş aşkın devlet anlayışı daha sonrasında katolik kilisesinin evrensel bir devlet oluşturma çabasıyla yerini teokratik temeller üzerine inşa edilen bir aşkınlığa bırakmıştır. Burada dikkat çeken nokta, evrensel bazda kuşatıcı ve aşkın devleti öngörmesidir. Modern dünyadaki aşkın devlet anlayışa bakıldığında ise katolik kilisesinin evrenselci devlet anlayışının terk edildiğini ve devlete ilişkin benzer bir duyarlılığın ulusal bazda oluşturulmaya çalışıldığı görülür(ÇAHA,2007:17-18).

1.1.3.1. Machiavelli'de Sivil Toplum

Modern aşkın devlet anlayışının, siyasal yönetim üzerindeki katolik kilisesinin etkisini kırmak isteyen Machiavelli ile başladığı söylenebilir. Küçük prenslikler şeklinde örgütlenmiş İtalya ulusunu, güçlü bir kral etrafında bir araya getirmeyi amaçlayan Machiavelli, geleneksel katolik kilisesinin devlet üzerindeki tekeline son verebilecek zorbalığa dayalı bir monarşi düşüncesi öngörmekteydi. Bu mutlak monarşik rejimin amacı olan güçlü ve aynı zamanda merkeziyetçi devleti gerçekleştirmek için Machiavelli sivil topluma kapıları kapamış ve toplumsal dinamiklerin önünü kesmiş olmaktadır. Bir bakıma bireylerden oluşan farklılıkları sonlandırmıştır (ÇAHA,2007:18-20).

1.1.3.2. John Bodin’de Sivil Toplum

Aşkın devlet anlayışının savunucularının bir diğeri ise Jean Bodin’dir. Bütün vatandaşlar ve tebaa üzerinde mutlak egemenliği bulunan aynı zamanda da kanunla sınırlandırılmayan, yarı tanrısal denebilecek derecede bir devlet anlayışını formüle etmiştir. Siyasal iktidarın elinde yoğunlaşan egemenlik anlayışı mutlak ve sınırsız olmasının yanında, bölünemez ve devredilemez bir nitelik taşımaktadır. Bu tür bir devlet anlayışının içerisinde sivil topluma hiçbir şekilde yer verilmemiş ve inisiyatif tanınmamıştır. Devleti bu kadar üstün kılan şey devletin toplum üzerindeki mutlak üstünlüğünden ve kudretinden kaynaklanmaktadır. Machiavelli ve Bodin tanrısal iktidarın yeryüzündeki savunucusu ya da sahibi olarak gördükleri Papa’nın şahsında somutlaştırdıkları siyasal iktidar kavramını bu defa güçlü bir kral aracılığıyla ve ulus devletin temsilcisi olan bir kimliğe büründürmüşlerdir. Kral her tür güç odağını tasfiye etmeli ve adeta dünyevi bir tanrı oluşturulmalıydı (ÇAHA,2007).

Bodin’e göre egemenlik bölünmezdir ve bu devletin bütünlüğünü garanti altına almaktadır. Devletin birliğini kurmak, mezhep ayrılıklarının olmadığı, mezhepler arasında ayırım yapılmadığı bir ortamda olacaktır. Ona göre politika, dinsel otorite anlayışı, mezhep ayrılığı ve feodal çıkarların üstünde egemenin yardımı ve çabasıyla devletin birliğini sağlamaktır. Ancak egemenin bile karşısında iki hak vardır. Bunlardan biri mülkiyet hakkı, diğeri ise vergiyi onaylama hakkıdır. Böylece devleti sınırlandırmakta önemli bir dayanak olmaya aday ve burjuvazi ile kaynaşacak olan mülkiyet hakkı devletin karışmasına karşı bir set olma işlevini göstermekteydi.

Bodin’in savunduğu mutlak egemenlik anlayışı, kralın egemenliğe devletin başı olması sıfatının ötesinde bir anlamı ifade etmektedir. Onun savunduğu mutlak egemenlik anlayışı aynı zamanda sivil toplumun oluşumunu hazırlayacak olan tarihsel koşulları da beraberinde hazırlamaktadır. Sonuç olarak Bodin, öngörmüş olduğu mutlak egemenlik anlayışıyla laik doğal hukukun ve mutlak egemenlik anlayışının teorisyeni olmuştur (DOĞAN, 2002:42-45).

1.2. Modern Sivil Toplumun Doğuşu ve Devlet-Sivil Toplum- Demokrasi İlişkisi

Sivil toplum kavramı üzerine farklı dönemlerde farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bu bağlamda Türkiye’de ve dünyada modern anlamda sivil toplumun nasıl doğduğunu ve bunların demokrasi ile bağlantılarını irdelemek gerekecektir.

1.2.1. Demokrasi Kavramı ve Demokrasi Sivil Toplum İlişkisi

Demokrasi kavramının; genellikle bir siyasal sisteme, bazen de bir ideal değerler sistemine göndermelerde bulunarak kullanılması dolayısıyla, var olan gerçek durum ile olması gereken durum arasında sürekli bir şekilde gidip gelmeleri yaşadığını söyleyebiliriz. Kavramın içeriğini çoğullandıran bu durum, kavramın gittikçe bulanıklaşmasına ve dahil edildiği her kalıbın biçimine uyararak farklı anlamlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum, kavramın herkesin kabul edebileceği bir anlamının ortaya çıkmasını engellemektedir. Ancak yaklaşım olarak üç farklı düşüncenin hakim olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki muhalif bir içerikte kullanılmasıdır. Muhalif bir içerikte kullanıldığında demokrasinin ne olmaması gerektiğinden bahsedilir. İkincisi ise gerçekçi yaklaşımdır. Burada da neyin demokrasi olduğunu (kurumlar, işlevler ve süreçler olarak demokrasiyi) ifade edilebilir. Ve son olarak ütopyik yaklaşımda ise mükemmel bir toplumun nasıl olması gerektiğinden bahsedilir (TOSUN, 2001:98-99).

Hirst demokrasi tanımını yaparken, halkın yönetim tarafından yapılmasını istediği kamusal eylemlerin tercihinde kullanıldığı bir siyasal mekanizma, bir karar verme süreci olarak kullanıldığı tekil bir kullanılış tipinin olmayacağını; siyasal mekanizma ve karar alma süreçlerine ilişkin kuramların çeşitliliğinin de bunu gösterdiğini belirtmektedir (Hirst’den aktaran: TOSUN, 2001:99). Genellikle halkın, halk tarafından,halk için yönetimi olarak adlandırılan demokrasinin siyasal terminolojideki ilk anlamı; temsili ve sorumlu yönetim kurullarını, yasalarla düzenlenmiş bir şekilde periyodik olarak değişen yöneticileri ve bu yöneticilerin sorumluluklarının hukuk kurallarıyla düzenlenmesini (Mirsky’den aktaran: TOSUN, 2001), özel hukuk, kamu hukuku ve siyasal özgürlük anlamında ki bireysel özgürlükleri, yönetime katılmanın genel ve aynı zamanda geniş çapta olması gerektiğini, ideolojinin çeşitliliğini, çoğunluk kararlarının geçerli olmasının yanında azınlıklara saygıyı ve kurumların çokluğunu (AKÇALI, 1989:27-28) çağrıştırmaktadır. Bu mekanizmaların varlığı ve

işlerlik sergilemesi demokrasiyi diğer demokratik olmayan siyasal sistemlerden ayıştıracaktır. Günümüzde var olan sistemler arasında demokrasi kavramı çerçevesinde oluşmuş bir konsensüs ya da fikir birliği olmasa da; ne kadar farklı anlamlandırmalar oluşsa da günümüzde itibariyle demokratik olmayan ülkeler açısından “demokrasiden” farklı bir alternatif bulunmamaktadır. Demokratik olmayan bir yapıdan demokrasiye doğru olan evrimi besleyen en önemli kaynak; otoriter bir yönetim altında yaşayan milyonlarca insanın demokrasiye ilişkin var olan umutlarıdır. Demokrasi bir siyasal sistem olarak, siyasal iktidarın örgütlenmesini belirlerken, aynı zamanda belirli gruplarında kendi aralarında kendi özgül çıkarlarını gerçekleştirmeye olanak tanımaktadır. Hangi çıkarların ne kadarının yerine getirileceği ya da getirilmeyeceğini ve yahut da hangi çıkarların yerine getirilmesinin imkansız olduğu daha başlangıçta ekonomik, ideolojik ve diğer kaynakların dağıtımı yoluyla belirlenecektir (TOSUN, 2001:101).

Demokrasi kavramının çok yönlü ve kapsamlı bir kavram olduğunu belirten Sartori’ye göre ise, kavramı sözcük anlamına (halk iktidarı) indirgemek tanımlama açısından yeterli olmayacaktır (SARTORİ, 1996:8). Ona göre en ideal tanım Lincoln’un 1863 tarihli Gettysburg Söylevindeki, ‘Halkın, halk eliyle, halk için hükümeti’dir (SARTORİ, 1996:36). Diğer taraftan bilinenin aksine Yunan ‘polis’in hiçbir zaman bir kent devleti olmadığını, bir kent topluluğu olduğunu belirten Sartori, bu nedenle Yunan sisteminden demokratik bir devlet olduğundan bahsetmenin kavramda büyük bir yanılgı ortaya çıkaracağını belirtmektedir (SARTORİ, 1993:301). Yunanlılar açısından demokrasiyi belirleyen şey devletin bulunmasıydı. Bu nedenle eski demokrasiler, geniş bir toprak üzerinde büyük bir nüfusu barındırmakla beraber devlet kurarak demokratik bir sistem kurma ve işletme noktasında hiçbir şey öğretmez. Diğer taraftan özgürlük anlamında da bugünkü özgürlük anlayışının olduğundan da bahsetmek zordur. Onlarda var olan özgürlük bireysel değil toplumsal anlamda özgürlüktür. Bu da, kendi içerisinde bütünüyle yok ettiği kişiye ne bir korunma alanı nede bağımsızlık payı bırakmaktadır (SARTORİ, 1993:309-310).

Popper ise, demokrasi için asıl belirleyici olanın yönetenlerin kimlikleri değil, yönetenlerin kan dökülmeden yönetilenlerin oylarıyla görevi terk etmeleridir. Ona göre

hükümetlerden kansız kurtulunabildiği sürece kimin ülkeyi yönettiği önemli değildir (POPPER, 1989).

John Keane ise, demokrasi kavramının, sivil toplum ile beraber ele alınır ve demokratik bir sivil toplumun varlık gösterebilmesi için ancak ve ancak onun bağımsızlığını koruyacak bir devlet iktidarının var olması gerektiğini ifade eder. Keane'e göre devletin demokratikleşme sürecinde olumlu yanları olduğu gibi, olumsuz yanları da vardır ancak devlet olmadan demokratik sivil toplum olamaz. Önemli olan devletin sivil toplumu ne çok ne de az yönetmeye çalışmasıdır (KEANE, 1994:48).

İlter Turan ise, demokrasinin önemli sorunu, günümüzde katılımcılık ile seçkincilik esaslarına dayandırılmasıdır. Siyasal katılımı alakalı özgürlükleri sağlayan hakların uygulamada olduğunu ve bireylerin siyasal sürece katılım haklarının saklı olduğunu söylemektedir (TUTAN, 1987:33).

Türkiye'de ise demokrasi ve sivil toplum kavramları 1975 - 1980'li yıllarda çok sık kullanılmaya başlamıştır. Artık gündelik konuşmalar da dahi sık sık kullanılan bu kavramlar, Türkiye'de ve daha geçmişe gidilirse Osmanlıdan beri, insanların siyasal düşüncelerini şekillendiren, onlara yön veren devlet ve toplum karşıtlığı söz konusu olagelmıştır. Osmanlı idarecilerinin toplumda devlete karşı yapılanmaların olduğu düşüncesi, devletin insanlar üzerinde baskı kurması, onları hakimiyeti altına alarak devletin varlığının sağlanmasını doğurmuş ve bu düşünce cumhuriyet döneminde de varlığını farklı kişi ve kurumlar aracılığıyla da olsa sürdürmeye devam etmiştir. Çok partili siyasal sisteme geçişten sonra ise bu durum tam tersine dönmüş, devleti topluma karşı bir yapılanma olarak görmeye başlayan gruplar meydana çıkmaya başlamıştır. İşte tam bu noktada askeri müdahalelerin de olması, bu savın güçlenmesine zemin hazırlamış, “askeri müdahalelere karşı olanlar ve olmayanlar” olarak toplumun ayrışmasına sebep olmuş, bir başka deyişle” toplumdan yana olanlar ve devletten yana olanlar” şeklinde bir ayrışma meydana gelmiştir. Bu ayrışma, görüldüğü üzere toplumun farklı kesimlerinde farklı insanlar ve gruplar arasında hala devam etmektedir (SARIBAY, 1997:88-89).

Sarıbay'a göre sivil toplum, gönüllü, kendi oluşumunu kendisinin sağladığı ve aynı zamanda kendi desteklerine sahip, devletten ayrı bir alanı olan ve bu alan ile devlet arasında aracı fonksiyona sahip örgütlü bir sosyal yapıdır. Bu yapı, yasal düzen

yada ortak kurallardan oluşan kurumsallaşmış bir temele oturur. Buda iktidarı sınırlayıcı ve aynı zamanda hukuka bağlı kaldığı sürece de onu meşru kılan gücü içinde taşıyacaktır. Kısacası sivil toplum kavramı, devletten ayrı olmayı içinde barındırmakla beraber ondan tamamen yabancılaşmayı, kopmayı içinde barındırmaz. Sivil toplumun devletle bir bağı vardır ancak bu bağ devleti ele geçirmeye yönelik bir araç olarak kullanılmaz. Bunun amacı farklılığı ve çoğulluğu içinde barındırmasıdır. Yani sivil toplumda hiçbir birey yada grup çıkarların tümünü temsil etme arayışı içerisine girmez (Diamond'danaktaran: SARIBAY,1997:91). Bu açıdan bakıldığında, devlet ile sivil toplum arasında demokratik bir ilişkinin tesis edilmesi ancak ve ancak hiçbir toplumsal kesimin, iktidarı ele geçirme düşüncesine kapılmaması ve bunun sonucu olarak da hiçbir düşüncenin yada tek hakikatin rehberliğine ihtiyaç duyulmaması gerekir (SARIBAY, 1997:91).

G. Sartori'ye göre ise insanlar 1940'lara kadar beğensinler ya da beğenmesinler demokrasinin ne manaya geldiğini biliyorlardı ve o tarihten beridir "hepimiz demokrasiyi beğendiğimizi, ondan hoşlandığımızı dile getiriyoruz. Ancak artık onu ne biliyor ne anlıyor ne de üzerinde anlaşabiliyoruz. Bundan dolayıdır ki tipik bir demokrasi kargaşası çağında yaşıyoruz"(SARTORİ, 1993:7). Ona göre kargaşanın temelinde yatan, demokrasinin 'halkın iktidarı' biçiminde tanımlanan genel tanımının halk gibi belirsiz bir kavram üzerine oturtulmuş olmasıdır.

1.2.2. Batı'da Sivil Toplum Anlayışı ve Devlet İlişkisi

Sivil toplum kavramının düşünsel temellerini Antik Yunan Uygarlığı'na kadar götürülebilir. Aristoteles'te sivil toplum, bireylerin çıkarlarından bağımsız olarak kurulan ve kamusal iyiliği sağlamayı hedefleyen kurallara uygun olarak yönetilen toplumdur (Kaldor'dan Aktaran: KARADAĞ, 2005:66-67). Bu modelde devlet ile sivil toplum çoğunlukla birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Bu model karşı bir tepki olmaksızın on sekizinci yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür (KEANE, 1988:67).

Sivil toplum kavramının modern biçimi ise aydınlanma döneminde Anglo-Amerikan kökenli olarak ortaya çıkmıştır. Bu yeni şekilde artık sivil toplum ile siyasal toplum birbirinden ayrılmış vaziyettedir. Bu ayrışma hakkında Thomas Paine, sivil toplum ile devletin ayrı olmak bir tarafa kökleri itibariyle de farklı olduğundan bahsetmektedir. Çünkü "toplum, bizim isteklerimizin, hükümet ise (devlet olarak da okunabilir)bizim

kötülüklerimizin ürünüdür; toplum, duygularımızı birleştirerek pozitif anlamda, hükümet ise kötülüklerimizi sınırlayarak negatif anlamda mutluluğumuzu artırır. Biri ilişkiye girmeyi teşvik etmekle beraber öteki ayrılıklar yaratır, biri patron olmakla beraber öteki cezalandırıcıdır”(KEANE, 1988:49).

Sivil toplum kavramının kaynağının batı toplumu olduğunu ve oradan tüm dünyaya yayıldığı söylenebilir. Ancak sivil toplum kavramının herkes tarafından ortak kabul gören ve benimsenen bir anlamı olduğundan bahsetmek zordur. Bununla birlikte kavramın herkes tarafından kabul görülebilecek ön kabulleri bulunmaktadır; örnek vermek gerekirse; sivil toplumun devletin dışında bir yerde konumlandığı tezi genel olarak kabul görmektedir. Bu bağlamda, sivil toplum kavramının genel bir tanımı şu şekilde yapılabilir: “devlet iktidarının denetimi ve baskısından bağımsız bir şekilde gönüllü kişi ve örgütlerin oluşturduğu, düşünce ve eylemlerinde bağımsız ve denetimden uzak bir şekilde karar alabilen insanların ve grupların oluşturduğu birliktir” (BALTA, 2006). Diğer bir deyişle, sivil toplum; belli bir grubun rasyonel olmayan çıkarlarına karşı, bireysel ve kısmi çıkarları olanların gönüllü birlikteliğinden oluşan ve kendi ortak iyiliklerinden hareketle bir baskı grubu oluşturan grup yada gönüllü topluluktur da denebilir (KÖKER, 2005).

Sivil toplum, içinde barındırdığı insanları kendi yasalarının etkisi altına sokan ve onların barış içinde yaşamalarını sağlayan aynı zamanda da iyi yönetimi gerçekleştiren siyasal bir birlikteliktir (BİLGE, 2009:109). Terim, tarihsel olarak modern doğal hukuktan başlayıp, Cicero'nun “societas civilis“ düşüncesinden geçerek klasik felsefeye kadar uzanmış ve oradan da sivil toplumu, diğer bütün toplumları egemenliği altına alan, “polis” anlamında kullanan Aristoteles'e kadar götürülebilecek eski bir Avrupa geleneğinin bir parçası olmuştur. Bu gelenekte sivil toplum, devlet ile aynı anlamda kullanılmakta; devletin üyesi olan birisi aynı zamanda da sivil toplumun üyesi olarak adlandırılabilir (BİLGE, 2009:109-110).

Diğer taraftan batıda sivil toplum, demokratik bir yapılanmayı toplumsal katılımın temeline oturtmakla beraber, toplumsal farklılaşmayı sağlayacak, yaygın sosyal örgütlenmelerin yolunu açacak ve nihayetinde de temel hak ve yükümlülükleri yaygınlaştıracak bir araç olarak gelişmiştir. Bu dünyada sivil toplum, devletin şekillendirmesinden uzak, kendi inisiyatif ve renkliliğine terk ettiği devlet dışı bir alanı

ifade etmekle sınırlı kalmayarak, bunun yanında aktif ve örgütlü siyasal katılım ve politizasyon sürecini de ifade etmektedir. Bu anlamda; batıda sivil toplumu, on ikinci yüzyılın sonlarına on üçüncü yüzyılın başlarına kadar götürmek mümkündür. Gerçi sivil topluma zemin teşkil eden kentleşme, ademi merkezîyet ve ticari yaşamın gelişimi gibi hususları göz önünde bulundurduğumuzda felsefi düşüncenin tepe noktalara ulaştığı ve kentlerin birer devlet statüsüne ulaştığı Eski Yunan dönemi batıdaki sivil toplumun arkasındaki potansiyel birikim olarak görülebilir. Bunu görmekle beraber, devlet alanından bağımsız ve örgütlü toplulukları kapsayacak şekilde toplumsal genişleme manasında düşündüğümüzde ise bunun on iki ve on üçüncü yüzyıllarda başladığını söylenebilir (ÇAHA, 1996).

On üçüncü yüzyılda gelişen pazar ekonomisi ile beraber paranın kullanım alanının genişlemesi, artan zenginlikler ve bunun yanında özel hayatın ve mülkiyetin yaygınlaşması ve nihayetinde de değişik yaşam biçimlerinin ortaya çıkması Batı Avrupa’da sivil toplumun genişlemesine temel teşkil etmiştir. Zamanla gelişen ticaret, nüfus artışı, el sanatları, sanayi ve tekniği, yoğunlaşan sermaye ve artan yaşam standartları ekonomik hayatta büyük bir canlılık sağlarken aynı zamanda da siyasal ve hukuksal alanda da önemli bir arayışı başlatmıştır (KOCABAŞOĞLU, 1983).

Batı Avrupa’nın siyasal literatüründe önemli yere sahip olan “mülkiyet hakları” kavramının temelleri de bu dönemlerde atılmıştır. Ancak mülkiyet kavramı Eski Yunan’da tartışılmıştır. Platon, özellikle yönetici sınıfının özel mülkiyetine karşı çıkmış ve bunlar için ortak mülkiyet etrafında şekillenen bir kolektif yaşam tarzı öngörmüştür. Aksine Aristo ise, özel mülkiyetin yaygınlaştırılmasını öngörmekle kalmamakta, aynı zamanda da özel mülkiyeti adalet anlayışının temel taşı haline getirmektedir (ARİSTON, 1990).

Ancak özel mülkiyet kavramı hukuksal dayanağına, ortaçağın sonlarına doğru, devlet alanının dışında gelişen yaygın mülkiyet ilişkilerinin baş göstermesiyle kavuşmuştur. Aynı zamanda bireysel özgürlüğün temel yaşam alanı olarak kabul gören özel alanının da bu zamanda kabul gördüğü ve hukuksal statüye kavuştuğu görülür. İslam siyasi ve felsefi düşüncesinde öngörülen “mahrem alanın masumiyeti” bu dönemdeki batı kültüründe de yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Ancak bu dönemdeki özel alanın günümüzdeki anlamından ziyade sadece aile yaşamı ile sınırlı olduğu söylenebilir.

Özel alanın önemsenmesini ise, bunun merkezini oluşturan ailenin sahip olduğu siyasal, kültürel, eğitim ve ekonomik fonksiyonlarda aramak gerekecektir. Aile kavramı, sanayi devriminden önce hem tarımsal üretim, hem de imalat sanayinin merkezini oluşturmaktaydı. Sanayi üretiminin kamusal alanda konumlanmasından bir önceki aşama olan “eve iş verme” tarzı üretim aşamasında, ticari burjuvazi üreteceği malın hammaddelerini ailelere vererek onlardan nihai ürünü almaktaydı. Böyle bir ekonomik ilişkinin var olduğu düzende kuşkusuz aile de toplumsal ve ekonomik yapının temel taşı konumunda bulunmaktaydı. Aynı şekilde ailenin, ortaçağda önemli bir siyasal kimliğe sahip olduğunu da söyleyebiliriz. Batıda siyasal kesimin temel aktörleri diyebileceğimiz sosyal kesimlerin statü kaynaklarını oluşturan aile kesimiydi. Sanayi öncesi toplumlarda soyluluk son derece önemli bir sosyolojik meziyet olarak addedilmekteydi. Kişilerin belli bir soyun statüsüne sahip olabilmeleri için belli bir ailenin üyesi olmaları gerekmektedir. Bu nedendir ki aile önemli bir siyasal kimliğe sahip bulunuyordu. Siyasal otorite karşısında bireylerin korunak noktası olarak, aile, ön plana çıkmaktaydı (ÇAHA,2007:88).

Tüm bu özellikler göz önünde bulundurulduğunda, ailenin, batıdaki sivil toplumun gelişimindeki tarihsel dinamik olarak görünmesi mümkün olacaktır. Ancak sanayi devrimi ile birlikte ailenin bu önemini yitirmeye başladığını söylemek gerekmektedir. Sanayi devriminin önemli sonuçlarından birisi de aile ile kamusal yaşamın keskin çizgilerle birbirlerinden ayrışmasıdır. Daha önce aile yapılanması, parayı ve hammaddeyi kendisine doğru çekerken sanayi devriminin gerçekleşmesiyle beraber aile bireyleri emeklerini pazara çıkarmak durumunda kalmışlar ve bu durumda aile yapılanmasının önemini yitirmesi sonucunu doğurmuştur. Sanayiye dayalı mesleki eğitim, aileden alınıp kamusal yaşama taşındığında, aile doğal olarak kamusal yaşam karşısında ikinci plana düşmek durumunda kalmıştır (P. Worsley ‘den Aktaran : ÇAHA,2007:89).

Bu durum ailenin kamusal yaşam karşısında ciddi bir kredi kaybına uğramasına sebep olmuş ve sonuç olarak kamusal yaşamın temel aktörü olan “birey” ön plana çıkmaya başlamıştır. Tüm bunların ardından on üçüncü yüzyıl Avrupa’sında sivil toplum temellerinden birini şehirlerde yoğunlaşmış esnaf loncalarının attığı söylenebilir. Şehirler ve kasabalardaki siyasal yaşam üzerinde önemli etkinliğe sahip olan loncalar

“cemaat içinde cemaat” şeklinde gelişmişler ve artık şehirler merkezi otoritenin denetimi altında değil, şehrin ana temasını oluşturan esnaf kültürünün etkisi altında şekillenmişlerdi. Loncalar, iktisadi hayatı şekillendiren önemli kararları alıyor, bağlayıcı kurallar koyabiliyor ve bunların uygulanmasını da sağlamakta denetim mekanizmalarını çalıştırabiliyorlardı. Üyelerine yaptığı yardımlar vs. gibi faaliyetleri bakımından da bu günün sosyal güvenlik kurumları gibi işlev yürüttüğünden de bahsedilebilir (PİRENNE, 1991).

Batıda modern siyasal düşüncenin gelişimine paralel olarak; hukuksal eşitlik, özgürlük, hukuk devleti gibi kavramlar bizatihi sosyal yaşamın bir sonucu olarak formüle edilmekle beraber bu konuda başarılı adımlar atılmıştır. Batıdaki devletler, özellikle demokrasinin gelişimi ile beraber bir sosyal sınıfın çıkarına hizmet eden kurumlar olmaktan ziyade daha çok toplumun farklı kesimleri arasında aracı kurum işlevi gören birer üst siyasal organizasyon şeklinde örgütlenmişlerdir. Modern dünyada sivil toplumun canlanmasına katkı sağlayan sermaye birikimi, Pazar ekonomisi, serbest rekabet, sınırlı devlet gibi kavramlar bireyi esas alan bir anlayışın uzantıları olarak gelişmiştir (ÇAHA,2007:91-92).

Daha önceleri dinsel ve toprak aristokrasisinin elinde yoğunlaşmış olan iktidar mekanizması, ulus devletin aynı zamanda da demokratik mekanizmaların genişlemesiyle birlikte geniş bir toplumsal kesime yayılmıştır. Siyasal gücün ve otoritenin tabana yayılması bireylerin siyasal anlamda bir obje olmalarına yardımcı olmuş sonuç olarak da bireyler “vatandaşlık” hüviyetine kavuşmuşlardır. Bu statü çerçevesinde insanlar birtakım siyasal haklar elde etmiş ve bu haklar çerçevesinde tüm dünya da devleti oluşturan mekanizmayı yönetenler bireylerin birtakım haklarını kabul etme noktasına gelmişleridir (MUMCU, 1994:71-79).

Bunların yanında Kapitalizm’in olgunlaşmasıyla beraber kamusal yaşam ve özel yaşam arasındaki keskin çizgiler büyük oranda yumuşama göstermiş aynı zamanda da sivil toplumla devlet arasındaki ayrışmanın sınırları da keskin bir biçimde görünür olmaktan çıkmıştır. Bu çerçevede devlet, sivil yaşamın hemen hemen bütün alanlarına sokulma durumuna gelmiştir. Sivil toplumun en merkezi konumu noktasında olan aile bile medeni hukukla birlikte devletin kontrolüne girmiştir. Ortaçağda mahremiyeti olan bir alan olarak addedilen aile günümüz modern dünyasında artık bir siyasal alan olma

işlevini üstlenmiştir. Tüm bunların sonucunda artık sivil toplumun merkezi olarak aile kavramını kullanmak güç bir durumdur. Bu çerçevede sivil toplumun merkezi özel yaşam alanı olarak aileden ziyade, kamusal alan gösterilebilir. Bunun bir sonucu olarak da sivil toplum ile politik toplum arasında kesin bir ayırım yapmak artık güç bir durum haline almıştır. Bu güçlük artık sivil toplumun merkezi olarak kamusal alanın bile gösterilememesinden de kaynaklanmaktadır. Artık NGO olarak bilinen ve hükümetlerle bağlantısı olmayan uluslararası kuruluşlar devletlerin üzerinde önemli bir kontrol mekanizması işlevi yürütmektedirler. Bu uluslararası yapılanmalar batıda oluşturulmuş olmakla beraber bu sınırları aşmış ve diğer devletler üzerinde de baskı unsuru olma işlevini üstlenmişlerdir. Artık dünya üzerinde insan hakları, kadın hakları, demokratikleşme, ekonomik gelişme, sağlık politikaları, eğitimin yaygınlaştırılması gibi alanlarda faaliyetler yürütmekte ve birtakım ülkeleri bu doğrultuda etkilemektedir. Buradan da anlaşıldığı üzere artık batıda gelişmiş olan sivil toplum, kamusal alanı kuşatmış olmakla birlikte uluslararası bir boyut kazanmış bir durum sergilemektedir. Ancak şunu belirtmekte yarar vardır ki; toplumların tarihsel özgeçmişlerine bağlı olarak siyasal kültürlerinde farklılıklar görülebilmektedir (ÇAHA,2007:94-95).

1.2.3. Türkiye’de Devlet, Demokrasi ve Sivil Toplum

Sivil toplum kavramı Türkiye’de, özellikle 1980 sonrası dönemlerde önemli bir kavram haline gelmiş ve bunu tetikleyen en önemli faktör, askeri darbelere karşı insanların kendi inisiyatiflerini kaybetmek istememeleri olmuştur. Bunun sonucunda insanlar sivil toplum kavramını devreye sokarak bu girişimi yürütmeye başlamışlardır. Bu düşüncenin gelişmesinde ve istenen düzeye ulaşmasında tabii ki 1980 sonrası siyasal hayatta meydana gelen değişimlerin de etkisi vardır. Bu aşamada en azından toplumsal taleplerin ortaya çıkmasının sivil toplum tartışmalarına farklı bir boyut kazandırdığı söylenebilir(ÇAHA, 2002:79-99).

1980 sonrasında takip edilen iktisadi ve siyasal politikaların bir sonucu olarak yükselmeye başlayan değerler, bu değerler üzerinde hem siyasal hem de sivil toplum alanında bir dinamizmin oluşmasına yol açmıştır. Yine 1980 sonrası dönemde Türkiye’de kadın hakları, çevre, siyasal katılım, özgürlük, insan hakları piyasa ekonomisi ve kültürel haklar gibi değerler yükselmiş ve bunlar hem siyasal partilerde hem de sivil toplum örgütlerinde geniş bir yankı bulmuştur. Yükselen bu değerler

kökleri geçmişe dayanan siyasal partilerin programlarında yer almakla beraber yeni kurulmuş birçok partinin de isminde yer aldı. Günümüze doğru geldiğinde ise artık bu değerler etrafında ve çok çeşitli alanlarda kurulan sivil toplum örgütü karşımıza çıkmıştır (ÇAHA, 2004:181).

Bu çerçevede, sivil toplum tartışmalarına farklı kesimlerin de katıldığını, farklı düşüncelerin ortaya atıldığını görmek mümkün hale gelmiştir. Özellikle “Sivil Cumhuriyet” ve “ikinci Cumhuriyet” gibi tartışmaların da eklenmesiyle (1990’lı yıllarda) en çok konuşulan aynı zamanda da tartışılan konu “sivil toplum” olmuştur. Dolayısıyla, sivil toplumun gelişmesiyle, merkezi yönetimin faaliyet alanının daraldığını ve bunun sonucunda toplumsal inisiyatiflerin artarak; nihayetinde ekonomik ve kültürel hayatın tamamı ile devletin kontrolünde olmaktan çıktığı görünmektedir (ÇAHA, 2002:79-99).

Diğer taraftan sivil toplum, kavram olarak tüm varlığını devlet karşısında verdiği mücadelelerle kazanmış ve bugünkü anlamını uzun yıllarda verdiği bu mücadelelerin sonucu olarak almıştır. Kimi düşünürler, feodal toplumun çöküşünü hazırlayan koşulların sivil toplumun oluşmasının nedeni olarak belirtmektedirler. Ancak Türkiye’de sivil toplum, seksenli yılların ortalarından itibaren kendini yenileyen bir kavram olmuştur. İlk etapta seksenli yılların, kavramın bilinirliği açısından geç olduğu düşünülse de bu gecikmenin, bireyi öne çıkaran ve onu siyasal hayatta ya da toplum hayatında aktif kılan bir iklimde ancak gelişebileceği düşünüldüğünde; gecikmenin ana nedenianlaşılmış olacaktır. Batı dışı toplumlarda bireyin yaşam alanının devletin yaşam alanından daha dar olması ve önemsenmemesi de, sivil toplumun gelişmesinin önünde bir engeldir (DOĞAN:133-146).

80’ler den günümüze yoğun bir şekilde sivil toplum ve sivilleşme tartışmaları yapılmaktadır (DURSUN, 1996:177). “sivil toplum” kavramı batı literatüründen dilimize geçmekle beraber, en çok anlam kaybına uğramış alanlardan bir tanesidir. Kavram, ülkemizde genel olarak “askeri toplum”un karşıtı olarak kullanılmaktadır. Bunun nedenini ise ülkemizde yaşanan askeri darbelere bağlamak mümkündür (BİLGE, 2009:106). Diğer taraftan sivil toplum tartışmaları doğu-batı sorunu ya da demokrasi geleneğinin mevcut olup olmaması üzerine yürütülmektedir (SAVRAN, 1984:31). Bir diğer deyişle sivil toplum tartışmaları modernleşme sürecinin başarısı ya

da başarısızlığı tartışmaları çerçevesinde yürütülmektedir. Modernleşme merkez alındığında, Batıda burjuva toplumunun modern sivil toplumu ortaya çıkardığını, modern toplumun ise devlet ve toplumun demokratikleştirilmesini sağladığını ve aynı zamanda demokratik değerlerin özümsemesini sağladığını söyleyebiliriz. Bu açıdan ele alındığında bir toplumda burjuva kesiminin oluşmaması durumunda sivil toplumun ve aynı zamanda buna bağlı olarak demokrasinin de gelişemeyeceği söyleyebiliriz.

Mahçupyan'a göre; siyasal alanda konuşlanan devlet, elinde bulundurduğu iktidar araçlarıyla özel alanda olduğu kadar sivil toplumun yaşam alanı olan kamusal alana da müdahalelerde bulunabilmektedir. Toplumsal zihniyetin ve siyasal kültürün müsait olduğu toplumlarda devlet, bir yandan kendisini toplumundan farklılaştırırken, diğer taraftan da kendisini yeniden üretebilen cihazlara sahip bir kimlik geliştirebilmiştir. Bu çerçevede tamamen devlete terk edilmiş bir kamusal alan ve aynı zamanda her şeyi devletten bekleyen, kendisini devletten ayrı olarak düşünemeyen toplum anlayışı nedeniyle devletin sivil toplum üzerindeki özerkliğinin sınırları genişlemiş ve toplumsal dayanışma olanağı yok olma eğilimine girmiş, bir diğer deyişle de silikleşmiştir (TOSUN, 2005:135-136).

Sivil toplum kavramının hızlı bir şekilde yayılması iletişim imkânlarının gün geçtikçe yayılması ile yakından ilgilidir. Ülkemizde 1980 den günümüze yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmış olmakla birlikte, istenen demokratik seviyelere gelebilmiş bir sivil toplumdan söz edebilmek güçtür. Bunun nedenlerin biri; sivil toplum örgütlerinin taleplerinin devlet karşısında olumlu karşılanmaması hatta taleplerin devletin varlığına ve birliğine bir tehditmiş gibi lanse edilmesidir. Böyle olunca da sivil toplumun taleplerinden ziyade belli baskı gruplarının ya da bireylerin düşüncelerinin ön plana çıkartıldığı bir yönetim şekli oluşmuş ve yıkılması imkânsız olmasa da zor bir yapı ortaya çıkmıştır (BİLGE, 2009:124).

Ülkemizde her alanda olduğu gibi sivil toplum alanında da bir ayrılmışlık söz konusu olmuştur. Aynı amacı gerçekleştirme ya da benzer taleplerle devletten isteklerini dile getirmesi gerekenlerin kendi yapılanmalarında bile adil olmayan unsurlar barındırdıkları ve kendi ilişkilerinde birbirlerine karşı "ben ve öteki" ikilemi içerisine girdikleri görülmekte ve bunun da sivil toplum kavramının temel paradigmasına ters olduğu anlaşılmaktadır. Sorunların ortak bir çözüm noktasını aramayarak her grubun

ya da bireyin kendi üzerindeki baskıyı azaltmak ya da sonlandırmak gibi bir düşüncesi varken, makro problemler görünememekte, sorunların soyut ve mikro düzeyde çözümlerle geçiştirilmesi gibi bir problem ortaya çıkmaktadır (BİLGE, 2009:125). On dokuz'uncu yüzyılda eğitim görmek üzere batıya gönderilen öğrenciler, ülkelerine geri döndüklerinde siyasal iktidarın karşısında sivil bir cephe oluşturdular. Bunu; devlet içerisinde yer alan aydınların, Cumhuriyet devrimlerinde askeri ve sivil bürokrasinin yanında üçüncü bir kesim olarak ortaya çıkmalarından anlamak mümkündür.. 1950'li ve 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'de yaşanan ekonomik gelişmelerle beraber, aydınların devlet karşısında görece özerklik kazandıklarını görmekteyiz. Bu durum bazı aydınların duruşlarında değişiklikler meydana getirmiş; daha çok özgürlükçü ve devletin konumunu sorgulayan bir tavır almalarını sağlamıştır (BELGE, 1983:124-127). Bunun doğal bir sonucu olarak da devletle olan ilişkilerini asgari seviyeye indirmişlerdir. Bununla kalmamış; insan hak ve özgürlükleri bağlamında mücadeleler verilmiş, bu konuda örgütler kurulmuş, toplumun tüm kesimlerinde duyarlılık meydana gelmiş ve siyasi partilerde, parti programlarında bu kavrama önemli ölçüde yer vermeye başlanmıştır. Ancak devleti idare edenler tarafından devletin egemenlik alanının daraltılması olarak algılanan bu söylemler hiç de olumlu karşılanmamıştır. Düzeni öne çıkaran devlet geleneği içinde toplumsal muhalefet, devlete karşı bireylerin veya grupların ana kaynağı olarak ele alınmış ve sürekli -uzaktan da olsa- denetim altında tutulmak istenmiştir. Oysaki demokrasinin tam anlamıyla gerçekleşebildiği toplumlarda muhaliflerin barındırılması yetmemekte aynı zamanda muhalif olmanın yollarının da açık bırakılması gerekmektedir. Dolayısıyla, demokrasilerde toplumsal taleplerin ne derece meşru ve yerine getirilebilir talepler olduğu sorununa yer olmamaktadır. Çünkü sistemin kendisi bu gibi taleplerden beslenmekte ve bu talepler sayesinde meşru sayılmaktadır (MAHÇUPYAN, 1998). Bu bağlamda; Türkiye'de toplumsal muhalefetin rejim düşmanlığı ile eşdeğer tutulması ve sivil toplum alanında kısıtlamalara gidilmesi bir taraftan toplumsal talepleri, diğer taraftan da devleti ve buna bağlı olarak da rejimi radikalleştirmektedir. Radikalleşen muhalefet şiddete kayarken, radikalleşen rejim ise önlemlerini daha da sertleştirmekte ve bunların sonucu olarak da içinden çıkılması güç, ortak nokta bulunamayan bir alan yaratılmış olmaktadır.

Bunların bir sonucu olarak 1908'den günümüze geçmişi olmasına karşın tam anlamıyla demokratikleşme sağlanamamıştır. Meşrutiyetle başlayan ve cumhuriyet

döneminde devam eden demokratikleşme arayışları, iktidarın sınırlandırılması, siyasal katılımın sağlanması gibi konularda kendisini göstermiş; özellikle bireysel temel haklar ve öznel kimlikler ile çoğulcu bir kamusal alan üzerinde yükselecek bir demokrasinin oluşturulması çabasıyla yer edinmiştir. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki; ülkemizde demokratikleşme çabaları Batı Avrupa'daki gelişmelerin tersine kendi içerisinden değil dış dinamiklerin baskısıyla meydana gelmekle beraber toplumda belli bir müddet karşılığını bulmuş ve desteklenmiştir. İttihat ve Terakki'nin iktidarı ele alışıyla beraber onu kullanım biçimi demokratikleşme sürecine zarar vermiş ve savaşla beraber de bu süreç noktalanmış ve ardından cumhuriyet ile beraber farklı bir dönem demokratikleşme anlamında kendisini göstermiştir. Ancak bu dönemde de Osmanlı'dan devralınan merkeziyetçi düşünce yapısı aynen sürdürülmüş dolayısıyla da yeni dönemde demokratikleşme çabalarını olumsuz etkileyen en önemli unsur haline almıştır (KARADAĞ, 2005:61-62).

Batı Avrupa'da ise; demokrasinin oluşum sürecinde merkezi otoriteyi sınırlayan kilise, aristokrasi, burjuvazi gibi yerel çevre grupları ve bunların yanında diğer sivil toplum kuruluşları olmuştur. Bu grupların iktidarı sınırlandırma güçlerinin var olması; demokratikleşme anlamında çabaların sonuç vermesini dolayısıyla, günümüze kadar devam edecek, iktidar karşısında güçlü bir sivil toplumun oluşmasına yardımcı olmuş ve bunun sonucu olarak da geniş bir özgürlük alanının oluşmasını sağlamıştır (YILMAZ, 2000:345).

Türkiye'de ise, faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri zamanla STK'lar olarak tanımlanmıştır. STK; daha çok güvenlik birimlerinin kontrolünde, izinli ve resmi kurumları işaret etmektedir. Bu bağlamda dernek, vakıf, sendika ve kooperatiflerle sınırlı bir STK ortaya çıkarılmış olacaktır ki bu da dünyada taşıdığı anlamdan bir hayli uzak düşecektir. Hâlbuki sivil toplum kavramı, herhangi bir kurumun çatısı altına sığmayan sosyal dinamizmi ifade ederken; resmi olmayan sosyal oluşumları da içerisinde barındırmaktadır. Bu çerçevede düşünüldüğünde resmi olmayan bağımsız arkadaşlık gruplarının, herhangi bir oluşum içerisinde yer almayan sosyal hareketlerin, protesto gruplarının, dini cemaat ve tarikatların da sivil toplum grupları içerisinde mütalaa edilebileceğini söylemek mümkün olacaktır. Bu bakımdan STK tanımlamasının sivil toplumu tanımlamada yetersiz olduğunu, hatta "sivil toplum"

kavramının ima ettiği “toplumu”, felsefi arka planıyla beraber vermekte başarısız olduğundan bahsedilebilir. Sivil toplumu bir kuruluşla anlamlandırmaya çalışmak ve sadece o kuruluşla var olabildiğini söylemek Türkiye’ye özgü olmakla beraber aynı zamanda da resmi olmayan sivil toplum örgütlerinin sivil toplum tanımlamasının dışına çıkarma çabası olarak adlandırılabilir. Bu bağlamda STK yerine daha çok “Sivil Toplum Örgütleri” veya siyaset bilimi ve sosyoloji literatüründe NGO (non-governmental organizations) kavramlarının kullanılmasının daha sağlıklı olduğu düşünülmektedir (ÇAHA, 2004:181-182).

Resmi ya da gayri resmi örgütlülük, sivil toplumun en önemli şartıdır. Bundan farklı olarak bir örgütün sivil toplum örgütü özelliğini kazanabilmesi için devlete karşı otonom olması, iradi bir birlikteliğe dayanması ve içyapısının demokratik olması gibi şartları taşıması gerekmektedir. Örgütlü olma ve iradi olarak bir araya gelme dışındaki tüm şartların Türkiye’deki sivil toplum örgütleri açısından söylenmesi mümkün görünmemektedir. Türkiye’deki sivil toplum örgütlerinin büyük bir çoğunluğu, ya devlete bağlı bir şekilde varlığını sürdürmekte ya da içyapısında demokratik olmama gibi bir özellik taşımaktadır. Bu çerçevede bir sınıflandırma yapılırsa Türkiye’deki sivil toplum örgütlerinin, bir hayli farklı gruplardan oluştuğunu söylemek imkânı doğacaktır. Bunlardan ilkinin mesleki sivil toplum örgütleri olduğunu söyleyebiliriz. Bu kategoride sanayi ve ticaret odaları, birlikler (TOBB, Tabipler Birliği, Barolar Birliği vs.), esnaf konfederasyonu ve medya yer alacaktır. Bu kuruluşların her biri sivil topluma farklı yönleri ile katkı yaparak gelişmesine yardımcı olmaktadır. Hepsinin ortak noktası kitleleri harekete geçirmek, hükümetler üzerinde baskı oluşturmak ve toplumun dünya ile entegrasyonunu sağlamak olarak ifade edilebilir. Aynı zamanda bu örgütler kendi mensuplarının çıkarlarını korumakta, mensuplarının bağlı olduğu iş sahalarında maksimum fayda sağlamaları için gayret sarf etmektedirler. Ancak mesleki örgütlerin 1990’lı yılların ardından bu temel işlevlerinden sıyrıldıklarını gösterircesine politize olduklarını ve hükümetleri düşürecek manevralara giriştiklerini görmek mümkündür. Bu örgütlerin bir kısmı 28 Şubat sürecinde Refah-Yol hükümetine karşı tavır alarak hükümetin düşmesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bunun dışında 2001 yılında Esnaf Konfederasyonu ve odalar Milliyetçi-Sol koalisyon hükümetlerine karşı geniş esnaf kitlelerini sokaklara dökmeyi başarmış; böylece adeta hükümeti sallayacak noktaya gelebilmişlerdir.

Bu sivil toplum örgütlerinin ikincisini ise “İşveren Örgütleri” oluşturmaktadır ki bu tezin konusu özelde bu tür bir örgütün bakış açısının yansıtılmasını sağlamaktır. 1980 öncesinde faaliyet gösteren TİSK ve TÜSİAD gibi işveren örgütlerine 1980 sonrası dönemdeki açılımlara ilave olarak MÜSİAD, AGİAD, ASKON, İŞHAD, GESİAD gibi işveren dernekleri de bir kuruluş olarak geniş tabanlı üye profili üzerinden faaliyet göstererek katılmışlardır. Özellikle TÜSİAD ve MÜSİAD son zamanlarda ekonomik birer kurul olmanın yanında aynı zamanda birer fikir kulübü gibi çalışmaktadırlar. Bu iki kulüpten özellikle TÜSİAD hazırladığı araştırma raporları ve aynı zamanda verdiği brifinglerle hükümetlerin programlarına yön vermede etkili konumda yer almıştır. Bunu destekleyecek vaka'lara örnek olarak 28 Şubat sürecinde bu örgütlerin tavırları ve TÜSİAD'ın 1979 yılında Ecevit hükümetine karşı başlattığı abluka hareketi sonucunda hükümetin düşmesi zikredilebilir.

Üçüncüsü çeşit sivil toplum örgütü, işçi ve memur sendikalarından oluşturmaktadır. Dünyanın birçok yerinde bu grup, geniş tabana yayılan üyelere oluşmaktadır. Türkiye’de faaliyet gösteren Türk-İş, Disk ve Hak-İş gibi konfederasyonlar ve bunlara bağlı yan kuruluşlar iki milyonu aşkın katılımıyla geniş bir kitleyi içerisinde barındırmaktadır. Üyelerinin hayat standartlarının yükseltilmesi noktasında çabalar sarf ettikleri bilinen bu örgütlerin, Avrupa’daki sendikal hareketlerle kıyaslandığında geniş kesimlere yayılmadığını, sadece kamuda işlevsel olduğunu bunun sonucu olarak da devlete bağımlı hale geldiklerini söylemek mümkündür. Bu da şunu göstermektedir ki; Türkiye’deki sendikal kuruluşlar tam anlamıyla demokratikleşmelerini gerçekleştirememekle beraber zaman zaman da kendi mensuplarının aleyhine olan düşünceleri savunabilmekte ve aynı zamanda da onların çıkarlarına ters faaliyetlerde bulunabilmektedirler. 28 Şubat süreci bunun açık ve en somut örneklerinden birini oluşturmaktadır. Bu süreçte sivil özelliğinden bir hayli uzaklaşarak militarist politikalara destek vermiş sivil toplum kuruluşları kendi bünyesini oluşturan emekçi insanların aleyhine olan politikalara destek vermişlerdir (ÇAHA, 2004:182-186).

BÖLÜM 2: 28 ŞUBAT SÜRECİ VE SONRASI GELİŞMELER

2.1. 1994-1995 Seçimleri: Refahyol Hükümetinin Kurulması

Refah Partisi 27 Mart 1994 yerel seçimlerini, İstanbul ve Ankara başta olmak üzere hemen hemen bütün büyük şehirlerde kazanmıştır. 1994 yılındaki yerel seçimlerden sonra, RP'nin yükselişi devam etmiş ve RP, 24 Aralık 1995 genel seçimlerinde % 21.38 oy alarak seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. Oyların geri kalanı yüzde olarak şöyle dağılmıştır: Anavatan Partisi %19.65, Doğru Yol Partisi % 19.18, Demokratik Sol Parti % 14.64, Cumhuriyet Halk Partisi % 10.71 (BELGENET, 2006). Refah Partisinin 1994 seçimlerinde oylarını arttırması ve 1995 seçimlerinden ise birinci parti olarak çıkması kurulacak hükümette yer alacağını ilk izlenimlerini vermiştir.

2.1.1. Refah Partisi ve Refahyol'un Kuruluşu

Refah Partisi'ne karşı olanların başlıca gerekçelerinden biri, Parti'nin demokrasi konusundaki tutumunun samimi olmadığı düşüncesidir. Bu düşünceye göre RP, demokrasinin imkânlarından faydalanarak iktidara gelmiş olmasına rağmen, kendilerinden farklı düşünceleri taşıyanlar ve hayat tarzı olanlar için demokrasiyi garanti edeceği şüphelidir. Bu nedenle kendilerini resmi ideolojinin dışında sayan entelektüellerin önemli bir kısmı da dahil olmak üzere, kamuoyunda etkin olan birçok kişi Refah Partisi'nin demokrat bir parti olmadığını düşünmektedir. Bunlar, genellikle, RP'nin işlevinin İslamcı muhalefeti demokratik sürece dahil etmek olduğunu düşünmekte ve partiyi bu bakımdan önemli bulmaktadırlar(KONRAD VAKFI, 1996:49).

Refah Partisi'nin oylarını büyük ölçüde arttırması farklı yorumlamalara sebep olmuştur. Göle'ye göre, Türkiye'de muhafazakâr ama liberal merkezi politikanın zayıflamasıdır. Özal'ın liberalizmi, daha çok katı bir liberalizm doğrultusunda gelişmiştir: gelenekleri yıkmış, bireyleri özgürleştirmiş, hedonist düşleri meşru kılmış, yasal engelleri zayıflatmış, istekleri artırmış, yeni pazarlar yaratmış ve önündeki bütün engelleri yıkmıştır. Böylece Türkiye'de liberalizm, kolay zengin olma yolu haline gelmiş ve yolsuzluk kavramıyla eşanlamlı olarak kullanılmaya başlamıştır. Refah politikaları, bu“adaletsiz” ve “ahlak dışı” gelişmelerin üzerine giderek

dürüstlüğü garanti eden, tutumlu davranışları ortaya çıkaran, toplumsal birliği sağlayan “adil” ve “alternatif” bir düzen vaat etmiştir (GÖLE, 2002:62,76-78).

Sina Akşın ise, Refah Partisi'nin temsil ettiği İslami geleneğin aldığı oyların artmasının sebeplerini şöyle açıklamaktadır:

“İslamcı oyların yükselişi öncelikle ‘büyük’ partilerin iş bulma, halka iktisadi ve toplumsal yarar sağlamadaki başarısızlığına karşı protesto ve aynı zamanda İslamcıların bunu sağlayabileceği umuduyla açıklanabilir. İkincisi, şeriatçı yandaşlarının (Türkiye’de ve Avrupa’da) cömertliği sayesinde büyük paralar toplayabiliyorlardı. Suudi Arabistan ve Libya gibi ülkelerden de mali destek aldıkları ileri sürülmektedir. Üçüncüsü yerel örgütleri çok çalışıyor, kapı kapı dolaşım propaganda yapıyor, birçok kez gıda yardımlarında da bulunuyorlardı. Dördüncüsü, kimileri sırf dinsel amaçlarla, salt şeriatçı oldukları için bunlara oy vermekteydi (AKŞİN, 2004:168).

Akpınar, seçimden Necmettin Erbakan liderliğindeki İslamcı kimliği ile tanınan RP'nin birinci olarak çıkmasının ülkede büyük bir dalgalanma yarattığını ve medyanın sandıktan çıkan formülün ANAYOL (Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi koalisyonu) olduğunu işleyerek, liderlere RP'ye karşı ittifak çağrısı yaptığını söylemektedir (AKPINAR, 2001:25).

Cizre'ye göre ise, 24 Aralık 1995 seçimleri, Türkiye siyasetinde RP'nin birinci parti olmasından kaynaklanan klasik endişelerin ya da yeni bir hükümet kurma zorluklarının ötesinde ve üstünde bir belirsizlik tablosunu gözler önüne sermiştir. Bu anlamda 1995 seçim sonuçları merkezin erimesi ve parçalanması sürecinde artık bir doruk noktasına ulaşıldığını göstermektedir (SAKALLIOĞLU, 1996:31).

25 Aralık 1995 seçimlerinin ardından koalisyon çalışmaları başlamış idi ve ilk görevi alan Necmettin Erbakan ANAP ile koalisyon çalışmaları yapmakta istekli görünüyordu. Aynı zaman da ANAP içerisinde bir grup da bu ihtimalin gerçekleşmesi için yönetime baskı yapıyordu. Ancak ilk planda Erbakan'ın çabaları boşa çıkmış ve koalisyon çalışmalarından bir sonuç alınamamıştır. İkinci olarak ise görevi alan Mesut Yılmaz da hükümet kurma çalışmalarında başarısız oluyordu (DONAT, 1999:18). Aynı zaman da ANAP içerisindeki diğer bir grup ise RP ile koalisyon çalışmalarından haz duymamış, bu ihtimalin gerçekleşmesi durumunda istifa sinyalleri vermişlerdir. Bu

ortamın ardından ANAP- REFAH koalisyon çalışmaları başarısızlıkla sonuçlanmış ve nihayetinde kamuoyu'nda baskısı sonucunda ANAP – DYP (ANAYOL) koalisyonu kurulmuş idi. Ancak ANAYOL hükümetinin işlerliğini sürdürmesinin zor olduğu daha kuruluşunda genel başkanlarının beyanlarından belli oluyordu: Yılmaz, “Bu parlamentodan çıkabilecek en gerçekçi model” derken, Çiller ise “ harcanmaması gereken bir ümitten” bahsediyordu (GÜLEÇYÜZ, 2000:9).

Anlaşmaya göre, önce 10 ay Yılmaz ardından da Çiller başbakan olacaktı. Ancak Çiller'in yukarıdaki ifadelerinden hareketle durumdan pek de hoşnut olmadığı ifade edilebilir. Yine de Mart ayının başında ANAYOL hükümeti göreve başlamıştır. 12 Mart 1996 günü yapılan güven oylamasında 207 ret, 80 çekimser, 257 kabul oyu kullanılmış ve hükümet kurulmuştur. Bu güven oylamasında Refah partisine göre çekimser oylarında red oyuna dahil edilmesi gerekiyordu. Ve bu sebepten ötürü anayasa mahkemesine gidildi. Bunun dışında muhalefette olan Refah Partisi Çiller ile ilgili yolsuzluk dosyalarını sürekli gündemde tutuyor ve mecliste önerge üzerine önerge veriyordu. Nihayetinde Anayasa Mahkemesi 14 Mayıs Refah Partisinin başvurusunu haklı bularak 12 Mart günü yapılan güven oylaması sonucunda Anayol Hükümetinin güvenoyu alamadığına karar vermiştir (DONAT, 1999:18-19). ANAP'ın Başbakan yardımcısı Çiller'in yolsuzluklarıyla uğraştığının duyulması ve RP'nin bu duruma katkısıyla Anayol hükümeti 6 Haziran 1996'da sona ermiştir (AKPINAR, 2001:65). Bunun sonucunda seçimlerden birinci parti olarak çıkmış olan Refah Partisi dolayısıyla lideri Necmettin Erbakan yeniden hükümet kurma görevini almıştır (DONAT, 1999:19).

Çiller 22 Haziran 1996'da hükümeti kurma görevini alan Erbakan'la bir araya gelerek RP ile koalisyon kurmayı kabul etmiş ve hükümet formülü DYP cephesinde 2+2 olarak şekillenmiştir. Buna göre iki yıl Erbakan başbakanlık yapacak, sonraki iki yılda ise Çiller bu görevi yürütecektir. Bakanlık dağılımı da bu görüşmede tamamlanmıştır. Erbakan Başbakan, Çiller de Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olacaktır. Anlaşmaya göre Çiller ve Erbakan hakkında meclise gelen tüm önergeler reddedilecektir. Diğer bir anlaşma maddesi ise bir yıl içerisinde eğer ki iktidarın yürümediği anlaşılırsa Çiller başbakanlığı alacak ve seçim hükümeti kurulacaktı (AKPINAR, 2001:55-56).

2.1.2. Refahiyol'un Programı ve Hedefleri

Refahiyol hükümeti DYP ve RP'den oluşmaktaydı. Koalisyon hükümetlerinde koalisyonu oluşturan partilerin herhangi bir tanesinin kendi istediği doğrultuda programını icra etmesi mümkün değildir. Hangi konularda uzlaşa sağlanmış ise o konu protokolde yer alır. İşte bu çerçevede RP ile DYP aralarında anlaşmışlar ve Refahiyol hükümet programını oluşturmuşlardır. Refahiyol'un programından birkaç maddelik alıntı yaparak hükümetin uygulamaya çalıştığı politikaların içeriği hakkında bilgiye sahip olunabilir. Programda şu maddeler yer almaktadır (KAZAN, 2002a:158):

-Hükümetimiz Anayasamız 'da yer alan ilkelerden hareketle ortak bir programı ve hedeflerini; ilim, akıl, tecrübe, milletimizin faydası ve temel insan haklarına saygı ilkelerine göre ve uzlaşma mantığı ile gerçekleştirilecektir.

- Din ve vicdan hürriyeti, teşebbüs hürriyeti ve düşünce hürriyetinin, demokrasimizin vazgeçilmez unsurları olduğunu Hükümetimiz temel bir kabul olarak ortaya koymuştur.

- Hukuka ve insan haklarına bağlı demokratik bir devlet anlayışını tavizsiz şekilde uygulayacağız.

- Üniter Milli devlet yapısı muhafaza edilerek terörle; içte ve dışta kararlılıkla mücadele edilecektir.

-Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonunun mümkün olan azami ölçüde Türk sanayinin imkân ve kabiliyetlerinden yararlanılarak gerçekleştirilmesi esastır.

- Adaletli bir vergi düzeni oluşturulacak... Alt gelir gruplarının vergi yükleri azaltılacak ve istihdam üzerinde olumlu bir etki yaratan tasarrufa teşvik fonu kesintileri kaldırılacaktır.

-TBMM'nin denetleme görevini gereğince sürdürebilmesini teminen, bu denetlemelerin partizanca, politik maksatlarla ve kişilerin haysiyet ve şereflerini rencide edici amaca yönelik olması engellenecek, ancak esas amaç olan yasalara aykırı davranışları ortaya koymak için işbirliği ve gerekli yasal düzenlemeler yapılacaktır.

-İşsizliğin azalması, orta direğin güçlendirilmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi, esnaf ve sanatkârlarımızın emekli ve yoksulların meselelerinin çözümü vazgeçilmez hedeflerimizdir.

- Milli kültürümüzün korunması ve yaygınlaştırılması temel ilkimizdir.

- Basın yayın hayatındaki meselelerin çözümü için gereken mevzuat düzenlemeleri, sektörü temsil eden gönüllü kuruluşlarla istişare edilerek

gerçekleştirilecektir. Bu düzenlemeler sırasında kişilik haklarının özüne dokunulması kesinlikle önleneyecektir(KAZAN, 2002a:158-161).

03.07.1996 tarihinde Başbakan Necmettin Erbakan tarafından mecliste okunan 58 sayfadan oluşan Refahiyol hükümeti programı, Kazan'a göre son yıllarda kurulan hükümetlerin programlarından tamamen farklı ve büyük çoğunlukla icraata dayalı bir program olmuştur (KAZAN, 2002a:158).

Göle'ye göre Refahiyol'un uygulamaları çerçevesinde İslami kimlik ve söylem siyasal sistem içinde meşruluk zemini bulmaya başlamıştır. 1970 yılında kurulan Milli Nizam Partisi ve onun devamı olan Milli Selamet Partisi ve Refah Partisi, İslami inancı siyasete doğrudan taşımaya devam etmiştir. Refah Partisi ilk olarak 1970'lerde İslamcı bir parti olarak kurulduğunda geleneksel dindarları cezp etmiş ve kırsal bölgelerden destek görmüştür. 1990'larda ise gittikçe kentsel alt-orta sınıfları cezbeden bir parti haline gelmiştir (GÖLE, 2002:54-72).

Göle, Refah partisinin politikalarında İslam kavramının uzantılarının var olduğunu iddia etmiş fakat popülarizmini sivil toplumsal konulara borçlu olduğunu söylemiştir. O'na göre partinin başarılı olmasındaki bir diğer etken ise kadınların partide etkin bir konuma gelerek katılımı sağlamış olmalarıdır. Kadınları yüz yüze iletişim tekniğini kullanarak seçmenlerle direk temasa geçmeleri partinin başarısına önemli bir katkı sağlamıştır. Paradoksal bir biçimde kadının rolünü fark eden parti Refah Partisi olmuş ve "ailenin tümünün partisi" imajını yaymaya çalışmıştır (GÖLE, 2002:74).

Necmettin Erbakan'ın, Başbakan olduktan sonraki ilk önemli icraatlarından biri hükümet programında yer verildiği gibi İslam ülkeleriyle ilişkileriyeniden canlandırmak amacıyla başladığı İran'ı da kapsayan Uzakdoğu gezisi olmuştur. Erbakan, Müslüman ülkelerle ticaret hacmini genişleterek Anadolu'da gelişmekte olan İslami sermaye ile uzak Müslüman ülkeler arasında ticari bağ kurmayı hedeflemiştir. Erbakan'ın gezisine liberal eğilimli işadamları katılmazken, İslamcı işadamlarının kurduğu Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) 20'yi aşkın işadamı ile temsil edilmiştir (AKPINAR, 2001:25).

Refah Partisi'nin misyonu, kimilerine göre laik devlet düzeninin değiştirilmesidir. Laiklik taraftarlarına göre Refah Partisi, İslami kimliğini üzerinde taşıyan ve

icraatlarını bu doğrultuda yapma mücadelesi veren bir siyasi partidir. Refah Partisi yöneticileri ve taraftarlarına göre ise; parti, muhafazakar kimliği taşımakla beraber, bahsedilen manada rejimin değiştirilmesi ve dönüştürülmesi noktasında bir çaba içerisinde değildir (ŞEN, 1995, s.14).

Laçiner ise farklı bir bakış açısı ortaya koymuş ve RP'nin Türkiye toplumu için farklı bir sosyal-ekonomik yapılanmayı, Batı'ya alternatif bir İslam dünyası içinde yer almayı savunur gözüken, 'İslam Kardeşliği'nden bahseden, gerçekte bu bahsedilen temaları "kullanarak" mevcut sistemin merkezine kabul edilmeyi hedefleyen ve bu hedefe kabul edildiği oranda 'farklılıklar'ından arınacak sıradan Türk milliyetçisi bir düzen partisi olduğunu söylemiştir. 24 Aralık seçim sonuçlarıyla RP'nin sistem -ve düzen- dışı bir hareket addedilerek 'dışta tutulma' döneminin ortadan kalktığını söyleyen Laçiner, RP'nin merkezdeki yerini hazırladığını belirtmiştir (LAÇİNER, 1996, s. 10).

2.2. 28 Şubat Sürecinin Anlamı ve Sürece Yön veren olaylar

Bu bölümde 28 Şubat sürecinin anlamı ve sürecin oluşum evresi ayrıntılı bir şekilde ele alınmaya çalışılacaktır.

2.2.1. 28 Şubat Sürecinin Anlamı

28 Şubat süreci Türk demokrasisine bıraktığı izler bakımından anlamlı ve bir o kadar önemli bir dönemi ifade etmektedir.

2.2.2. 28 Şubat Sürecine Yön Veren Olaylar

O dönemde Refahyol'un kurulması ile birlikte Türkiye'nin gündemine düşen haberlere bakıldığında sürecin sancılı geçeceği görülmekte ve bu durum kimi gazetelerin manşetlerinden anlaşılmaktaydı. 9 Temmuz 1996'da Cumhuriyet gazetesinin manşetine bakıldığında "Türkiye Refah'a teslim", başyazısı ise "görev başına" başlıklarını taşımaktaydı. Bunun gibi birçok gazetelerde ve haber kaynaklarında bu ve buna benzer haberler yer almakta bir bakıma Türkiye'nin işgal altında olduğu benzeri haberler üretilmekteydi. Aynı zamanda "Refah partisi irticayı hortlatıyor, laiklik ve rejim tehlikede, vatan elden gidiyor" gibi düşüncelerle Refahyol'a daha kurulur kurulmaz cephe alındığı, yıkılmasına çalışıldığı görülmekteydi.

Eylül 1996'dan başlayarak Aralık 1996'ya kadar "Refahiyol'dan kurtulmalı" propagandaları görülmekteydi. Aralık 1996'ya gelindiğinde Atina'da alınan bir kararın her şeyi tayin edici olduğu görüldü. Akşam gazetesinin 21 Aralık tarihli sayısında Behiç Kılıç köşesinde, "ihtilal kuvvetleri" başlıklı yazısında şunlara yer veriyordu : "Atina'da bir grup işadammın liderliğinde, bu geziye katılan medya patronlarının bir araya geldikleri ve üç ay içerisinde hükümeti devirme planlarını ele aldıkları ve bunun hükümeti devirme atağının ilk adımı olduğu belirtiliyor." Behiç Kılıç, Atina'da Türk-Yunan işadamları Ortak Konseyi Toplantısı'nda, bir kısım Türk işadamlarının aldığı kararı açıklayan yazısında sonuç olarak şunları yazdı: "sivil ihtilalcilerin memlekete egemen olmak için ataklarını yoğunlaştırdıkları doğrudur. İlk hedef hükümeti yıkmak, ikinci hedef tekelci sermayenin pazar egemenliğini sağlayacak hükümeti kurmaktır." İşte bu ve bunun gibi planlar çerçevesinde Ocak 1997'den itibaren yaşanan gelişmelere bakıldığında sanki "sivil iktidar kuvvetlerinin Refahiyol'u yıkmak planını yürürlüğe koyduklarını görmekteyiz. Bu mücadelede kullanılacak araçlardan biride Türk Silahlı Kuvvetleriydi (TSK). Türk Silahlı Kuvvetleri Cumhuriyet'in elden gittiği haberleriyle harekete geçirilecek ve bu çerçevede hükümetin düşürülme planları gerçekleştirilecekti. RP'ye yönelik saldırılara fiili gerekçeler bulmak çerçevesinde ocak ayı başlarından itibaren "tarikat hücumu" , "tarikat yemeği" , "ramazan mesaisi", "karayolu ile hac", "kurban derisi", "türban serbestisi" , "Sincan'da Kudüs Gecesi" vs. gibi RP'nin icraatlarını dolaylı ve dolaysız ilgilendiren konularda medya'da yukarıda sayılan fiiller "irtica eylemleri" olarak yoğun bir şekilde işlenmiş, Ocak-Şubat 1997 gibi iki ay içerisinde sığdırılan tehlike haberleri çerçevesinde 28 Şubat 1997 MGK kararları ortaya çıkarılmıştır. Cumhuriyeti yıkmak ya da yeni bir rejim kurmak gibi ciddi ve gerçekleştirilmesi zor bir konu ancak ve ancak maksatlı haber ve yorumlar çerçevesinde yönlendirmeye çalışılması olarak açıklanabilir. Bütün bu olup bitenlerin temelinde " rantiye hesapları", "iktidar olmak hırsı" ve dayatmacı bir zihniyetin varlığından söz edilebilir. Ayrıca dış güçlerin de Türkiye üzerindeki hesapları olduğunu ve bu sürece onlarında katkıda bulunduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Erbakan'ın başbakan olur olmaz, "rantiyecilerin yem borularını kestik" demesi, bazı kesimlerin ise, birkaç Refah Partili radikalın ilginç sözlerinden ürkmeleri ve çekinmeleri, bu arada muhalefet partilerinin "iktidar olmak" hırsının ortaya çıkardığı ittifak, Refahiyol ve RP'yi tasfiye etmiştir. 28 Şubat 1997 MGK toplantısına

gelindiğinde, adı geçen üçlü ittifakın yoğun tazyiki altında kalan askeri bürokrasi “irtica ile mücadele adı altında” hükümete yönelik 18 maddelik yaptırım kararları aldıklarını görmekteyiz. MGK’nın sivil kanadına bakıldığında ise askerlerden çekinme sebebiyledir ki pek ses çıkaran olmamıştır.

18 madde açıklandığı da, temelde bunların ‘Devrim Yasaları’ni uygulamayı esas aldığı görülmektedir. Ancak bunların değişen dünya şartların da uygulanamayacağı üzerinde spekülasyonlar yapılmakta idi. 3 Mart tarihli Yeni Yüzyıl’da, Ali Bayramoğlu, 2 Mart tarihli Yeni Şafak’ta Ahmet Taşgetiren, 18 maddelik kararların CHP dışında herhangi bir parti tarafından yerine getirilemeyeceğinden bahsetmektedirler. Bunların dışında birçok bilim adamı ve köşe yazarları da bu doğrultuda görüş bildirmiştir. Günümüzde de anlaşılmaktadır ki o dönemde yapılmaya çalışılan şey, Refahyol’u yıkmak ve RP’yi tasfiye etmek için dayatmacı bir ortam oluşturmaktı. Hatta bu doğrultuda MGK kararlarına “muhtıra”(Yalçın Doğan, Milliyet,4.3.1997), “düşük yoğunluklu müdahale”(Doğan Heper, Milliyet,4.3.1997), denildi ve bu ifadelerle bir kısım siyasiler de katıldı. Bunları, muhalefet partilerinin de desteklediği o dönemde anlaşılmaktaydı. Muhalefet, askerler tarafından ortaya çıkarılan 18 maddelik yaptırım kararlarını haklı olarak değerlendirmiş ve olaya muhtıra adını vermişti. Refahyol’a söylenen şey kısa ve öz olarak “ya bu maddelerde yer alanları uygula ya da iktidarı terk et” idi. Bir kısım medya, iş çevreleri, sivil kuruluşlar, siyasilerin yanında bu hedef uğrunda askerlerle birleşmiş görüntüsü veriyorlar, ve “Refahyol’a karşı ittifak oluştu” söylemlerini haklılaştıracak eylemlerde kendilerini gösteriyorlardı. Sivillerden o kadar ileri gidenler vardı ki, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) Genel Sekreteri Şemsi Denizler, “asker darbe yaparsa destekleriz” diyebilecek kadar cesur sözler sarf etmekten kendisini alamıyordu. Yine O dönemde sabah gazetesinde yer alan Mehmet Barlas, Refahyol’a karşı kurulan “kutsal ittifak” hakkında şunları yazmıştı:

” Erbakan-Çiller ikilisinin karşısındaki kutsal ittifak taraftarlarına gelince: bunların arasında ‘eski Sol’ var. Bunların arkasında kentli liberaller var ve bunların arkasında laik-muhafazakâr kesimler var. Bunların dışında ‘korumacı sanayiciler’ ve ‘devletçi arpalıkçılar ’da Çiller-Erbakan koalisyonu karşısında ki cephede yer almakta. ‘ Zinde kuvvetler’ diye bilinen partilerde, karşı cephede.

Tabi ki Cumhurbaşkanı Demirel’de kendisini bu cepheye daha yakın bir yerlerde hissetmekte(Sabah,20.3.1997).

MGK’nın 18 maddelik kararını Başbakan yardımcısı aynı zamanda da Dışişleri Bakanı Tansu Çiller onaylamakla beraber RP genel başkanı ve Başbakan Necmettin Erbakan ilk etapta onaylamak istemese de daha sonra baskılara dayanamayıp onaylamıştır. Ancak uygulama noktasına gelindiğinde bu maddeler çerçevesinde uygulanması istenen tedbirlerin uygulamasının sürüncemede bırakıldığını gören sivil ve askeri kanat baskılarını daha da artıracaktır. Bu sefer hükümeti ve RP’yi MGK dışında direk Genelkurmay hedef tahtasına oturtmuş ve adı geçen siyasal partinin eylemlerinin “laiklik aleyhtarı eylemlerin odağı” haline geldiğinden bahisle, durumdan görev çıkararak, gerektiğinde “silahla karşı koyacaklarını” ilan etmekten kendilerini alıkoyamamışlardı. Dönemin ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz bunu, “hükümete yapılmış olan en sert uyarı” şeklinde değerlendirecek, Refahyol’a verilen 28 Şubat muhtırasının ise bunun yanında çok hafif kaldığından bahisle “Genelkurmay’ın daha fazla seyirci kalamayacağından bahsediyordu (Sabah.15.6.1997). Dönemin Genel Başkanlarından Bülent Ecevit ise Rejim ve devlet yara almadan hükümetin gitmesi gerektiğini söylemekle yetinmekteydi. Bunlardan en ilginç olanı ise dönemin CHP genel başkanı Deniz Baykal’ın ‘İrtica Brifingleri’ni değerlendirmesidir. Baykal’a göre ordu, demokratik kitle örgütü gibi çalışarak Refah’ın maskesinin düşmesine yardımcı olmuştur. Baykal’a göre demokratik rejimin kesintisine maruz kalınmadan kamuoyu baskısı sonucu hükümet düşürülmüş ve bu noktada da ordumuzun kamuoyu oluşturma çabasının etkileri büyük olmuştur. Yine Baykal’a göre ordu demokratik kitle örgütleri gibi sıkıntısını topluma aktarmış ve kurmayca hazırlanmış bir strateji doğrultusunda da kamuoyunu aydınlatma gereği duymuştur. Baykal’ın bu sözleri büyük tepki uyandırmış Yeni Yüzyıl’da Gülay Göktürk, Baykal’ın sözlerini “skandal” olarak değerlendirmiş ve bu haliyle yeni Sol’un da “eski sol “ gibi özgürlükçü olmadığını, sonuç olarak CHP’nin rejim için tehlike teşkil ettiğinden bahsetmiştir (Y.Yüzyıl,21.6.1997). Radikal Gazetesinden Mehmet Yakup Yılmaz, ”bizim aslan Sosyal Demokratlara da bu yakıştır” şeklinde tepki göstermiştir (Radikal,18.6.1997). Son olarak Sabah Gazetesinden Cengiz Çandar’da Baykal’ın bu sözleriyle “muhalefetin iflas ettiğini” belirtmiş, ancak bu milletin silahlı kuvvetlerini seveceğini ama silahlı kuvvetlerin süngüsü eşliğinde siyaset yapmaya çalışanları ise ya da silahlı

kuvvetleri istismar ederek siyaset yapmaya çalışanları ise asla sevmeyeceğini söylemiştir (Sabah,19.6.1997).

Sonuç olarak yukarıda belirtilenler ışığında 28 Şubat sürecinin ilk planda bir hükümet devirme ve hükümet kurma operasyonu olduğunu ve bu operasyonun Refah Partisi (RP) ve Doğru Yol Partisinin (DYP) 8 Temmuz 1996 yılında güvenoyunu alan ve aynı tarihte icraata başlayan koalisyon hükümetleriyle başlamış olduğunu söylemek artık mümkündür (KOCABAŞ, 1998). Diğer taraftan 28 Şubat, askerî, Millî Güvenlik Kurulu marifetiyle siyasete örtülü müdahalesi olarak da tanımlanabilir. Bu süreç, açık askerî müdahale dönemlerinin uzantısıdır ve sistem üzerindeki askerî vesayetin başka türlü bir yansımasını oluşturmaktadır. Bu iktidar birlikteliğinden hoşnut olunmadığını başta askerler olmak üzere birçok kesim dile getiriyor ve laikliğin en ateşli savunucularının kendileri olduğu yönünde açıklamalarda bulunuyordu (Opçin, 2004-Kongar,2000). Kısacası 28 Şubat süreci, kurumsallaşmış devlet yapısının askerileşmesi, ya da askeri düzenin devlet yapısında hâkim kılınması olarak adlandırılabilir (ÖZKAN, 2010). Bunun delili olarak ise o dönemde çıkarılan şu yönetmelik gösterilebilir; ülke de kriz emarelerinin baş göstermesinin ardından faaliyetlerini başlatacak olan ve Milli güvenlik Kurulu Sekreterliği bünyesinde çalışmalarını yürütecek kriz yönetim merkezi oluşturulmuştu. MGK genel sekreteri ise Başbakan adına kriz yönetimiyle alakalı olayları denetleyecek ve duruma göre önlemler alacaktı. Bu durum maalesef şunu göstermiştir ki siyasal sistem üzerinde ki askeri vesayeti ya da baskıyı artıracak bir yönetmelik çıkartılmış ve bunu çıkaranda yine dönemin iktidarı olmuştur (ERDOĞAN, 1999).

Siyasal sistemin üzerindeki askeri vesayeti artırmaya ve olağanüstü yönetim biçiminin olağanlaştırılmaya çalışılması olarak söylenebilecek bu adımlar, 82 anayasasında bile politika oluşturucu ve icrai bir organ olması öngörülmuş olmayan Milli Güvenlik Kuruluna sivil siyaset üzerinde daima bir nezaret ve hükümeti ikame etme yetkisi sağlanması iradesi oluşturulmuştur. Oluşturulan kriz yönetim merkezi tamda bunu ifade etmektedir. Bu oluşum olası bir kriz zamanında Milli Güvenlik Kurulu Genel sekreterliği bünyesinde faaliyetlerde bulunacak ve krizin yönetilmesiyle alakalı faaliyetleri başbakan adına idare edecektir. Anayasada ayrıntılı bir şekilde ele alınmış olan bu konuda -olası krizlerin görülmesi durumunda alınacak tedbirlerin hangi

çerçeve de olduğu belliyken- bu gibi bir düzenlemenin yapılmasının gerekli olmadığı açık ve anlaşılır bir şekilde ortadadır. Anayasa da ve kanunlarda yer alan düzenlemelere bakıldığında bu gibi konularda yetkinin Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından paylaşılacağı açık bir şekilde ortada iken ve aynı zamanda başka bir takım asker ve sivil memurlardan yardım alınmasını gerektiren durumların ortaya çıkmasını gerektirecek bir durum olduğunda, anayasal çerçevede kalmak koşuluyla başbakana geçici görevlendirme yapma gibi yetkiler verilmişken bunların bir sonucu olarak Milli Güvenlik Kurulu Genel sekreterliğine bağlı bu gibi bir yapılanmanın oluşturulmasının gerekliliği tartışmalıdır. Kısacası, anayasal ve yasal düzeyde herhangi bir düzenleme gerekliliği mevcut değilken bu gibi bir yetkilendirme yapılması iktidarın meşruiyetini tartışmalı hale getirebilir.

Ancak bu sürece ki hava göstermektedir ki, bu ve buna benzer düzenlemeler, her ne kadar hükümetin bir tasarrufu olarak görünüyorsa da, askerin etkili olduğu düzenlemelerdir. Bu durum askerlerin müellifi oldukları anayasaya da birçok yönden aykırılık oluşturmaktadır. Bunlardan birincisi; Anayasada MHK'nın sadece danışma organı olması öngörülmüşken bu yönetmelikle beraber icrai-idari bir kurum haline dönüştürülmektedir. Yine Anayasa'ya göre milli güvenliğin sağlanması ve silahlı kuvvetlerimizin yurt savunmasına hazırlanması görevi bakanlar kuruluna verilmiş bir yetki iken, son düzenlemelerle bu işin karar alma sürecinin doğrudan doğruya MGK'ya ait olduğu şeklinde bir ortam oluşturulmaktadır.

İkinci ve asıl önemli yanlışlardan bir tanesi Başbakan'ın anayasal olarak zaten sahip olduğu temel bir yetkinin MGK genel sekreterliğine devredilmesidir. Anayasanın 112/1 maddesine göre, bakanlıklar arasında hükümet işlerinin koordinasyonunu sağlayabilecek olan sadece başbakan iken bu yetkinin bir yönetmelik ile başka bir makama veyahut başka bir memura devredilmesi mümkün olmaması gerekmektedir. Böylece kendisi karar alma yetkisine haiz olmayan ve bir bakıma özel kalemi denebilecek bir kişinin hükümet düzeyinde yetki kullanabilecek duruma getirilmesi gibi bir sonuç ortaya çıkmıştır.

Yine ilginç olan bir diğer mesele de bu tür bir yapılanmanın ortaya çıktığı dönemde Refah Partisi'nin iktidar olduğu bir dönem olmasıdır. Devlet içerisinde herhangi bir gizli örgütlenmenin olmadığı ilan edilmesi, hükümet ortağı olan Çiller ile ilgili

iddiaların ve araştırma, soruşturmalara sürüncemede bırakılması gibi olaylarda ilginçtir ki bu döneme rastlamaktadır. “Kanuna karşı hile” yolları kullanılarak silahlı kuvvetlerden uzaklaştırılan askerler olayında da durum yukarıda anlatılanları açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Kısacası Refah Partisi dönemi hükümet sorumluluğunun büyük oranda askere bırakıldığı birçok olayla karşımızda durmaktadır. Daha fazla demokrasi adına mücadele etmek yerine en kolay yöntem tercih edilerek sistemi değiştirme/dönüştürme çabası vazgeçilmiştir. Her ne kadar bunun da bir politika olduğundan bahsetme olanağı olsa da, sivil alanın askeri vesayet rejimine terk edilmesi hiçbir politik düşüncenin meşrulaştırılmasını sağlayamayacaktır (ERDOĞAN, 1999:11-15).

Bu sürecin sonlanıp sonlanmadığı konusu bu sürecin diğer bir tartışma alanını oluşturmaktadır. Süreç içerisinde, bir dönem Genelkurmay Başkanlığı yapmış olan Hüseyin Kıvrıkoğlu 28 Şubat’ın bin yıl süreceğinden bahsediyordu (TAŞGETİREN, 2010). Ancak günümüzdeki yaygın kanıya bakılırsa 28 Şubat süreci planlanandan daha kısa sürede miadını doldurmuş durumdadır. Bu yok oluşun ardındaki en büyük güçte milletin ta kendisi olmuştur. Milli irade kendi gücünün ardında ancak kendi gücüne muhalif aynı zamanda milli iradenin gücünü önemsemeyen yapıları tek tek bertaraf ederek kendi gücünü göstermektedir.

2.2.2.1. Sincan ve Kudüs Gecesi

1997 yılı Şubat ayı Türkiye’de gerilimin hat safhada olduğu bir aydı. Bir taraftan sivil toplum örgütlerinin örgütlemesiyle ve yine onların öncülüğünde örgütlenen geniş halk kitleleri, Susurluk skandalının aydınlanması çerçevesinde eylemler yaparken diğer yandan ise Sincan’da kimilerine göre bir ayaklanma provası sergileniyordu. İleri sürülen iddialara göre, Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız, aynı gece, İran İslam Devriminin lideri Ayetullah Humeyni’nin işgal altındaki Kudüs’ü anmak için başlattığı geleneği, Türkiye’de başlatıyordu. Sincan’da düzenlenen Kudüs gecesinde Başkan ilçenin meydanındaki Atatürk büstünün karşısına, Kudüs’teki Mescidi Aksa’nın çadırdan bir benzerini diktirmişti.

Yaklaşık olarak bin kişinin katıldığı gece belediyeye ait bir salonda gerçekleştiriliyor aynı zamanda Hamas ve Hizbullah örgütlerinin de buna destek verdikleri konuşuluyordu. Salona tiyatro sahnesi kurulmuş ve sahnenin hemen arkasında ise

Hamas ve Hizbullah liderlerinin bezden yapılmış posterleri asılmıştı. Bu durum zaten hassas bir dönemden geçen Türkiye'nin durumunu daha da sıkıntılı bir sürece sokmuş gibiydi. Aynı saatlerde toplantının bir benzeri de, az ötedeki İran kültür merkezinde yapılmaktaydı. Bu toplantıda İran Büyükelçisi Bagheri'de bulunuyor, Bekir Yıldız ile birlikte ön safta yer alıyorlardı.

Büyükelçinin toplantı da yaptığı konuşmada, “ Hamas ve Hizbullah'ı biz destekledik” dedikten sonra İran'ın bu gibi örgütlere verdiği desteği alenen dile getiriyordu. Bagheri, öfkeli bir ses tonuyla şunları söylemeye devam ediyordu : “Fundamentalist, şeriatçı insanlar en akil, en çağdaş, en mühim insanlardır. Allah onlara müjde vermiş, zafere ulaşacaklar. Allah'ımız, inşallah başka zaferleri de Müslümanlara verecektir. Zafer Müslümanların olacaktır. İnşallah, güzel ve yeni ufuklarımızı önünüzde göreceksiniz.” (ARCAYÜREK, 2003, BULUT, 1997). Bu durum karşısında zaten siyasi atmosferi hiçte parlak olmayan Türkiye ertesi sabah gazete manşetlerinde ve TV haberlerinde Kudüs Gecesi'nde yaşananlarla kalktı. Muhalefet partileri bir taraftan, sivil toplum örgütleri diğer taraftan büyük tepkiler uyandırılmaya çalışılıyordu. Kudüs gecesinde yapılan konuşmalar ve sahnelenen oyun, Genelkurmay Karargâhı'nda da huzursuzluğa neden olmuş ve o cephede de bir takım kıpırdanmalar başlamıştı. Dönemin Genelkurmay Başkanı Karadayı, kuvvet komutanlarıyla yaptığı toplantılarda, RP'li başkanları suçluyor ve “İşte gerçek yüzleri. Söylenecek söz bulamıyorum. Amaçları Türkiye'yi çağdaş dünyanın dışladığı İran yapmak” diyordu. Bütün gün bu düşünceler Genelkurmay koridorlarında dillendiriliyor ve dönemin Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan, toplantıyı, ‘tüyer ürpertici’ sözleriyle tanımlıyor ve savcılarını göreve çağırıyordu. Ve tabii ki bunların bir sonucu olarak savcılık harekete geçiyor, basında çıkan haberler bir ihbar kabul edilerek RP'li başkan hakkında soruşturma açılıyordu. Bu durumun sonucu olarak oklar Refah Partisi liderine yönelecek ve istifa çağrıları yüksek sesle dillendirilmeye başlayacaktı. Aynı zaman da DYP'li bazı milletvekilleri de bu durumdan rahatsız olmasına rağmen DYP'nin genel başkanı ve aynı zaman da Başbakan yardımcısı Tansu Çiller RP'nin aralarında yaptıkları protokolü çiğnemediğini dile getirerek koalisyonun devam edeceği sinyallerini veriyordu. Çiller, Kudüs gecesinde yaşanan olaylar hakkında, “hepimizin rahatsız olduğu şeyler varsa, ki bu olabilir, memleketin yasaları vardır, hukuk kuralları, savcısı

hakimi vardır. Onun kurumları vardır herkes ve her şey işbaşında gereğini yapar” diyordu (AKPINAR, 2001:166-172).

Sürecin önemli zamanlarından biri de Sincan’da gerçekleşmekteydi. CHP Sincan örgütü olayların protesto edilmesi amacıyla bir miting düzenlemiş bu olayın haber yapılması esnasında bölgede bulunan habercilere saldırılmış, bunun sonucunda da olay daha karmaşık bir hal almıştır (AKPINAR, 1997, ARCA YÜREK, 2003).

Tayyar’a göre Ankara’nın bir ucundaki ilçede yerel bir etkinliğe Sabah Gazetesi’nin gösterdiği ilgi ilginçtir. Sabah yönetimi Genelkurmay tarafından bu gecenin takip edilmesi noktasında uyarılmıştı. Tankların yürütüleceği bilgisi daha önceden bazı haber kaynaklarına iletilmişti. Birçok gazete muhabiri evine giderken bölgede yalnızca Sabah Gazetesinin muhabiri vardı. Dolayısıyla bu gecenin fotoğrafı sadece Sabah Gazetesinde yer alıyordu. Ertesi günkü Sabah Gazetesinin manşetinde “Kudüs gecesinde şeriat çağrısı” başlığı yer alıyordu. Bu gecenin ardından Genelkurmay Başkanlığı karargâhında yapılan toplantıda Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Hikmet Köksal’dan bu duruma nasıl müdahale edileceği noktasında çözüm önerileri geldi. Buna göre. Genelkurmay başkanının görüşü de alınarak tatbikat planlaması yapılacak bu çerçevede tatbikata katılacak tanklar Sincan’dan hareket ederek oradan da eğitim alanlarına geri döneceklerdir. Bu plan üzerinde toplantıda yer alanlar mutabık kalmışlardır. Ancak bu durumdan Karadayı haberdar edilmemiştir. Bu çerçevede 4 Şubat 1997 günü Sincan’da tanklar yürütülmüştür. Dönemin Genelkurmay ikinci başkanı Çevik Bir Sincan’da yaşananları “Demokrasiye balans ayarı yaptık” sözleriyle özetlemiştir (ARCA YÜREK, 2003).

Bu gelişme üzerine Başbakan Erbakan, gelişmelerin suni gündem olduğundan bahsederek meselenin laikliğin korunmasıyla alakalı olmadığını aksine laikliği din düşmanlığı olarak kullanmak isteyenlerin rahatsızlığından kaynaklandığını belirtmektedir (AKPINAR, 2001, ARCA YÜREK, 2003). Çiller’in ise bu olaya verdiği tepki demokrasiye sahip çıkılacağı noktasında beyanatlar vererek koalisyonun arkasında durulacağı noktasında olmuştur. Ancak DYP içerisinde bu görüşü desteklemeyen Milletvekilleri de mevcuttur. Özellikle TSK kökenli milletvekili DOĞAN Güreş tankların geçişinin tesadüf olmadığını, bu konuda Genelkurmay’ın

hassasiyetlerinin dikkate alınması noktasında Çiller'e uyarılarda bulunmuştur (AKPINAR, 2001:181).

2.2.2.2. Demirel'den Mektup

Dönemin Cumhurbaşkanı Demirel'in, Başbakan Erbakan'a bir mektup yazarak uyarılarını resmi bir belge nezdinde dile getirdiği söylenmektedir. Demirel mektubunda şunları dile getirmiştir:

“ Başbakan Prof. Dr. Necmettin Erbakan

Türkiye Cumhuriyeti Devleti Anayasası'nın 2.maddesinde Cumhuriyetin temel nitelikleri; Demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir' şeklinde belirlenmiştir. Anayasanın 4. Maddesinde ise, bunların değiştirilmeyeceği ve değiştirilmesinin teklif edilemeyeceği yazılıdır. Anayasanın 120,121 ve 122. Maddeleri; devletin korunması ile ilgili tedbirler öngörmüştür. Cumhuriyetin niteliklerine, devletin temel çatısına yönelmiş tehdit ve tehlikeler hem toplumda hem de devletin kurumlarında rahatsızlık yaratmaktadır. Köktendinci faaliyetlere karşı fevkalade hassasiyetler vardır. Bunun neticesi olarak dikkatlere getiriyorum; laik düzeni korumak için kanunlar aynen uygulanmalıdır. Anayasanın 174. Maddesi gereği, devrim kanunları uygulanmalıdır. Köktendinci cereyanların devlet kurumlarına sızması önlenmelidir. Bu cümleden olarak okullar, yerel yönetimler, üniversiteler, yargı organları ve silahlı kuvvetler korunmalıdır(AKPINAR, 2001:182-183).

Ilıcak'a göre ise, Demirel 24 saat geçmeden bu mektubu yalanlamıştır. Ona göre milletin tanıdığı Demirel “rejim tehlikede” diye yazmazdı. Çünkü daha öncesinde bu şekilde manşetler atan gazetecileri Demirel, “Halkın rejime beslediği güveni sarsıyorsunuz” şeklinde eleştirilerini beyan etmişti. Ilıcak'a göre Demirel'in üslubunun daha net anlaşılması açısından şu metne bakmak gereklidir:

Cumhuriyetin temel felsefesi, koyduğu hukuk kuralları, bütün sorunları çözmeye yetecektir. Karşılaştığımız sorunların cinsi, ciddiyeti ne olursa olsun, onların altında ezilmeyiz. Ufkumuzu karartmayız. Geleceğimizden şüpheye düşemeyiz. Demokrasiye ve devlete olan inancımızı kaybedemeyiz. Demokrasiden cayamayız ve demokrasiye alternatif aramayız. Demokrasiyi öfke, üzüntü ve hiddetin kurbanı yapamayız. Çare yerine çaresizliğe talip olamayız. Çare vardır ve demokrasinin içindedir. Türkiye halkı ile devleti ile tüm gücüyle büyüme, gelişip

zenginleşmeye, maddi ve manevi bakımdan yücelmeye devam edecektir. Yeter ki, devletimize, demokrasimize, kendimize ve geleceğimize inancımızı koruyalım”(ILICAK, 1999:60).

Ilıcak'a göre bu gibi bir metni telaffuz eden bir kişinin rejimin tehlikede olmasından, ordunun üniversitenin, sokağın rahatsız olduğundan bahsetmesi zordur. Dolayısıyla Demirel için, geçmişte fesadın başı, laikliğe yönelik en büyük tehdit, sözlerini sarf edenlerin, bugün Demirel silahıyla Erbakan'avurmaya çalıştıklarından bahsetmektedir. Ona göre Demirel'i tanıyanlar onun ne söyleyip ne söylemeyeceğini iyi bilirler. Dolayısıyla Demirel 'i kullanmak istiyorsanız ilkönce onu tanıyın imasında bulunmuştur. Ilıcak'a göre bu haberin doğrusu şudur: Demirel 4 Şubat günü Erbakan'a 4 adet mektup göndermiştir. Yaklaşık bir aydan beridir yapılamayan haftalık görüşmeler dolayısıyla ve gündeminde yoğun olması (Müslüm Gündüz- Fadime vakası/ İftar olayı/Aczimendi olayları) sebebiyle bu mektuplar yazılma gereği duyulmuştur. Bunların yanında, Demirel'in Erbakan'a mektup yazması da şaşırtıcı bir durum olarak algılanmaması gerekir. Çünkü birçok konuda Demirel Erbakan'a, Çiller'e ve Yılmaz'a mektuplar göndermiştir(ILICAK, 1999:59-62).

Başbakan Erbakan ise, bu şekilde bir mektubun olmadığını gazetecilerin bu konudaki bir sorusuna “hayır, hepsi yalan” şeklinde yanıtlayarak açıklamıştır(Sabah. 28.02.1997).

2.2.2.3. Başbakanlık Konutunda İftar Yemeği

Başbakanlıkta verilen iftar yemeği, 1997 yılının ilk olaylarından birini oluşturmaktadır.11 Ocak günü gerçekleştirilen bu organizasyonda medyanın olaya bakış açısı ve bu çerçevede ortaya çıkan yayınlar ve yorumlar yeni problemlerin ortaya çıkacağıın ilk izlenimlerini veriyordu.. Davetliler arasında dönemin cemaat liderlerinin bulunması basın ilgisini çelmiş,çekilen fotoğraflar ve videolar çerçevesinde yapılan yorumlar, rejim tehlikesi olduğunu düşünenlerin daha da endişelenmesine neden olmuştur. Genelkurmay Başkanı Karadayı hemen Çankaya'ya çıkmamış haftalık olağan görüşmesini beklemiş ve 16 Ocak geldiğinde köşke çıkarakirtica tehdidinin varlığından bahsetmiştir. Komutan endişelerini bir kez daha dile getiriyor, Demirel ise Anayasa'nın kendisine 104. Madde ile verdiği yetkileri kullanarak, MGK'yı işletme planları yapıyordu. Kızıлтаş'a göre verilen iftar yemeği

buorganizasyona karşı olanlara göre büyük bir yanlış, onaylaması muhtemel kesimler içinse olmasaydı daha iyi olurdu şeklinde karşılanan bir olaydır (KIZILTAŞ, 2007:63).

Bu olay sebebiyle Erbakan birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Hükümet ortağı DYP kanadından gelen eleştirilerin yanında yargı organlarından da üstü örtük eleştiriler gelmiştir (AKPINAR, 2001, ARCAYÜREK, 2003).

Diğer taraftan R.P. Grup Başkan vekili Oğuzhan Asiltürk'e göre başbakanlık konutunda verilen iftar yemeği “ yıllarını İslam ve ahlaki değerlerle geçirmiş insanlara yapılmış doğru bir davettir”. Aynı zaman da yemeğe tepki gösterenlere “ yavaş yavaş medeni olmayı öğrenecekler” diyerek kendi tepkisini göstermiştir (Milliyet. 14.01.1997).

2.2.2.4. Taksim'e Cami Projesi

70'li yılların başından beri sözü edilen Taksim'e Camii için ilk girişim, 1977'de Süleyman Demirel'in başbakanlığındaki 'Milliyetçi Cephe' hükümeti döneminde yapılmıştır. Kültür Bakanlığı, Taksim'e cami yapılması için Anıtlar Yüksek Kurulu'na başvurmuştur. O dönemde bir Bakanlar Kurulu kararı ile Taksime Cami yapılmasına izin verilmiş ne var ki 1994 yılına kadar bu konuda herhangi bir çalışma yapılmamıştır. 1994 yılına gelindiğinde ise İstanbul Büyükşehir belediyesini Refah Partisinin kazanmasının ardından, konu Büyükşehir Belediyesinin Gündemine getirilmiş, RP'li, ANAP'lı ve DYP'li meclis üyelerinin oylarıyla, Taksime Cami yapılması uygun görülerek bu kadar alınmıştır. Kazan'a göre alınan kararlar da ne Refahyol Hükümetinin ne de Refah Partisi'nin doğrudan bir müdahalesi olmamasına rağmen öteden beridir cami yapılmasına karşı olan odaklar harekete geçmiş İrtica ile mücadele ediyor görüntüsü vererek oklarını bu doğrultuda Refah Partisine yönlendirmişlerdir (KAZAN, 2003:531).

Dönemin Hükümetinin inisiyatifiyle, Ziraat Bankası'na ait Sular İdaresi'nin arkasındaki arazi, cami yapılmak üzere Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir ancak yukarıda da belirtildiği gibi, arsaya yıllarca cami yapılmamıştır. Bunun üzerine Ziraat Bankası, devir sözleşmesinde yer alan maddeye dayanılarak,10 yıl içinde devir amacına uygun kullanılmadığı gerekçesiyle arsayı geri istemiştir. İstek yerine getirilmeyince, banka 1990 yılında dava açmıştır ve Mahkeme Ziraat Bankası'nı haklı

bularak, arsanın iadesine karar vermiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü ise karara Yargıtay nezdinde itiraz etmiştir. Yargıtay, hakeme gitmeyi kararlaştırmıştır. Yargıdaki son aşama olan hakem süreci de tamamlandıktan sonra hakem, Taksim'deki ilgili arsanın Ziraat Bankası'na ait olduğunu belirleyip, aidiyet kararı vermiştir. Kararın kesinleşmesi üzerine, Ziraat Bankası yönetimi toplanarak arsanın yeşil alan olarak İstanbulluların hizmetine sunulmasına karar vermiştir. Karara göre, arsaya Ziraat Park adı verilerek bir park yapılacaktır (28-29 Mayıs 1998, Hürriyet).

Refah Partili Hasan Hüseyin Ceylan, cami konusunda fikirleri sorulduğunda şunları söylüyordu : iktidarın tüm gücünü ekonomik meselelere verdiğini.; Şubat ayında 16 adet termik santral ihalesi yapılacağını, aynı zamanda dünya devlerinin Türkiye'ye geldiğini ancak bu durum bazılarını hiç ilgilendirmediğini söylüyordu. Refahın bu ekonomik düzlemdeki çabaları Türkiye'nin gündemini ancak bir iki gün doldurabilmişti. Farklı bir ifade kullanılmak gerekirse Refah Partisinin arzu ettiği şekliyle gündem ancak ve ancak bir iki gün oluşabilmişti. Cami konusuna gelindiğinde ise Ceylan, Taksim'deki caminin hükümetin sorunu olmadığını, gündeme tesadüfen geldiğini ancak olayların kendilerinin kontrolünün ve stratejilerinin dışında geliştiğini, Sincan belediye başkanını örneğinde olduğu gibi, bizim içimizden de bu tarz gelişmelere aracı olanlar çıkabiliyor diyordu.

Bu dönemde Türkiye'nin siyasi gündemi olabildiğince siyasi partilerin kontrolünden çıkmıştı. Her ne kadar gündem hükümetin kontrolünden çıkmış olsa da sonuçta kesilecek faturanın hesabını verecek olan yine hükümet kanadı olacaktı.

Ceylan'a göre sorunun adı şu şekilde koyulabilir: hükümeti devirmeye en azından iyice pasifleştirmeye yönelik ciddi manada çabalar var. Bu konuda baskının merkezini oluşturan güç ise açık bir şekilde askeri otoritedir. Sorun, Mesut Yılmaz'ın "RP 'siz hükümet "açıklamaları örneğinde olduğu gibi muhalefet partilerinin ve aynı zamanda da bazı iktidar milletvekillerinin bu baskıyı siyasallaştırarak kendi hesaplarına kullanmaya çalışmalarıdır. Sorun, hükümette kalmak adına baskılar çerçevesinde hala siyaset yapan bazı iktidar milletvekillerindedir. Sorun, suni mutabakat hükümetini çözüm zannederek ona umut bağlayan sivil darbecilerin mevcudiyeti ve etkinliğidir.

Siyasal partilerin temsil kabiliyetlerini yitirmesi, siyasa üretilememiş gibi bir durumun ortaya çıkmasına neden olacak, bu durum ne nihayetinde, aşkın devlet anlayışının hükümete üstün gelmesiyle sonuçlanacaktır.

Sonuç olarak asıl sorun Refah Partisinin varlığından kaynaklanmamakta iki farklı Türkiye'yi bir araya getiremeyen ve bu doğrultuda fikirler üretmeyen zihniyet ve yapıdadır. Farklılıkların bir arada yaşatılamaması ve bu doğrultuda irade yoksunluğu sonucunda ortaya çıkacak olan tek şey kişinin yaşam biçimine totaliterleştirmesinden başka bir şey olmayacaktır (BAYRAMOĞLU, 2001:97-99).

2.2.2.5. Başbakanlık Kriz Masası Yönetmeliği³

9 Ocak 1997 tarihinde, Resmi Gazete'de altında dönemin Başbakanı Erbakan ve yardımcısı Çillerin imzalarının bulunduğu, bir yönetmelik yayımlandı. Başbakanlık kriz merkezi yönetmeliği adını taşıyan bu yönetmelik çerçevesinde herhangi bir başbakanlık genelgesi ile uygulamaya konulduğunda, MGK üzerinden, devlet işleyişini tümüyle asker üzerine devreden bir yapı oluşturuluyordu. Bu yönetmelik genelge gücüne bağlanarak TBMM'nin onayından geçmeyecek yeni ve yaygın bir olağanüstü hal yapılmasına gidilmesini sağlamaktadır. Yönetmeliğin kendi ifadesiyle amaç, "kriz durumlarında faaliyet gösterecek olan Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi'nin, teşkilatlanmasını, tertiplenmesini, çalışma usullerini, görev ve sorumluluklarını belirlemek ve bu suretle, krize neden olan olayların başlangıcından bitimine kadar geçen süre içerisinde; Krizi yaratan olayın önlenmesi, ortadan kaldırılması veya milli menfaatler doğrultusunda sona erdirilmesi maksadı ile gereken hazırlık ve faaliyetlerin yönlendirilmesini, sağlamaktır." Aynı zamanda "Hizmet ve faaliyetlerin yürütülmesinde; Genelkurmay Başkanlığı ile ilgili bakanlıklar, kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanarak, işbirliği, sürat ve etkinlik noktasında çalışmalar yapılacak ortaya herhangi bir kriz çıkması durumunda krizin en az zararla ve milli menfaatlerimiz doğrultusunda atlatılmasını, sağlamaktır." Bu yönetmelik ile birlikte, yerini aldığı Buhran Değerlendirme Kurulu Yönetmeliğinin afet, seferberlik, savaş gibi gerekçelerinden farklı olarak, kriz gerekçelerinin arasına anayasal ve yasal

³19/02/2011 tarih ve 27851 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 31/01/2011 tarih ve 2011/1359 sayılı yönetmeliğin 9. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

olarak tespit edilmesi çok güç muğlak ifadeler yerleştirilmiştir. Aynı zamanda tüm kamu kurum ve kuruluşlarını bilgi, haber ve istihbarat üretmek ve bunları kriz yönetim merkezine aktarmakla yükümlü kılmak, temel hak ve özgürlükler noktasında hukuk dışı fiili bir durumun ortaya çıkmış olduğu şeklinde yorumlanabilir (BAYRAMOĞLU, 2001:91).

Bu kurulun diğer bir olumsuz yanı da görevleri arasında sayılan “Yurtiçi ve yurtdışı kaynaklarla, Kriz Değerlendirme ve Takip Kurulu'ndan gelen bilgi ve önerileri değerlendirir. Konu ile ilgili politik direktif esaslarını belirler, mevcut politik direktif veya Milli Güvenlik Siyaset Belgelerinde ihtiyaç duyulan değişikliklere ait kararlar alır” ibaresi ile kurula politik yetki verilmekte ve bunun bir sonucu olarak devletin siyaset üzerindeki etkinliğinin artırılmasıdır.

Yönetmeliğin en önemli maddesi, uygulamanın sağlanması, koordinasyon ve inisiyatif konusunda Başbakan'ın, yetkilerini MGK genel sekreterine devrederek, karar ve uygulamalarda askeri otoriteye aşırı derecede yetki vermesidir. Yönetmelik, MGK genel sekreterine verdiği inisiyatifle yetinmemekte, Genelkurmay Başkanlığı'na da gerekli göreceği il ve ilçelerde kriz merkezleri kurma yetkisi vermekte, dolayısıyla askeri otoritenin kamu ve kurum kuruluşlarıyla doğrudan ilişki kurması sağlanmaktadır. Sonuç olarak, otoritenin bağımsız eylem alanı, tüm devleti, formel olarak kuşatacak noktaya iterek biraz daha güçlendirmektedir (BAYRAMOĞLU, 2001:92-93).

Bu yönetmeliğin, kriz anında gösterilecek reaksiyonun belgesi olarak ele alınması mümkün görünmemektedir. Bu yönetmelik her şeyden evvel kriz tanımı olarak farklılıklar içermektedir. Toplumsal ve siyasal hareketlerin kriz tanımı içine sokulması, toplumsala ya da siyasal alana doğrudan müdahaleyi gerekli kılacaktır. Ayrıca hangi hareketlerin ne zaman ve hangi koşulda krize işaret ettiğinin tanımı da MGK Genel Sekreterliğine bırakılmaktadır (BAYRAMOĞLU, 2007:111-112).

Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi; kriz emarelerinin belirmesi ve başlaması ile birlikte ilgili organlardan birinin (MGK, Bakanlar Kurulu, ilgili Bakanlar, MGK Genel Sekreteri ve Başbakanlık Müsteşarı) teklifi ve Başbakan'ın direktifi ile faaliyete geçer. Ancak, Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Sekretaryası, bu yönetmeliğin yayınlanmasını müteakip Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Topyekûn

Savunma Hizmetleri Başkanı başkanlığında çekirdek olarak Milli Güvenlik kurulu Genel Sekreterliği nezdinde kurulur ve çalıştırılır, denilmek suretiyle kriz halinde denetimi, krizin başladığına karar veren askere bırakmakta, bu bırakışı formaliteden bir uygulama yoluyla başbakanın iznine bağlamaktadır (BAYRAMOĞLU, 2001:91-93).

2.2.2.6. Susurluk Olayı

Susurluk olayı 1996 yılının Kasım'ını 3 Kasım'a bağlayan ve 20 RC 721 plakalı kamyon ile 06 AC 600 plakalı bir Mercedes'in, Balıkesir-Bursa kara yolunda çarpışmasıyla ortaya çıkmıştır (TAYYAR, 2009:39).

Ancak bu olay, sadece Balıkesir'in Susurluk ilçesinde meydana gelen bir trafik kazasından ibaret değildir. Bu durum araçta bulunan İstanbul Polis Okulu Müdürü Hüseyin Kocadağ, Mehmet Özbay sahte kimliğini üzerinde taşıyan Abdullah Çatlı, Melahat Özbay sahte kimlikli Gonca Us ve son olarak dönemin İktidar ortağı olan DYP milletvekili ve aynı zamanda Bucak aşireti lideri Sedat Edip Bucak gibi isimlerin araçta bulunmalarını yanında yine araçta bulunan ağır silahlarla da kendisini göstermektedir. Dönemin Başbakan'ı Tansu Çiller durumu kısaca şu şekilde ifade etmiştir, "Devlet için kurşun atan da, kurşun yiyende şereflidir". Dolayısıyla bu tip örgütlenmelerin siyasilerin gözünde meşrulaştığı söylenebilir.

Kazan 'a göre, Refahyol Hükümeti döneminde, olayla ilgili hem idari hem adli tahkikat iki ay gibi kısa bir zaman diliminde bitirilmiş ve dosya yargı mercilerine teslim edilmiştir. Bu çerçevede TBMM'de tüm partilerin oybirliği ile Susurluk komisyonu oluşturulmuş olayın aydınlatılması çerçevesinde girişimlerde bulunulmuş ancak Refahyol'un ulaştığı bilgilerin haricinde herhangi bir bilgi ve belgeye ulaşılamamıştır (KAZAN, 2003:621). Bayramoğlu'na göre ise adil düzenden yozlaşmadan söz ederek iktidar talep eden bir siyasal partinin, iktidara geldiğinde Susurluk gibi devlet işleri beni ilgilendirmez demesi pek normal değildir (BAYRAMOĞLU, 2007:90). Ayrıca Refahyol döneminin muhalefet partilerinden ANAP'ın Genel başkanı Mesut Yılmaz, Refahyol Hükümetinin bu olay üzerine kasten gitmediğinden bahsetmiştir. Refahyol döneminin ardından kurulan 55. T.C hükümeti döneminin Başbakan'ı Mesut Yılmaz, kendisinin iktidar dönemi olan 55.hükümet döneminde bu konuda hiçbir şeyi adaletten saklamayacağını ve konuyla ilgili olan herkesin adalet önünde hesap vereceğini dile getirmiştir. Bunun sonucunda ANAP'ın

bürokratlarından Kutlu Savaş'ı bu konuyu araştırmakla görevlendirmiş ve Savaş bu konu hakkında iki ay sonra bir rapor hazırlamıştır. Rapor'a göre bir takım isimlerden ve kayıp silahlardan bahsediliyor ve bu silahların bir kısmının gümrüklerde yok edildiği iddia ediliyordu. Bu rapor 'da bahsi geçen isimlerden biriside Mehmet Ağar'dır. Mehmet Ağar'ın bu rapor sonucunda "ağır silahların emniyete alınmasını Genelkurmayın isteği şeklinde bir açıklaması da bulunmaktadır. Mesut Yılmaz'a göre rapor bu haliyle yeterliydi. Ancak sürecin aydınlatılamamış olması Yılmaz'ı destekler nitelikte görünmemektedir. Susurluk olayı hala zihinlerdeki derinliğini korumakta tüm bilinmeyen yönleriyle ortada durmaktadır. Bu durumun ortaya çıkarılamamasının nedenlerinden birini, 04.12.1997 tarihli Yeni Yüzyıl gazetesindeki köşesinde, "Susurluk politikacıları aşar" başlıklı yazısında Sedat Bozkurt şu şekilde açıklamaktadır (KAZAN, 2003:622-623) :

" ABD, Ankara Büyükelçiliğinin Uluslararası Düzeyde Konuk Ağırhlama Kurumu (USUIA) aracılığıyla, RP'den Diyarbakır Milletvekili Haşim Haşimi, CHP'den İstanbul Milletvekili Bülent Tanla, ANAP'tan Iğdır Milletvekili Adil Aşırım 18 günlük bir gezi için ABD'ye gittiler... Türk Milletvekilleri bazı resmi temasların yanı sıra çeşitli "Think-tank" kuruluşlarıyla da görüşmeler yapmışlardır...

Üç Milletvekili bu görüşmeler sırasında dünyaca ünlü think-tank kuruluşu olan Washington Enstitüsünün Başkanı ve Türk Silahlı kuvvetlerine de danışmanlık hizmeti verdiği söylenen Alan Makovsky ile Susurluk konusunda ilginç bir görüşme yaptı...

Makovsky, görüşmede Türk Milletvekillerini Susurluk konusunda uyardı ve "Susurluk'u yargılamak sizin işiniz değil, Susurluk'u hiçbir siyasi parti yargılayamaz. Bu olay kendi mecrasında devam eder. Zaman içinde de böyle bir sorun ortada kalmaz zaten halk tarafından görüldüğü kadarıyla Susurluk olayının çözülmesi çok önem arz etmiyor (Aktaran : KAZAN, 2003: 622-623).

Susurluk olayının aydınlatılamamasının diğer bir nedeni ise, Çiller'inde bahsettiği "Devlet için kurşun atan da, kurşun yiyende kutsaldır" ifadesinde yerini bulan ve devlet adına bir takım (legal ya da illegal) faaliyetlerde bulunmuş kimselerin açığa verilmemesi veya devlet ile bu kimselerin ilişkisinin gün yüzüne çıkarılmaması düşüncesinin hakim olduğu söylenilebilir. Olayın aydınlatılması noktasında siyasilerin tercihleri ön plana çıkmakta süreç bu nedenle uzayıp gitmektedir. Bu sürecin tek siyasi sonucu, Mehmet Ağar'ın İçişleri Bakanlığı'ndan istifa etmesi olmuştur. 8 Kasım

1996'da istifa eden Ağar'ın istifa dilekçesi Çiller tarafından imzalanmış ancak Erbakan dilekçeyi Ağar'a iade etme teklifinde bulunmuştur. Ancak Ağar istifada ısrar etmiş ve sonucunda İçişleri Bakanlığı koltuğuna Meral Akşener oturmuştur.

Sonuç olarak, Susurluk skandalıyla alakalı zihinlerdeki soru işaretlerinin açıklığa kavuşturulamadığı kanaatinin toplumda oldukça yaygın olduğu söylenebilir. Susurluk olayı “darbe” sözcüklerinin sıkça telaffuz edildiği günlerde Refah Partisine büyük bir fırsat sunmuştur. Derin yapıların çözülmesi bu sayede mümkün olabilirdi. Ancak siyasi irade bu konuda yeterli adım atamamış, bunun sonucunda da kamuoyunun kafası muğlak ifadeler ve eksik açıklamalarla karıştırılmıştır (TAYYAR, 2009:39-41).

2.3. 28 Şubat 1997 MGK Toplantısı: Kararlar ve Uygulamalar

28 Şubat 1997 günü MGK'sında gündemde olan konu birinci tehdit algılaması olarak düşünülen irtica üzerine odaklanıyordu. Toplantıdan bir gün önce Hürriyet gazetesinin manşetinde “MGK'ya 24 saat kala... Muhtıra” başlıklı haber yer alıyordu. Habere göre Demirel, Başbakan Erbakan'a tarihi nitelikte bir mektup yazarak, rejim konusunda Başbakan'a uyarılarda bulunacak ve mektubun bir nüshası da dönemin Genelkurmay Başkanı'na gönderilecektir. Bu dönem darbe söylentilerinin yaygınlaşmaya başladığı ve gazete manşetlerinden Muhtıra sözcüklerinin düşmediği bir dönem olacaktır. 28 Şubat 1997 günü Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel başkanlığında toplanacak olan MGK toplantısına sivil ve askeri kanattan birçok kişi katılacak (YÜKSEL, 2004) ve toplantının en önemli maddesi “Türkiye'deki radikal dinci akımların rejime tesirleri” olacaktır (DONAT, 1999).

1 Mart 1997 tarihinde MGK Genel Sekreterliği'nden yapılan resmi açıklama da bölücü terörle mücadele de alınan tedbirlerin genel bir değerlendirmesi yapılmış, parlamentonun destekleriyle çok olumlu bir mücadele gerçekleştirildiğinden söz edilerek, hükümet ortaklarına, başbakana ve partisine de serzenişlerde bulunularak İslami örgütlenmelerin ülkeyi ya da rejimi tehdit ettiklerinden bahsedilmiştir (YÜKSEL, 2004).

1997 yılı MGK toplantısının basın bildirisinde şunlar yer almaktadır:

“ ... bölücü terörle mücadelede şimdiye kadar alınan tedbirler ve elde edilen sonuçların genel bir değerlendirmesi yapılmış, bu mücadelenin devletimizin

ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne gönülden inanmış, bu inancı sonsuza dek sürdürmeye azimli halkımızın, basınımızın, devletin bütün kurum ve kuruluşları ve milli iradenin sembolü olan yüce parlamentonun destekleriyle çok olumlu bir noktaya ulaştığı müşahede edilmiştir. Elde edilen bu sonuçların bundan sonra halkımızın huzur ve güvenliğine, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yaşamına olumlu olarak yansımaları için bu konuda alınacak tedbirlerin bir plan dahilinde süratle yürürlüğe konulması gerektiği hususunda görüş birliğine varılmıştır.

Alınacak olan bu tedbirlerin güvenlik içinde gerçekleştirilebilmesi bakımından halen 9 ilde devam etmekte olan Olağanüstü Hal uygulamasının 30 Mart 1997 tarihinden itibaren 4 ay daha uzatılması uygun bulunmuş ve bu görüşün Bakanlar Kuruluna bildirilmesine karar verilmiştir.

Toplantıda, Kıbrıs sorunu ve Yunanistan' la ilişkilerle ilgili durum değerlendirilmesi yapılmış, bu konuda Türkiye' nin ve KKTC' nin hak ve menfaatlerini korumayı amaçlayan siyasi, ekonomik ve askeri tedbirler uygun bulunarak Bakanlar Kuruluna bildirilmesine karar verilmiştir.

Toplantıda, bilhassa, Anayasa ile Atatürk milliyetçiliğine bağlı demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olarak belirlenen Türkiye Cumhuriyeti Devletine karşı, çağ dışı bir kisve altında zemin oluşturmaya yönelik rejim aleyhtarı faaliyetler de gözden geçirilmiş,

** Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını, Atatürk İlke ve İnkılapları doğrultusunda çağdaş medeniyet yolunda, demokratik sistem içerisinde ilerlemesini teminat altına alan Anayasa ve Cumhuriyet yasalarının uygulanmasından asla taviz verilmemesi gerektiği*

** Anayasanın tanımladığı Cumhuriyetin demokratik, laik ve sosyal hukuk devlet ilkelerinin sağlıklı bir şekilde düzenlenmesine imkan sağlayacak güvenlik, huzur ve toplumsal barışın önem ve öncelik taşıdığı,*

** Cumhuriyet ve rejim aleyhtarı yıkıcı ve bölücü grupların laik ve anti laik ayırımı ile demokratik ve sosyal hukuk devletini güçsüzleştirmeye yeltendikleri,*

** Türkiye' de laikliğin sadece rejimin değil, aynı zamanda demokrasinin ve toplum huzurunun da teminatı ve bir yaşam tarzı olduğu,*

** Devletin yapısal özünü oluşturan sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri anlayışından vazgeçilemeyeceği, yasalarla belirlenmiş kuralların göz ardı edilerek yapılan çağdışı uygulamaların da hukukun üstünlüğü ilkesiyle bağdaşmayacağı,*

** Türkiye'nin 1997 yılı içinde, AB' ne tam üye olacak ülkeler listesine girmeyi öncelikli bir hedef olarak sürdürdüğü böyle bir dönemde resmi ve sivil kurum ve kuruluşların bu sürece katkıda bulunmasının gerekli olduğu, bu sebeple; demokrasimiz hakkında kuşkulara yol açacak, Türkiye'nin yurt dışındaki imajını ve itibarını zedeleyecek, her türlü spekülasyona son vermek gerektiği, Türkiye Cumhuriyeti'nin laik, demokratik, insan haklarına saygılı, sosyal bir hukuk devleti olduğu yönündeki temel ilkelerinin Anayasamızın ve devletimizin teminatı altında olduğu, rejimin; kendisine ve geleceğine yönelik tartışmaların, içinde bulunduğumuz ortamda Türkiye' ye yarardan çok zarar verdiği,*

** Açıklanan bu esaslar aksine davranışların, toplumumuzda huzur ve güveni bozarak yeni gerginliklere ve yaptırımlara neden olacağı değerlendirilmiş, Bu konularda alınacak ve alınması gereken tedbirler uygun bulunarak bu tedbirlerin Bakanlar Kuruluna bildirilmesine karar verilmiştir (Keşfikadim, 2009)”.*

Resmi açıklamanın yumuşak diline karşın toplantı ortamında başbakana, partisine ve aynı zamanda da hükümet ortaklarına ağır eleştirilerde bulunulmuştur. İrticai faaliyetler olduğundan bahsedilerek hükümete suçlamalarda bulunulmuş, kimilerine göre İslamcı örgütlerin ülkeyi ve rejimi kontrolü altına almasından endişe edildiği vurgulanmaya çalışılmıştır. MGK'nın tavsiye niteliğindeki kararları MGK toplantısından 18 maddelik bir tedbirler paketi şeklinde çıkacaktır (YÜKSEL, 2004:74). O dönem koşullarında en önemli madde olarak görülecek sekiz yıllık kesintisiz eğitim konusu da görüşülecek ve toplantıdan sonrada hükümetin direniş gösterdiği ya da göstermeye çalıştığı bir madde halini alacaktır. Bu maddeler, “Milli Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat 1997 tarih ve 406 Sayılı Kararına Ek-A (rejim aleyhtarı irticai faaliyetlere karşı alınması gereken tedbirler) başlığı altında 18 maddeyi ihtiva eden şu metin yer almaktadır:

1-Anayasamızda cumhuriyetin temel nitelikleri arasında yer alan ve yine anayasanın 4'üncü maddesi ile teminat altına alınan lâiklik ilkesi büyük bir titizlik

ve hassasiyetle korunmalı, bunun korunması için mevcut yasalar hiçbir ayırım gözetmeksizin uygulanmalı, mevcut yasalar uygulamada yetersiz görülüyorsa yeni düzenlemeler yapılmalıdır.

2-Tarikatlarla bağlantılı özel yurt, vakıf ve okullar, devletin yetkili organlarınca denetim altına alınarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği Milli Eğitim Bakanlığı'na devri sağlanmalıdır.

3-Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından:

a-8 yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurttan uygulamaya konulmalı.

b-Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak, devam edebileceği Kuran kurslarının Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

4-Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılaplarına sadık, aydın din adamları yetiştirmekle yükümlü, milli eğitim kuruluşlarımız, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun özüne uygun ihtiyaç düzeyinde tutulmalıdır.

5-Yurdun çeşitli yerlerinde yapılan dini tesisler belli çevrelere mesaj vermek amacıyla gündemde tutularak siyasi istismar konusu yapılmamalı, bu tesislere ihtiyaç varsa, bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı'nca incelenerek mahalli yönetimler ve ilgili makamlar arasında koordine edilerek gerçekleştirilmelidir.

6-Mevcudiyetleri 677 sayılı yasa ile men edilmiş tarikatların ve bu kanunda belirtilen tüm unsurların faaliyetlerine son verilmeli, toplumun demokratik, siyasi ve sosyal hukuk düzenininin zedelenmesi önlenmelidir.

7-İrticai faaliyetleri nedeniyle Yüksek Askeri Şura kararları ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nden (TSK) ilişkileri kesilen personel konusu istismar edilerek TSK'yı dine karşıymış gibi göstermeye çalışan bazı medya gruplarının silahlı kuvvetler ve mensupları aleyhindeki yayınları kontrol altına alınmalıdır.

8- İrticai faaliyetleri, disiplinsizlikleri veya yasadışı örgütlerle irtibatları nedeniyle TSK'dan ilişkileri kesilen personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarında istihdamı ile teşvik unsuruna imkan verilmemelidir.

9- TSK'ya aşırı dinci kesimden sızmaları önlemek için mevcut mevzuat çerçevesinde alınan tedbirler; diğer kamu kurum ve kuruluşları, özellikle üniversite ve diğer eğitim kurumları ile bürokrasinin her kademesinde ve yargı kuruluşlarında da uygulanmalıdır.

10-Bu maddenin tam metnini Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini ilgilendirdiği için yayınlamıyoruz.

11-Aşırı dinci kesimin Türkiye'de mezhep ayrılıklarını körüklemek suretiyle toplumda kutuplaşmalara neden olacak ve dolayısıyla milletimizin düşmanca kamplara ayrılmasına yol açacak çok tehlikeli faaliyetler yasal ve idari yollarla mutlaka önlenmelidir.

12-T.C. Anayasası, Siyasi Partiler Yasası, Türk Ceza Yasası ve bilhassa Belediyeler Yasası'na aykırı olarak sergilenen olayların sorumluları hakkında gerekli yasal ve idari işlemler kısa zamanda sonuçlandırılmalı ve bu tür olayların tekrarlanmaması için her kademedeki kesin önlemler alınmalıdır.

13-Kıyafetle ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağdışı bir görünüme yöneltmek üzere uygulamalara mani olunmalı, bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmekten öncelikle ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.

14-Çeşitli nedenlerle verilen, kısa ve uzun namlulu silahlara ait ruhsat işlemleri polis ve jandarma bölgeleri esas alınarak yeniden düzenlenmeli, bu konuda kısıtlamalar getirilmeli, özellikle pompalı tüfeklere olan talep dikkatle değerlendirilmelidir.

15-Kurban derilerinin, mali kaynak sağlamayı amaçlayan ve denetimden uzak rejim aleyhtarı örgüt ve kuruluşlar tarafından toplanmasına mani olunmalı, kanunla verilmiş yetki dışında kurban derisi toplattırılmamalıdır.

16-Özel üniforma giydirilmiş korumalar ve buna neden olan sorumlular hakkında yasal işlemler ivedilikle sonuçlandırılmalı ve bu tür yasa dışı uygulamaların ulaşabileceği vahim boyutlar dikkate alınarak, yasa ile öngörülmemiş bütün özel korumalar kaldırılmalıdır.

17-Ülke sorunlarının çözümünü "Millet kavramı yerine ümmet kavramı" bazında ele alarak sonuçlandırmayı amaçlayan ve bölücü terör örgütüne de aynı bazda yaklaşarak onları cesaretlendiren girişimler yasal ve idari yollardan önlenmelidir."

18-Büyük Kurtarıcı Atatürk'e karşı yapılan saygısızlıklar ve Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkındaki 5816 sayılı kanunun istismar edilmesine fırsat verilmemelidir.

28 Şubat 1997 tarih ve 406 sayılı MGK Kararı'nın Eki'dir(SABAH,2010).

Ayrıca toplantıda alınan kararların uygulanıp uygulanmadığını denetlemek amacıyla MGK bünyesinde Batı Çalışma Grubu adı altında bir birim oluşturulmuş ve bu birimin

çalışmalarının MGK Genel Sekreterliğince koordine edilmesi üzerinde anlaşmaya varılmıştır.

2.3.1. Batı Çalışma Grubu

Batı çalışma grubu bilindiği gibi 28 Şubat 1997’de alınan kararların uygulanmasını denetlemek amacıyla oluşturulmuştur. Bu grubunun fikir babasının o dönemin paşalarından Çevik Bir’in olduğu ve dönemin deniz kuvvetleri komutanı oramiral Güven Erkaya tarafından yönetildiği bilinmektedir (ÇELEN, 2008).

Kılıç’a göre ise, Batı çalışma grubu Genelkurmay Başkanlığı tarafından verilen emirler doğrultusunda, TSK’nın yasal yetki ve görevleri çerçevesinde ve Genelkurmay Başkanlığı’nın emirleri ile karargâh çalışması yapmak üzere teşkil edilmiştir. Kılıç’ın ulaştığı belgeler ışığında aktardığı bilgilere göre, BÇG ve faaliyetlerinin anayasanın 1 ve 2.nci maddeleri ile bu maddelerin değiştirilemeyeceğini ifade eden 4.üncü maddesi ve İç Hizmet Kanunu'nun 35'inci ve İç Hizmet Yönetmeliği'nin 85'inci maddelerine göre dayandırılmaktadır. Kılıç’a göre, belgelerde "Türk Silahlı Kuvvetleri, yasaların kendisine verdiği vazife doğrultusunda giderek artan irticai faaliyetleri değerlendirmiş ve buna istinaden 'Batı Harekât Konsepti'ni oluşturmuştur" denilmektedir. 1992 yılında bölücü terörle mücadele amacıyla oluşturulmuş Güven Çalışma Grubu benzeri bir yapılanma olan BÇG, Bakanlar Kurulu'nun 17 Eylül 1992 tarihli ve 92/3514 sayılı kararnamesiyle onaylanan ‘Milli Güvenlik Siyaset’ belgesindeki ‘iç ve dış tehdit’e dayanak yapılarak kurulmuştur. Kurulurken de ‘İrtica birincil öncelikli tehdit ve bir devlet sorunu’ olarak algılanmıştır(KILIÇ, 2012).

Batı Çalışma Grubunun 28 Şubat kararlarının uygulanması için oluşturulduğu noktasında şüphe olmamakla birlikte kesin kuruluş tarihi noktasında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Genelkurmay Başkanlığı tarafından 11 Ocak’ta Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’e sunulan brifing ‘nin konusu irtica tehdidi olmuştur. İçeriğinde ise: “şeriatçı kadrolaşma, aşırı dinci akımlar, silahlanma konuları” ele alınmıştır (YÜKSEL, 2004, DONAT, 1999, ÇİÇEK, 1997). Bu konuların dışında ele alınan belki de konuşulanların en önemlisi irticaya karşı gerekirse askeri güç kullanılacağına belirtilmesi ve aynı zamanda Batı Çalışma grubunun kurulduğunun açıklanmasıdır (ÇİÇEK, 1997). Refah yol hükümeti temsilcilerine göre böyle bir teşkilatlanmanın varlığından 10-11 Haziran 1997’de yargı mensuplarına verilen brifingle haberdar

olunmuştur. Ancak Genelkurmay adına yapılan basın açıklamasında ise durumun EGE’li sanayi ve işadamlarına verilen brifing sonrasında duyurulduğu belirtilmektedir. Genelkurmay’a göre yasal ancak hükümete göre illegal olan bu yapılanma diğer oluşturulan gizli örgütlenmelerden farklı olarak hükümet onayı olmadan oluşturulmuş ve tüm siyasi kişi ve kurumlar hakkında istihbarat toplamak üzere çalışmalarını sürdürmüştür. Yaptığı faaliyetlerin en önemlileri ise akademisyenlerin, hakim ve savcılarının ve de siyasilerin fişlenmesi, din ve mezheplerinin ortaya çıkarılması ve ilgili kişiler hakkında istihbarat raporları tutulmasıdır. Batı çalışma grubu tarafından ilk rapor Refah Partisinin kapatılması konusunda hazırlanmıştır. Bu çerçevede hazırlanan rapor “ gizli “ ibaresiyle partinin kapatılması davasını görecek olan Anayasa Mahkemesi’ne ulaştırılmıştır. Bu belgede Refah Partisi’nin “ planlı irticai faaliyet “ içinde olduğundan bahsediliyor buna ilişkin var olduğu söylenen bilgi, belge ve fotoğrafları içeren rapor Genelkurmay Başkanlığı tarafından Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı’na gönderiliyordu. Sonuç olarak gönderilen bu raporun Refah Partisi’nin kapatılmasında delil olarak kullanıldığı söylenmektedir (ARMUTÇU, 1997).

Batı Çalışma Grubu’nun faaliyetleri emniyet teşkilatının istihbari birimleri tarafından ortaya çıkarıldığında emniyet sisteminin iki ana unsuru olan TSK ve Emniyet teşkilatı karşı karşıya gelmiş biri diğerini “darbecilikle suçlarken diğeri de kendisini darbecilikle suçlayanı “casuslukla” suçlamıştır. Bunların sonucunda da sistem içerisinde hukuksal bir sorun olduğu ortaya çıkmıştır. Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu’na eklenen Ek-7. Madde ile TSK İç Hizmet Kanunu birbirine benzer hale getirilmiş, hatta Ek-7. Madde ile polis teşkilatına verilen istihbarat yetkisi teşkilata daha işlevsel bir konum kazandırmıştır (BALCI, 1998:226-227).

Basına yansıyan bilgiler, Org. Güven Erkaya’nın ve Eski İçişleri Bakanı Meral Akşener’in basın toplantılarından Batı Çalışma Grubu’nun faaliyetleri gün yüzüne çıkmıştır. 5 Mayıs 1997 ortaya çıkan “ gizli “ ve “ kişiye özel “, İsth.3429-3,97/İKK.Ş. numaralı ve Batı Çalışma Grubu bilgi ihtiyaçları konulu belgede şu bilgiler yer almaktadır (TAŞGETİREN, 1997) :

Batı Çalışma Grubu faaliyetlerine yönelik olarak, ilgi ile gönderilmesi istenen bilgi ve raporlara ilave olarak, aşağıda belirtilen bilgilerinde derlenmesi ihtiyacı doğmuştur. il ve ilçelerdeki:

- *Tüm dernekler. Vakıflar, Meslek Kuruluşları, İşçi ve İşveren Sendikaları ve Konfederasyonları,*
- *Yüksek Öğrenim Kurumları (Fakülte, Yüksek Okul ve Enstitüleri),*
- *Yurtlar (Kredi ve Yurtlar Kurumuna bağlı Kurum Kuruluşları bağlı Özel Yurtlar),*
- *Üst düzey yöneticiler (Vali, Kaymakam, Büyükşehir Belediye Başkanları, Belediye Başkanları) ile diğer mülki makamlarda bulunan görevlilere (Müdür, Daire Başkanları) ait biyografiler, anılan şahısların siyasi görüş/yönleri,*
- *İl Genel Meclis ve Belediye Meclis Üyeleri,*
- *Siyasi Parti İl ve İlçe teşkilatları yönetim kurulları,*
- *Yerel TV, Radyo, Gazete, Dergi ve diğer Basın Yayın Kuruluşları,*

Alınan bilgilerin derlenmesin de gizliliğe azami dikkat gösterilecek, gerektiğinde bölgedeki diğer askeri makamlar ile iş birliği yapılabilecektir. Temin olunan bilgiler 12 Mayıs 1997 tarihine kadar Ek'te belirtilen formatlara uygun olarak Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na GİZLİ 7 KİŞİYE ÖZEL gizlilik derecesinde gönderilecektir. Bu tarihe kadar temin edilemeyenler teminini müteakip bekletilmeksizin aynı usullerle gönderilecektir.

28 Şubat sürecinde batı çalışma grubunun talimatlarının uygulanmasını sağlamak için 2005'e kadar bölge komutanlıklarına yazılı emirler gönderildiği ortaya çıkmıştır. 1997 yılında genelkurmay ikinci başkanı olan Çevik Bir'in ıslak imzalı emir yazısıyla başlayan süreç 8 yıl boyunca devam etmiştir. Yasal dayanağı olmayan bu yapılanmada yer alan 2002 deki uygulama emirlerinde Engin Alan'ın da imzası bulunmaktadır. Aynı zamanda 2003 yılında Çetin Doğan'ın hayata geçirdiği talimatlar, 2004 yılında da deniz kuvvetlerine gönderilmiştir. 28 Şubat sürecinin kanuni dayanaktan yoksun komuta merkezi denilebilecek, Batı Çalışma Grubu'nun, 1 Mayıs 1997 deki bir talimata dayanarak fişleme faaliyetlerini yıllarca devam ettirdiği söylenebilir. Mesut Yılmaz hükümeti döneminde lağvedildiği söylenen BÇG raporlarının bölge komutanlıklarına gönderilen yazılı emirlerle 2004 yılında bile uygulandığı anlaşılmaktadır. 2005'te ise başka bir kuvvet komutanlığı bünyesinde bu sistem aktif hale getirilmiştir.

5-7 Mart 2003'teki Balyoz seminerlerinden bir hafta sonra 13 Mart'ta bölge komutanlıklarına yazılan emirle 28 Şubat dönemi talimatları doğrultusunda fişleme yapılmasının istendiği gündeme gelmişti. BÇG talimatlarının hâlâ kullanıldığını belgeleyen Balyoz darbe planı ve Poyrazköy iddianamelerinin bu bilgiyi teyit ettiği söylenebilir. Balyoz iddianamesi ek klasörlerinde yer alan belgelerde, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Karadeniz Bölge Komutanı Tuğamiral Deniz Kutluk' un hazırladığı raporda, tüm bilgi toplama çalışmalarının BÇG tarafından yapılacağı belirtilmiştir. Hazırlanan raporda 1 Mayıs 1997 emirlerine göre düzenlendiği ve Balyoz tutuklusunu emekli korgeneral Engin Alan'ın 2'nci kolordu komutanı olarak imzaladığı 24 Aralık 2002 tarihli yazıda, 3 Kasım seçimlerinden sonra irticai faaliyetlerde artış olduğu savunularak fişleme formlarının doldurulması emrediliyor. Siyasi tarihe 'post modern darbe' olarak geçen 28 Şubat sürecinin üzerinden tam 14 yıl geçmiş olmasına rağmen yasa dışı talimatlar 2004 ve 2005 yıllarında da uygulanmaya devam ettiği görülmektedir. Poyraz köy iddianamesinde de BÇG'nin talimatlarının hâlâ aktif kullanıldığından bahsedilmektedir. Milli Eğitim, Diyanet, müftülükler, Kur'an kursları, dershaneler gibi birçok alanda bürokrat ve kurumların fişleme talimatlarının temelini teşkil eden 1 Mayıs 1997 tarihli belgenin birçok illegal emir ve talimata temel teşkil edecek şekilde kullanıldığı belirtiliyor (BUGÜN, 2011).

Zaman Gazetesi'nin elde ettiği belgelerdeki irtica raporunun ilk cümlesi ise ilginç bir girişle başlamaktadır. Fişleme raporunun girişinde "İlgi (a) ile tesis edilen "Batı Çalışma Grubu" rapor sisteminin, aynı esaslarla yeniden aktive edileceği ve irticai faaliyetlere ilişkin raporların doğrudan Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na intikal ettirilmesi ilgi (b) ile bildirilmiştir." İfadesi yer alıyor. Aynı belgede, camilerin sürekli kontrol altında tutulduğu, imamların takip edildiği, hutbe ve vaazların incelendiği, rejime muhalif herhangi bir unsura rastlanmadığından bahsedilmektedir. Belgenin altında Tuğamiral Deniz Kutluk'un (Karadeniz Bölge Komutanı) adının bulunduğu söylenmektedir. 2004 tarihli belgede, daha önceki rapor sisteminin aynı esaslarla yeniden aktive edileceği ve irticai faaliyetlere ilişkin raporların doğrudan Kuvvet Komutanlığı'na intikal ettirilmesinin istendiği belirtiliyor. 'Gizli' ibareli cevabi yazıda, garnizon bölgesinde yeniden tespit edilen 'irticai faaliyetlerin' durumu sunuluyor. Bölgede bulunan cami sayısı, müftülüğün personel kadrosu, Kur'an kursu ve öğrenci

sayıları tek tek not ediliyor.2005 tarihli başka bir belgede ise yine 'irticai faaliyetler' başlığı altında yapılan fişlemeler görülmüyor. Bu kez başka bir komutanlığa gönderilen belgede ise o şehirdeki üniversite hocaları, öğretmenler, Diyanet çalışanları ve öğrenci yurtlarına ait fişleme raporları yer alıyor. Bölge komutanının imzasını taşıyan belgede şehirde bulunan üniversitelere ilişkin elde edilen bilgiler, camilere ilişkin elde edilen bilgiler, okullara ilişkin elde edilen bilgiler ve bölgedeki irticai yapılanmaya ilişkin elde edilen bilgiler bulunuyor. Belgede özellikle üniversite hocalarına yönelik yapılan detaylı fişleme raporları dikkat çekmektedir (BUGÜN, 2011).

2.3.2. Emasya Protokolü

Kelime anlamı itibariyle Emniyet Asayiş ve Yardımlaşma'nın kısaltılmasından oluşan Emasya, mevcut iç güvenlik birimlerince üstesinden gelinemeyen olayların durdurulması için askeri birliklerden yardım istenmesi çerçevesinde, askeri planlama ve yapıyı ifade eder (GÜNEŞ, 2012:4). Emasya, 28 Şubat sürecinden sonra oluşturulmuş ancak öncesi ve sonrasıyla bu sürece destek veren bir oluşumun adıdır. 7 Temmuz 1997'de Genelkurmay Başkanlığı ve İçişleri Bakanlığı tarafından imzalanan protokol askere il yönetiminin talebi olmadan ve kendisi gerekli gördüğünde toplumsal olaylara müdahale imkânı vermektedir. Üstelik herhangi bir mekân sınırlandırması olmadan askeri kanat bu yetkiye sahip oluyordu (ÖZKAN, 2010).

Askere iç güvenlik alanında da geniş yetkiler veren bu protokol askerin şehir içinde de olsa dahi istihbarat toplama ve toplanan istihbarat sonucunda olaylara müdahale etme yetkisi veriyordu (ÖZKAN, 2010). Bu durum askerin toplum içerisindeki bir karışıklıkta kendi kendisine karar vermesi ve görevi toplum içerisindeki olayları yatıştırmak, sorunları gidermek olan polisin önüne geçip onun üstünde bir yerde konumlanması anlamını taşımaktadır bu protokolle birlikte darbe zamanında darbenin içinde yer almayan ya da yer almak istemeyen subayların Emasya aracılığıyla darbenin içinde yer alması sağlanmaktadır.

Genelkurmay Başkanlığı adına Korgeneral Çetin DOĞAN, İçişleri Bakanlığı adına ise Teoman Ünüsan tarafından imzalanan protokol, 27 Maddeden oluşmakla birlikte gizlilik derecesine de sahiptir (GÜNEŞ, 2012:5). Protokolün içeriğinde şunlar yer almaktadır (Bugün, 2010):

“...Bu protokol 5442 sayılı İl İdaresi Kanununun 11'inci maddesinin D fıkrasına dayanılarak hazırlanmıştır.

“...EMASYA planlarının uygulanması için mülki makamlar tarafından kuvvet talebinde bulunduğu ve olay mahalline intikal edildiği andan itibaren kıdemli askeri komutan (Jandarma dahil) emir komutayı alır. Kolluk kuvvetleri bu andan itibaren askeri komutanın emrine girerler. Askeri komutan tarafından aksine bir emir verilmedikçe olay mahallindeki kolluk kuvvetlerinin almış odluları tertip, tedbir ve düzenler bozulmaz.”

“...Emir komutanın askeri birlik komutanına geçtiği andan itibaren zor kullanmanın derecesinin tayini ile kullanılacak araç ve gereçler ile silah kullandırmanın yetki ve sorumluluğu askeri komutandadır.”

“...EMASYA Bölge ve Tali Bölge Komutanlıklarında; terörle mücadelede görev yapan bütün birimlerin istihbarat gayretlerinin birleştirilmesi ve istihbaratın koordinesi için, "MÜŞTEREK İSTİHBARAT MERKEZLERİ" tesis edilir. Başbakanlığın 25 Haziran 1996 gün ve 11269 sayılı genelgesi gereğince jandarma, MİT ve emniyet temsilcileri de bu merkezin çalışmalarına asil üye olarak katılırlar. Jandarma, MİT ve emniyet temsilcileri, EMASYA Bölge Komutanlığının belirleyeceği zaman, şekil ve usullerle çalışmalarını ve istihbarat bilgilerini takdim ederler ve karşılıklı istihbarat mübadelesinde bulunurlar. Elde edilen sonuçlardan ilgili valiye bilgi verilir.”

“...Kamu düzenini bozma istidadı gösteren terör dışındaki toplumsal olayların; kolluk kuvvetleri ile bastırılması esas alınır ve gerekli görülen hallerde, askeri gücün "caydırıcılık" özelliğinden yararlanır.”

“...Toplantı ve gösteri yürüyüşü gibi toplumsal olayların şekil değiştirerek birçok bölgede, geniş halk kitlelerine yaygınlaşması, şiddete, katliama veya anayasal düzeni bozmaya yönelmesi durumunda İl/ilçe Güvenlik Koordinasyonları Komisyonu, olağanüstü ve ivedilikle toplanır. Bu gibi durumlarda EMASYA Komutanlıkları (bölge/ tali) olayları yakinen takip eder ve birlikleri hazır bulundurur. Olayların gelişmesini değerlendirir. Başta mülki amirler olmak üzere ilgili kademelere bilgi verir ve gecikmenin yaratacağı mahsurları ortadan

kaldırmak için olaylara müdahale eder. Bu ve benzeri durumlarda olayların yaygınlaşmasını önlemek ve olayları bastırmak esas alınır.”

“...Emasya Komutanlıklarının talebi ve ihtiyaç halinde ilgili vali, kamu kurum ve kuruluşlarının hizmet araçgereç ve malzemelerinin il ve ilçeler arasında kaydırılmasının ve kullanılmasını sağlayarak personeliyle birlikte olay sürecince emre/harekat kontrolüne verebilir.”

Emasya Protokol metninden de anlaşıldığı üzere, önceden izin mekanizmasına gerek olmaksızın sivil ve askeri birimler, ortak görev ve tatbikat yapabileceklerdir. Mülki idare amirleri herhangi bir durumda kuvvet talebinde bulunmadan önce, Emasya Bölge ve Tali Bölge Komutanlıklarına kademeli hazırlık yapmakiçin bilgi vermek zorundadırlar. Ancak bu bilgi akışının şekli ve hangi kurumlar üzerinden sağlanacağı net değildir. Ayrıca Emasya komutanlıkları mülki idare amirlerinin talebi olmadan olaylara müdahale edebileceklerdir. Diğer taraftan Vali tarafından görevlendirilip görevlendirilmediklerine bakılmaksızın, tüm kolluk güçlerinin yardıma gelen askeri birlik komutanının komutası altına girmesi gerekmektedir (GÜNEŞ, 2012:5-7).

Buprotokol sayesinde iç güvenlik harekâtlarında komuta bölgedeki en üst askeri birime geçmektedir. Bu birim, ülkenin büyük bir kısmında Kara Kuvvetleri Komutanlığına bağlı karargâhlardır. Dolayısıyla ülkenin büyük bir kısmının askerlerin kontrolü altına girdiği görülmektedir (AKAY, 2012:19-20).

2.3.3.Brifingler

Genelkurmayın üst düzey yöneticilerinin yargı mensuplarına ve gazetecilere brifingler vermesi dönemin gündem yaratan olaylarından biri haline gelmiştir. İlk brifing “ terör, pkk ve uyuşturucu trafiği” ile ilgiliyken ikincisi, “irtica” üzerine, 11 Haziran 1997 yılında verilmiştir(CEVİZOĞLU, 2001:233). Genelkurmay öteden beri aynı çizgide yayın yapan medyanın belli bir kesimini, karargâhta bir araya getirmiş ve üç buçuk saat brifing vermiştir (GÜLEÇYÜZ, 2000:214).

Anayasanın 138. Maddesinde “ hiçbir organ, makam, merci veya kişi yargı yetkisinin kullanılmasına dair, mahkemelere ve hakimlere emir ve talimat veremez, Genelge gönderemez tavsiye ve telkinlerde bulunamaz” denilmek suretiyle yargı organlarının teminat altına alındıkları görülmektedir. Ancak, brifing katılımcılarına

bakıldığında Anayasa Mahkemesinin tüm üyelerinin katılımcı olduklarını ve yaşadıklarını desteklediklerini görmekteyiz. Bu davranışın, açıkça Anayasanın 138. Maddesine aykırı olduğu metnin dilinden de anlaşılmaktadır (İLİCAK, 1999:221).

İlıcak'a göre, yargıç ve savcıların 28 Şubat döneminde brifingdeki açıklamaları alkışlamaları normal bir durum değildir. 12 Eylül darbe döneminde de Anayasa Mahkemesi üyeleri askeri zevati alkışlamışlardır. Ancak bu durum, bir nebze anlaşılabilir, çünkü bu dönemde başka yapacakları bir şey yoktur. Ancak, 28 Şubat döneminde aynı durum söz konusu değildir. Anayasaya açıkça aykırı olan bir toplantıya, üstelikte kendi istekleriyle yargı mensuplarının katılımı söz konusudur. Bu durumun, askerlerin iç hizmet kanununa atıfta bulunarak " müdahale bizim hakkımız" düşüncesi çerçevesinde ortaya çıktığı söylenebilir (İLİCAK, 1999:226-227).

Ancak "İrtica brifingi", Brifingi sunan komutanların " deliller bizde mahfuz" demesi ya da "brifingin, bütün sorularınıza cevap verecek kadar geniş ve açık" diyerek hiçbir sorgulamaya meydan vermeyen tavrı, sürece ilişkin irdelenmesi gereken bir başka tutumdur. İrtica brifingi metninde yer alan ifadelerle göre, çok partili siyasi sisteme geçişi müteakip siyasi beklentileri nedeniyle Atatürk ilke ve inkılapları aleyhine verilen tavizlerin sonucu olarak, irticai kesim, demokrasi şemsiyesi altında da, toplum içerisinde de, teşkilatlanma çalışmalarına hız vermiş, laik devlet olgusu yasal bir teminat olmasına rağmen sulandırılmıştır (EĞİLMEZ, 1997:106)."

Diyanet işleri başkanlığından söz ederek, din ile ilgili uygulamaların kontrolsüzlüğünden söz edilmiş, aynı zamanda akademikkariyerleri olmayan din adamlarının, nihai hedefi bilerek yada bilmeyerek, temelleri çoktan atılmış, "İslam mutlaka iktidar olmalıdır, yönetilemez" mantığı çerçevesinde eylemlerde bulunduğu bahsedilmektedir (EĞİLMEZ, 1997:107). Metnin dilinden, demokratik düşüncesinin benimsenmediği anlaşılmaktadır. Brifingte, tek partili siyasal sistem döneminin harika olduğundan bahsedilerek, çok partili siyasal hayata geçişle birlikte demokrasi şemsiyesi altında irticai düşünceye sahip olan insanların arttığı ve bu çerçevede ülke güvenliğinin tehlike altına girdiğinden de söz edilmektedir.

İrtica brifing metnini hazırlayanlar Türkiye'de dini değişimlerin, bu denli gelişmesinin arkasında taviz verilmesinin yattığını söylemekteydiler ve bunun demokratik yollarla olmasa da, engellenmesi gerektiği düşüncesine sahiplerdi. Ancak, çok partili siyasi

hayata geçişle birlikte sadece din alanında özgürlüklerin artırılması değil, insanların fikirlerini rahat bir şekilde ortaya koyabilmesinin de önündeki engellerin kalkmaya başladığı söylenebilir. Tüm bunların sonucunda, dini özgürlüklerin genişlediği söylenebilir. Dini özgürlüklerin genişlemesi sadece tek partili siyasi hayattan çok partili siyasi hayata geçişle olmamış, eğitimin ülke genelinde yaygınlaşması, ekonomik hayatın genişlemesi, ulaşım ağlarının genişlemesi ve şehirli nüfusun artması gibi nedenlerin tamamının etkin bir biçimde senteziyle ortaya çıkmıştır. Dini değerlerin genişlemesinin önlenmesi yönündeki çalışmalar, sadece insanın temel hak ve hürriyetlerinden yoksun bırakılması ile gerçekleştirilemez. Bunun için, ekonomik gelişmelerin durdurulması, şehirleşmenin kısıtlanması, şehirli nüfusun büyük bir kısmının kır kesimine sürülmesi tarzında tedbirlerin alınması gerekir ki bunların gerçekleştirilmesi mümkün gözükmemektedir(EGİLMEZ, 1997:1-21).

2.3.4. 8 Yıllık Kesintisiz Eğitim

Refahyol'un ardından kurulan 55. Hükümetin ilk icraatı, Refahyol'u bölen 8 yıllık kesintisiz eğitim ile alakalı kanunu çıkarmak olmuştur. Bu durum konunun bu süreçte ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Güven oylamasından meclise sevk edilen tasarı, yeni hükümet içerisinde de tartışmalara neden olmuş, Yılmaz, MGK kararlarının sorgusuz sualsiz meclisten geçirilmesinin siyaseten partiyi hırpalayacağını düşünmüştür.. Ancak yine de Yılmaz "siyasi hayatım sona esrede bu kanun çıkacaktır" demiş (Hürriyet.2.7.1997) ve nihayetinde 8 yıllık kesintisiz eğitim meclisten geçmiştir. Dönemin Başbakan yardımcısı Bülent Ecevit 8 yıllık kesintisiz eğitimin bu dönemde faaliyete geçirileceğini söylemiş, ancak bunun İHL ve Kur-an kurslarının kapatılması anlamına gelmediğini belirterek bu doğrultuda yapılan yorumların milleti aldatmaktan ibaret olduğunu belirtmiştir. Yılmaz'da CHP'nin hükümete desteğinin ilk şartı olarak gösterdiği 8 yıllık kesintisiz eğitimin en erken tarihte uygulanacağını ve bundan mesleki din eğitiminin zarar görmeyeceğini belirtmiş, aynı zamanda İmam Hatip okullarının diğer okullar gibi cumhuriyetin okulları olacağını söylemiştir(Hürriyet, 1997). Ancak kuran kursları, öğrenci yurtları, imam hatipler, başörtüsü meselelerine Anadolu sermayesi gibi alanlarda alınması istenen tedbirler dönemin hükümeti için sorun yaratmaya devam edecekti(TAYYAR, 2009:108-109).

Teşgetiren'e göre de eğitim alanı bu sürecin en stratejik alanıdır. Bu alanda gerçekleştirilmeye çalışılanların esasını imam hatip okullarıyla ilgili düzenlemeler oluşturmaktadır. 8 yıllık kesintisiz eğitimin getirilmesi ile İmam Hatip Okullarının orta bölümü kapatılmış, katsayı problemi yaratılarak İHL'ye giden çocukların üniversiteye gidebilmeleri engellenmiş, bu öğrencilerin Yüksek Okul olarak gidebilecekleri İlahiyat Fakültelerinin kontenjanları düşürülerek, bu fakültelere girişte zorlaştırılmıştır. Duruma paralel olarak Üniversitelere başörtülü olarak girmek imkânsız hale getirilmiş aynı zamanda da kamuda çalışmalarının da önü kesilmiştir (TAŞGETİREN, 2010).

Milli Güvenlik Kurulu'nun sekiz yıllık "genel zorunlu eğitim" sistemine geçilmesi yolunda görüş belirtmesi kısa bir süre sonra siyasette ve toplumsal alanda saflaşmaların oluşmasına neden olmuştur. Toplumunu neredeyse ikiye bölen bu meselede bir grup, önerinin ana fikrinin İmam-Hatip okullarının orta kısmının kaldırılması olduğunu düşünerek geniş çaplı bir tepki yaratmak adına itirazlarını toplumsal harekete dönüştürme çabasına girişmiştir. Aksini düşünen karşıt bir grup ise, sekiz yıllık kesintisiz eğitimi çağdaşlık meselesi haline getirerek, hemen uygulamaya geçirilmesini istemiştir. Sonuçta eğitimle ilgili olan teknik bir konu bir siyaset meselesi, ideolojik bir politikaya dönüşmüş oldu (ERDOĞAN, 1999:55-57).

28 Şubat'ın mimarları, Refahiyol döneminde medeniyet kimliğinin kaybolduğuna o inanmışlardır ki, bu düşünce kararlı bir darbe girişimine dönüşebilmiştir. Samuel Huntington, geleceğin çatışmasının, dinler tarafından oluşturulan medeniyetler arasında olacağını ifade ettikten sonra, medeniyetler çatışması tezi ile Türkiye'yi farklı bir yere oturtmakta ve "bölünük ülke" tanımlamasını yapmaktadır:

"Bunlar bölünük ülkelerdir. Liderleri, tipik biçimde, kervana katılma stratejisini izlemeyi ve ülkelerini batının üyesi yapmayı arzu ediyorlar fakat memleketlerinin tarih kültür ve gelenekleri batılı değildir. Bu tür bir bölünmenin en aşikâr ve prototipik örneğini Türkiye teşkil ediyor. Türkiye'nin yirminci asrın sonundaki liderleri Atatürk geleneğini takip etmekte ve Türkiye'yi modern, seküler, batılı bir millî devlet olarak tanımlamaktadırlar. NATO'da ve Körfez savaşında Türkiye'yi batı ile ittifaka soktular; AT'ye üyelik için müracaat ettikleri. mamafih Türk toplumundaki (bazı)unsurlar, aynı zamanda İslami bir silkinişi desteklemiş ve Türkiye'nin esas itibari ile Müslüman bir Ortadoğu ülkesi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca, Türkiye'nin seçkinleri Türkiye'yi batılı bir toplum olarak

tanımlarken batının seçkinleri Türkiye'nin öyle olduğunu kabule yanaşmıyorlar. Türkiye, AT'nin bir üyesi olmayacaktır; gerçek sebebi Cumhurbaşkanı Özal'ın dediği gibidir: 'Biz Müslüman'ız, onlar (ise) Hristiyan'dır ve (fakat) bunu dile getirmiyorlar'

"Türkiye, tarihen en derin biçimde bölünük ülkedir."

"Bölünük bir ülke, medeniyet kimliğini yeniden tanımlamak için üç şartı yerine getirmelidir. Birincisi o ülkenin siyasi ve ekonomik seçkinleri bu hareket hususunda umumiyetle taraftar ve hevesli olmalıdırlar. İkincisi, kamuoyu söz konusu yeniden tanımlama konusunda muvafık davranmaya istekli olmalıdır. Üçüncüsü, alıcı konumda bulunan medeniyetteki batılı veya Amerika'daki hakim gruplar 'mühtedi'yi benimsemeye istekli olmalıdırlar. Meksika konusunda üç şartın tamamı da büyük ölçüde mevcuttur. Türkiye konusunda ise ilk ikisi hatırı sayılır mertebede mevcuttur(Eğilmez, 1997:22-27)."

Huntinton'un 'medeni olmak için gerçekleştirilmesi gereken üç şart'a ilişkin görüşleri doğrultusunda belirtilen kültür ve kimliğe ait unsurların terk edilmesinin gerekliliği, içerik olarak brifingi hazırlayanların düşünceleriyle örtüşmektedir. Bu doğrultuda, öznel kimliğini terk etmiş milletlerin medeniyet şemsiyesi altına girmesi, medeni olarak tanımlanan hakim güçlerin kabulü ile gerçekleşir. Dolayısıyla milli ve manevi kimliğinden yoksun bırakılmış, değerlerini terk etmiş bir milletin medeniyet kazanma hususunda başarılı olup olmayacağı tartışmalı bir öngörüdür ibarettir(EĞİLMEZ, 1997:22-27).

2.3.5. Askeri Vesayet

Başbakanlık Kriz Masası yönetmeliğinin de, tüm kamu kurum ve kuruluşları bilgi, haber ve istihbarat üretmek ve bunları kriz yönetim merkezine aktarmakla yükümlü kılınmıştır. Kriz yönetim merkezi, "politik direktif esaslarını belirleme, mevcut politik direktif veya Milli Güvenlik Siyaset Belgeleri'nde ihtiyaç duyulan değişikliklere ait kararlar alma" noktasında yetkilendirilmiştir. Aynı zamanda krizin tanımı, uygulama, koordinasyon ve inisiyatif konusunda Başbakan, yetkilerini MGK genel sekreterine devretmek suretiyle, alınacak karar ve uygulamalarda askeri otoriteyi yetkili kılmıştır. Bunun askeri vesayet sisteminin açık bir göstergesi olduğunu ifade edilebilir(BAYRAMOĞLU, 2001:91-92).

Ayrıca, Batı Harekât konsepti belgelerinde yer alan ifadeler askeri vesayetin anlaşılması bakımından önemlidir. Bu belgenin “mücadele esasları” başlığı altında yer alan şu ifadeler:

“...irticaî basına karşı Atatürkçü çizgideki kurum, kuruluş, dernek ve basın desteklenmesi; köy uygulamalarına başvurulması; TSK dışındaki Atatürkçü oluşumların neler yapabileceğinin planlanması; gericiliğe karşı olan ancak ilmî yetersizlik ve yol-yöntem bilmediği için etkisiz kalan kişi, kurum ve basın organları mensuplarının aydınlatılması ve yönlendirilmesi; mümtaz bilim ve din adamları kanalıyla irticacıların kendi silahlarıyla vurulması; devletteki kadrolaşma ve kilit makamlara getirilenlerin takip edilmesi ve tespitlerin adli makamlara iletilmesi; subay-astsubay ve güvenilir devlet memurlarının öğretmen eşlerinin gönüllü olarak irtica faaliyetlerinin beşiği olan okul, dersane ve yurtlarda görev almalarıyla buraların kontrolünün sağlanması; oluşturulan Batı Çalışma Grubu'nun elemanlarının mücadelede en güçlü öge olan psikolojik harekât kursundan geçirilmesi; Batı Çalışma Grubu'nda her kademedeki irticaî olay ve faaliyetlerle ilgili bir bilgi bankası oluşturulması; bilgi bankası için çok iyi bir istihbarat ağı oluşturulması” talimatları sıralanıyor (AKIN, 2012).

Türkiye’yi kurtarmakla kendisini görevli sayan ve bu doğrultuda uygulamalarda bulunan askeri bürokrasi yasallığı/meşruiyeti bile tartışmalı olan yapılanmalarla bütün askeri personelin, eşlerinin ve aile fertlerinin istihbarat elemanı gibi kullanılması; bunların buldukları yerlerin valilerinden başlayarak istihbarat toplamakla görevlendirmelerinin normal bir durum olarak addedilmesi mümkün görünmemektedir. Hâlbuki bir ordu için önemli olan vatandaşları hakkında belli sınıflandırmalarla istihbari bilgileri toplayacak bir teşkilattan ziyade, olası düşmanlarına karşı devletini koruyacak bilgileri toplayabilecek ya da o eğitime ve beceriye sahip insanları yetiştirmek olmalıdır. Kendi vatandaşlarına olası tehlike gözüyle bakmak ve temel hak ve özgürlüklerine müdahalelerde bulunmak ya da bunları kullanılamaz duruma getirmenin ülkeye bir yararı olmayacağı gibi ordunun asli vazifesinden uzaklaşmasına sebep olacak, sonuç olarak da uzun vadede milli menfaatlere aykırı ve ülke savunmasını zaafa uğratacak sonuçlar ortaya çıkarabilecektir. Diğer taraftan anti demokratik uygulamaların nerede duracağını kestirilmesi de çok güçtür. “ İrtica Briefing’i metnine bakıldığında yaratılmaya çalışılan ikilem metnin dilinden açıkça anlaşılacaktır:

-“bazı İslam devletlerince de geliştirilip desteklenen şeriat düzenine dayalı radikal İslami tehdit laik cumhuriyeti yıkmaya yönelik faaliyetlerini siyasi,sosyal,ekonomik ve askeri olaylara entegreli olarak artırmıştır. Bu artış;toplumun huzur ve güvenini sarmış,böylece, Türk ulusu ümmet kavramı içinde bölünmeye yüz tutmuştur. İç ayaklanmaya doğru ivme kazanan bu irticai faaliyetler bugün maalesef ‘sun’i gündem söylemleriyle kamuflle edilmeye çalışılmaktadır.”

“ şimdi müsaadenizle, önem ve önceliğine binaen siyasi İslam’ın gelişimi doğrultusunda irticai faaliyetlerdeki önemli olayları arz edeceğim.

“- haziran 1996 ayında bugünkü koalisyon hükümetinin oluşturulmasını müteakip irticai kesimin siyasi İslami gerçekleştirme yolunda başta teşkilatlanma ve kadrolaşma olmak üzere planlı ve hızlı bir ivme ile tüm alanlarda yoğun faaliyetlere girildiği görülmüştür.”

“bu kapsamda;

-laikliğe aykırı söz ve davranışları ile tanınan bazı tarikat liderlerine devrim yasalarına aykırı kıyafetleriyle geldikleri başbakanlık konutunda yemek verilerek bu şekilde kişilerin devlet katında itibar gördükleri ve eylemlerinin hoş karşılandığı kanıtlanmaya çalışılmış,böylelikle siyasal İslam taraftarları ve sempatizanlarına kimlik kazandırmak maksadıyla;olumlu mesaj verilmiştir.”

-okullarda öğrencilerin irticanın simgesi haline dönüşen türban ile bulunmalarının laiklik ilkesine aykırı olduğu Anayasa Mahkemesi kararıyla belgelenmesine rağmen,siyasi İslami kesim ve sempatizanları kendilerine oy getirdiği inancıyla hemen her konuşmalarında, okullarda hata devlet dairelerinde başörtüsü ile öğrenim görme ve çalışmanın anayasal bir hak olduğunu ısrarla iddia ederek,halkı kızkırtmışlar,eylemler düzenlemişler,hatta üniversitelerde rektörlerin başörtüsüne selam duracağını ileri sürmüşlerdir.”

İrticai kesim, bölücü terör örgütünün ısrarla dile getirildiği ateşkes,bölgesel özerklik,genel af,Olağanüstü Halin kaldırılması (metinde büyük harf) gibi hassas konuları kendi medya organlarında sık sık tartışmaya açmış, temsilcileri vasıtasıyla bölücü terör örgütü ve sözde sürgündeki Kürt Parlamentosu üyeleri ile doğrudan ilişkilere girmişlerdir”(EĞİLMEZ, 1997:43-44).

Siyasi konuların dile getirilmesi ve görüşülmesini bir suç gibi addedilerek böyle bir metnin hazırlanmış olması, dönemin bu tip gelişmelerle geçebileceğinin erken habercisi niteliğindedir.Aynı zamanda 28 Şubat sürecinin, sadece “ irtica “ ile alakalı

olmadığın, arkasında hükümetin görevine son verilmesi ve özgürlüklerin kısıtlanması gibi farklı düşüncelerin de var olduğugibi fikirlerin uyanmasına sebep olduğundan bahsedilebilir (EĞİLMEZ, 1997:41-46).

2.3.6. Medya ve Sürece Etkileri

Medya bu sürecin gerçekleştirilebilmesinin en temel unsurlarından birini oluşturmaktadır. Medya olmadan sivil toplumun ve askeri kanadın sürece dahil edilmesi zordur. Dolayısıyla dönemin büyük tirajlı gazetelerinin manşetlerine bakarak,süreci halka nasıl aksettirdiklerini daha iyi görme imkânı olacaktır.

Medyanın 1997 Yılı Ocak/Şubat aylarında çıktıkları manşetler şu şekildedir:

- 7 Ocak 1997 Hürriyet: İşte Cinciye Kızını Kaptıran RP'li*
- 13 Ocak 1997 Hürriyet: İmam Nikâhı Flörtün Kılıfı*
- 18 Ocak 1997 Hürriyet: RP'linin Aşkı*
- 19 Ocak 1997 Hürriyet: On bin Yataklı Kur-an Kursu*
- 25 Ocak 1997 Hürriyet: Bostan Korkuluğu Değiliz*
- 29 Ocak 1997 Milliyet: Refah'a İki Fren*
- 1 Şubat 1997 Hürriyet: Baykal: "RP Ülkeyi İç Savaşa Sürüklüyor."*
- 1 Şubat 1997 Milliyet: Başkentte RP Gerilimi*
- 3 Şubat 1997 Hürriyet: Hocaya Göre Taksime Cami İstemeyen Fosil*
- 3 Şubat 1997 Milliyet: Koalisyon Sallanıyor*
- 3 Şubat 1997 Sabah: Sincan Krizi*
- 4 Şubat 1997 Milliyet: Tehlikeli Gidiş! (Cami, Türban, Hac)*
- 4 Şubat 1997 Sabah: İpler Geriliyor! (Cami, Türban, Deri)*
- 5 Şubat 1997 Milliyet: Tank Sesleri!*
- 5 Şubat 1997 Sabah: Tanklar Sincan'da*
- 6 Şubat 1997 Hürriyet: Kazan'a Sert Tepki*
- 6 Şubat 1997 Milliyet: Meclis Formül Arıyor!*
- 9 Şubat 1997 Hürriyet: Yılmaz: RP Silahlanıyor!*
- 10 Şubat 1997 Hürriyet: Karadayı, Her Türü Göreve Hazırız!*
- 13 Şubat 1997 Milliyet: Laiklik Uyarısı*
- 17 Şubat 1997 Hürriyet: Bakan Değil Militan*
- 18 Şubat 1997 Milliyet: Demirel Kaygılı*
- 18 Şubat 1997 Sabah: En Kritik MGK!*
- 22 Şubat 1997 Sabah: Yılmaz," Rejimi Kurtardım".*

23 Şubat 1997 Sabah: Muhtıra Gibi Açıklama (Çevik Bir)
25 Şubat 1997 Milliyet: İrtica PKK'dan Tehlikeli! (Güven Erkaya)
26 Şubat 1997 Sabah: Gözler Cuma'da
26 Şubat 1997 Milliyet: Sivil Dayanışma! (Disk,Tesk-TÜRKİŞ)
28 Şubat 1997 Hürriyet: İşte Mektup! Kritik MGK Bugün!
28 Şubat 1997 Milliyet: En Uzun Gün!
28 Şubat 1997 Milliyet: Generallerin İrtica Tartışması
28 Şubat 1997 Milliyet: Kazan Gidici!
28 Şubat 1997 Sabah: Beşi de Konuşacak!

Kazan'a göre, bu süreçte DYP'de yaşanan erimenin olmaması, Tansu Çiller'in Başbakanlık hırsına kapılmaması vedemokratik kuralların işlenmesi koşulları bir arada gerçekleşmiş olsaydı, ne Refah Partisi tek başına iktidara gelmesi önlenebilirdi ne de Refahyol iktidarının itibar kaybetmesi sağlanabilirdi (KAZAN, 2002a:27-30).

Babahan'a göre,gazetecilerin söz konusu dönemde askere hayır diyebilme gücü yok görünüyordu. Abdi İpekçi'nin, Çetin Emeç'in, Uğur Mumcu'nun, Ahmet Taner Kışlalı'nın karanlık suikastlara kurban gittiği, Susurluk'ta otomobil bagajlarından suikast silahları çıktığı ve aynı zamanda faili meçhullerin günlük olay haline geldiği bir ortamda medyanın, gücü elinde bulunduranların istek ve arzularına hayır demesi hiç mümkün değildir. Gazetecilerin yöneticileri kendi menfaatleri kadar, güvenliklerini de dikkate almaları gerekliydi ve onlarda bunu yapmaktaydılar (BABAHAN, 2011).

2.3.7. Beşli Sivil İnisiyatif

Beşli sivil inisiyatif TİSK,DİSK,TÜRK-İŞ,TESK ve TOBB'un bulunduğu beş birlikten oluşmaktadır. Bunların ikisi işçi biriside esnaf konfederasyonudur (DİSK,Türk-İş,TESK). Refahyol döneminde kamu sektöründe çalışan işçiler, grev ve lokavt gibi eylemlere gerek kalmadan kendileri için en iyi şartlarda toplu iş sözleşmesini gerçekleştirmişlerdir. Kendi üyelerinin menfaatlerini esas alan ve bu doğrultuda faaliyetlerde bulunduğunu söyleyenörgütlerin bu durumda hareket etmeleri ilginç karşılanabilir. Çünkü Kazan'a göre bu iktidar döneminde işçiler geçmiş iktidarlarda görmedikleri kadar iyi şartlarda toplu iş sözleşmesi yapmışlardır. Dolayısıyla, işçilerinmenfaatlerinin son derece korunduğu bir iktidara karşı oluşturulan bu birliktelik,işçilerin menfaatlerinin ayaklar alındığı iktidar dönemlerinde

görülmemiştir. 2002'nin Ağustos'unda yüz binlerce işçinin işten çıkartılması ile sonuçlanan ve fabrikaların üretimi durdurma noktasına kadar gidilmiş bir dönemde bu örgütlenmeler oluşturulmamıştır. Buda göstermektedir ki asıl mesele çalışanların menfaatlerinin korunması değildir. Bu çerçevede oluşturulan bu inisiyatif ilk görevi Türk-İş'e vermiştir. 5 Ocak 1997 günü Refahyol'a karşı bir demokrasi gösterisi düzenlenecektir. Bu gösteri hakkında ertesi gün hürriyet gazetesinde şu haber yer almıştır (KAZAN, 2003:150-152):

“ Türk-İş'in Ankara'da “ Türkiye'ye Sahip Çık, Demokratikleşme İçin Mücadele Et “ isimli ilk mitingi. Başkent'in ünlü Kızılay meydanı 200 bin kişilik bir mitinge sahne oldu. Türk bayrağı ve Atatürk posterleriyle yürüyen işçiler, meydana sığmadılar. Bayram Meral,” mollalar laik düzeni asla değiştiremeyecek” dedi. Mitinge halk ve gençlerden de geniş destek geldi. Bayram Meral:” Başbakan Yardımcısı Çiller'e haddini bildirmek için buradayız” dedi.(06.01.1997Hürriyet).

Toplanan kalabalığın yetersiz olduğunu gören bir grup Medya'nın da desteği ve ile (Örnek: 28 Şubat 1997 tarihli Hürriyet'in Alt manşeti şöyledir “Türk-İş, Disk ve Tesk bazı ortak eylemlere girişirse, bunlar üç gün bile dayanamaz.”) daha geniş katılımı olmasını düşündükleri yeni eylem hazırlıklarına başlamışlardır. Grubun bundan sonraki faaliyeti 28 Şubat 1997 MGK'sından hemen sonra (5.Mart 1997) Milletvekillerine gönderilen şu metin olmuştur:

“ size anayasamızın 80. Maddesinde yazılı olduğu gibi,yüce ulusumuza karşı sorumlu bir üye olduğunuzu... bu mektupla bir kez daha hatırlatmak istedik... Bizler sizleri seçen,demokrasiye gönülden bağlı,demokratik, laik sosyal hukuk devleti ilkelerinden ödün vermeyen yüce Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin çalışan,üreten halkının sesiyiz.”

“ sizden beklentimiz,ülkeyi bu günlere getiren lider baskıları, parti disiplini,dar çevrelerde alınan halkın ve ülkenin beklentilerine ters düşen kararları aşabilecek bir anlayış içerisine girebilmeniz,ulusumuz ve ülkemiz için yaşamsal bir önemi olan konularda parti farkı gözetmeden bir araya gelmeniz ve işbirliği yapabileceğinizdir...”

“ Bu güzel ülke bizindir,hepimizindir. Dünyada ilk başarılı ulusal kurtuluş savaşını,ulu önder Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde vermiş, bölgesinde tek demokratik ve laik cumhuriyeti kurmuş,inancını ve geleneklerini korumuş ve çağdaşlaşmayı başarmış olan halk,bizim halkımızdır. Halkımız kavga değil,

sorunların çözümünü sağlayacak ve Türkiye'yi,dünyada hak ettiği önemli yere götürecektir,demokratikleşmeyi,huzuru,toplumsal barışı getirecek bir anlayışın ülkemizde ve Parlamentomuzda hakim kılınmasını istemektedir.”

“ TESK.Türk-İş,Disk ve diğer sivil toplum örgütleri olarak, bu doğrultudaki çalışmalarınızı değerlendireceğimizi ve bundan sonraki siyasi yaşamınızda sizlere sahip çıkacağımızı bildiririz. Sizi bu kutsal görevi hep birlikte yerine getirmeye çağırıyoruz.”(KAZAN, 2003:153). Metnin altında Bayram Meral,Rıdvan Budak,Derviş Günday'ın imzaları bulunmaktadır.

Demokrasi adına kaleme alınmış olma iddiasını taşıyan bu metin, milletin vekillerinin alenen siyasi gelecekleri ile tehdit edildiklerini göstermektedir. Bu grup tarafından daha sonra bir bildiri daha yayınlamış,bu bildiri de ülkenin bir kargaşa ortamına sürüklenmekte olduğunu, ülkenin günden güne istikrarsızlık ortamına sürüklendiğini belirtmişlerdir.İrtica söylemleri dillendirilmiş, ülkenin karanlığın içine çekildiğinden bahsedilerek,demokrasinin tehlikede olduğu söylemleri had safhaya çıkarılmıştır. Bu durum dönemin basın konseyi başkanı Oktay Ekşi'nin 29.05.1997 tarihli Hürriyet gazetesindeki köşe yazısında da “ silahsız kuvvetler işe el koydu” başlığı ile kendini göstermiştir.Oluşturulan bu birliktelik, 28.05.1997'de tekrar bir araya gelmiş ve ortak eylem kararı almıştır. Buna göre, Cumhurbaşkanı Demirel birlikte ziyaret edilecek, 5-6 bin kişilik bir grup meclis başkanı ziyaret edilecek,büyük illerde mitingler düzenlenecek ve son olarak fabrikalarda şalterler indirilecektir (KAZAN, 2003:150-156).

Bayramoğlu'na göre, TSKbrifingler vermek suretiyle sendikaları, meslek odalarını, sivil toplum kuruluşlarını ve parlamentoyu kendi gerçek gördüğü düşüncelere davet ediyordu. İşveren sendikalarından, işçi sendikalarına TOBB'dan diğerlerine kadar bütün olarak TSK'nın düşüncesine ayak uyduranların faaliyetleri, belli kesimler tarafından demokratik hakların kullanılması olarak algılanıyordu(BAYRAMOĞLU, 2007:186-187).

2.4. 28 Şubat Sonrasında Türk Siyasal Hayatı ve Sürecin Ekonomik Yansımaları

28 Şubat sürecinin ardından, ülke açısından birinci tehdit “ irtica” tehlikesi olmuştur.Bu tehdit algılamasını demokrat parti dönemine kadar götürmek mümkündür. Tüm darbe süreçlerinin sonucunda ise demokratik özgürlüklerin daraltılması veya tamamının

askıya alınması söz konusu olmuştur.28 Şubat döneminde ise bu durum daha belirgin olarak görünmektedir. 1950'lerden günümüze tüm bu darbe süreçlerinin sonucunda vatandaşların "hukuk devlet"i ve yönetimin şeffaflığı ile alakalı ümitlerininin yok olması gibi bir sonucun ortaya çıkma ihtimali yüksektir. Diğer taraftan, muhtıra verildikten sonra hükümetinve muhalefetinkendilerince tutarlı ya da inandırıcı politikalar geliştiremedikleri görünmektedir. Muhtıranın hedef aldığı isim olan Erbakan'ın, ilk olarak muhtıranın muhatabı değilmiş gibi davranma eğiliminde olduğu söylenebilir. Muhtıraya karşı bir-iki direniş emaresi sayılabilecek sözler sarf etmiş olmakla beraber bunun devamını getiremediği söylenebilir. Erdoğan'a göre bu süreçte Erbakan'ın yapacağı iki şey vardır. Bunlardan birincisi, Erbakan'ın ülkenin başbakanı olarak, MGK'dan bu şekilde bir bildirin çıkmasını engellemesi ve ilgililer hakkında gerekli işlemleri yapmasıdır. Anayasal ve demokratik açıdan, bunun gerçekleştirilmesi zor değilse de, 28 Şubat süreci bir bütün olarak düşünüldüğünde ve fiili güç ilişkileri ele alındığındabildirin engellenememesi ya da ilgilileler hakkında işlem yapılamaması mazur karşılanabilir bir durumdur. İkincisi, demokratik olmayan bir sürecin yaşanacağını fark eden başbakanın istifasının gerekliliğidir. Dolayısıyla Erbakan'ın istifa ederek erken seçime gitmesi, ülke menfaatleri ve siyasi geleceği açısından daha doğru bir tercih olabilirdi, ancak Erbakan, bu yolları tercih etme gerekliliği duymamıştır.Sistemin alternatifi olma teziyle ortaya çıkmış olan bir siyasi parti,nihayetinde sistemle bütünleşmişve onun bir parçası durumuna gelmiştirBaşbakan Erbakan, diğer siyasi partiler gibi, "irtica"ya karşı olduğunu beyan etmek suretiyle, muhalefet nezdinde iyi bir imaj yaratabilecekleri düşünmüştür. Hâlbuki bu tutum, toplum nezdinde Refah Partisinin ilkesizbir tutum sergilediği ya da demokratik olma iddialarının inandırıcı olmadığı gibi izlenimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.Hükümetin diğer ortağı olan DYP'nin stratejisi ise, her ne olursa olsun hükümette kalmakla beraber,bu krizin verdiği imkândan yararlanarak kendisinin,ortağı karşısında ki konumunu güçlendirmek olmuştur. Muhalefet partileri ise, silahlı kuvvetlerin ülkeyi kendi kontrolüne almaya çalışması girişimine karşı hiçbir çaba sarf etmedikleri görülmüş ve Erbakan'ın deyimiyle demokrasi sınavında sınıfta kalmışlardır. Dönemin siyasi parti liderlerinin siyasal sürece yapılan demokrasi dışı müdahale karşısındaki tutumu, hükümetin ve parlamentonun demokratik haklarını koruyup kollama noktasında bir çaba içerisine girmek bir yana, ortamdand yararlanarak

bu durumu kendileri için bir fırsat haline dönüştürmek olmuştur. Ecevit ve Baykal'ın temsil ettikleri siyasi çizgiler açısından verdikleri tepkinin tutarlılık gösterebileceği söylenebilecekken, Yılmaz ve Anavatan partisinin sahip olduğu ideoloji açısından toplumun beklentilerinin diğerlerinden farklı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla ANAP'ın gösterdiği bu tutum, partinin geçmişi ile bir tutarlılık göstermemekte, partiyi idare edenlerin kendi düşünceleri çerçevesinde partiyi yönlendirmeleri çerçevesinde ele alınabilir (ERDOĞAN, 1999:27-31).

Bölükçüoğlu, 28 Şubat kararlarının alınmasından, Refahiyol Hükümetinin iktidardan ayrılmasına dek geçen süre içerisinde hükümet tarafından uygulanması geciktirilen kararların sürecin varlığının sorgulanmasına sebep olduğunu belirtmektedir.

Refahiyol iktidarının ardından Anasol-D hükümeti işbaşına gelmiş; kendi iktidar dönemlerinde Batı Çalışma Grubuna ihtiyaç duyulmayacağını belirtmişlerdir. Başbakan Yılmaz, Batı Çalışma Grubu hakkında şunları söylemiştir:

“BÇG, bizden önceki iktidarın anayasal görevini yerine getirmemesinin ürünüdür. Dolayısıyla BÇG'nin hukuki ve siyasi gereği kalmamıştır... Anayasal nizamı korumak, eğer bir hükümet sorumluluğunun bilincinde ise, bu tür özel kurumlara gerek bırakmaz, ben, anayasanın ve demokrasinin gereğini söylüyorum.” (BÖLÜKGİRAY, 1999:185).

Yılmaz'a göre, yeni hükümet konunun bilincindedir. Bu örgütlenme kendilerinden önceki hükümetin üzerine düşen vazifesini yerine getirmemesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla yeni dönemde Batı Çalışma Grubu gibi bir örgütlenmeye gerek yoktur.

Bülent Ecevit'in 28 Şubat sürecinin ardından, 18 Nisan 1998 genel seçimlerinde yaptığı “28 Şubat sürecinin defteri kapandı” açıklaması sürecin tamamlandığı yönünde izlenimlerin doğmasına neden olmuştur. Ancak, Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in, “28 Şubat süreci sürüyor ve şimdiden sonra kurulacak hükümetler de bunu dikkate almak zorundadır... Herkes aklını başına alsın.” demek suretiyle fikirlerini beyan etmesi bu konuda kafa karışıklığının sürdüğünü göstermektedir (BÖLÜKGİRAY, 1999:186-187).

2.4.1. Sürecin Ekonomik Yansımaları

28 Şubat sürecinin etkilerini gösterdiği alanlardan biride, ekonomik yapı olmuştur. Dönemin bakanlarından Necati Çelik'e göre bu dönemde asıl sorun rejim sorunu değildir.Cumhuriyet, demokrasi ve laiklik, toplumun tüm kesimleri tarafındanözümsemiştir. Bu çizginin dışına çıkan her hareket çok rahatlıkla bertaraf edilebilecek durumdadır. Sorunun kaynağının, iktidarı kullanma isteği olmasının yanı sıra ekonomik nedenlerin de konunun anlaşılması açısından önemli olduğu söylenebilir.Sorun ekonomik açıdan ele alındığında piyasa paylaşım mücadelesi, bankacılık sektöründe yaşanan krizler karşımıza çıkmaktadır. Kısacası, konular bir bütünlük içerisinde ele alınmaksızın 28 Şubat sürecinin anlaşılması zor olacaktır(ÇELİK, 2004:151-152).

28 Şubat sürecinin ardından kurulan Yılmaz'lı,Ecevit'li,Cindoruk'lu koalisyon döneminde, ekonomik olarak ülkenin altından kalkması zor bir döneme girdiği söylenebilir. Ekonominin çöktüğü yönünden yorumlar yapılmış, kimilerine göre ülke ekonomisinden 50 milyar dolar paranın çıktığı söylenmiştir (KOCABIYIK, 2010).

2.4.2. Sürecin Siyasal Sonuçları

18 Haziran'da Başbakan Erbakan'ın istifasını vermesiyle Refahyol dönemi kapanmış onun yerine ANAP,DSP VE DTP arasında dışarıdan da CHP destekli olan adına kısaca “ANASOL-D” denilen koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu hükümetin, askeri müdahalenin ardından kurulmuş olduğunu ve 28 Şubat MGK'sında alınmış kararları uygulanma sözüyle desteklendiğini söyleyebiliriz. Anasol-D hükümetinin kurulmasının ardından muhalefete düşen Erbakan ve Çiller, yeni kurulan hükümete “ Onbaşı Mesut Hükümeti” ithamında bulunmuşlar ve bu hükümetin askeri vesayetin gölgesi altında kurulduğunu belirtmişlerdir. Yılmaz ise, bu sözlerden rahatsızlık duymuş ve askeri vesayetten kurtulma yolunda adımlar atmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda, “irtica ile mücadele bizim işimiz,hukuk işidir. Batı Çalışma Grubu'na (BÇG) gerek kalmadı”, Erbakan ve Çiller ikilisininirticaya yol verdiğiinden bahsederek “baharda kar fırtınasından nasıl bahsedilmezse hükümetimiz de de irtica fırtınasından bahsedilemeyecektir”sözler saf etmiştir(Hürriyet,2.7.1997).

Anasol-D Hükümeti, 30 Haziran'da kurulduktan sonra ilk iki ayında hükümet ile ordu arasında irtica konusunda bir anlaşmazlık olduğu görülmemiştir. 18 maddelik bildiriye yer alan ve askerler tarafından bu süreçte en fazla önemsendiği söylenebilecek “ 8 yıllık temel eğitim yasa” çıkartılmış ve bu yasa çerçevesinde imam-hatip okullarının orta kısımları kapatılarak, kur-an kurslarının eğitim vermesi noktasında sınırlandırmalara gidilmiştir. Bu yasanın çıkartılmasının ardından süreci idare edenler tarafından kalan 17 maddenin uygulanması noktasında beklentiler devam etmiştir. 10 Eylül 1997'de Hürriyet gazetesinde yer alan habere göre askeri kanat bir takım şeylerden rahatsızlık duymaya devam etmektedir. “ sürpriz gelişme” başlığı ile verilen habere göre hükümet irtica ile mücadelede pasif davranmaktadır. Habere göre, Dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'nın emri doğrultusunda birkaç Generalin Yılmaz'ı ziyaret ettiği ve irtica konusunda onu uyardıkları, Yılmaz' da generallere “ toplumsal gerilim hat safhada. Şişenin ağzının zor kapattık. Biraz daha zorlarsak şişe alttan patlar” demiştir. Bu haber aynı gün Radikal gazetesinde, “ Yılmaz askeri reddetti” şeklinde yer alacaktır. Genelkurmay Başkanlığı ise, bu durumu bir açıklama yaparak yalanlayacaktır. Haberin doğruluğu noktasında şüphede olsa, Genelkurmay ile Hükümet arasında bir gerginlik yaşandığının ilk sinyalleri alınmaya başlamıştır. 26 Eylül 1997 MGK toplantısını müteakip Zaman gazetesinin manşetinde yer alan bir habere göre, MGK'da alınan karar gereği TCK'dan kaldırılan ve laiklik aleyhtarı suçları cezalandıran 163.maddenin yeniden ve daha ağır bir şekilde uygulamaya konulacağı belirtilmiştir. Gazeteye göre böyle bir uygulama neticesinde, ülkede var olan nüfusun yarısından fazlası suçlu sayılıp hapsedilecektir. Bu haberin ardından Yılmaz, “MGK'nın gündemine böyle bir şey gelmedi” demek suretiyle haberi yalanlamıştır. Hükümetin Adalet Bakanı olan “Oltan Sungurlu ise, “163.maddenin yeniden geri getirilmesi için üzerimizde çok büyük bir baskı var” demek suretiyle baskının gerçekten varlığını dile getirmiştir (Zaman, 2.10.1997). ANAP'ın daha öncesinde “ anti demokratik, düşüncüyü suç sayıyor” gerekçesiyle maddeyi TCK'dan çıkarttığı bilinmektedir. Maddenin bu süreçte yeniden uygulamaya alınması, partinin samimiyetinin sorgulanmasına neden olabileceğinden ANAP yetkilileri maddenin yeniden gündeme alınması noktasında kararsız bir tutum sergilemişlerdir. Kazan'a göre bu süreç Anasol-D hükümetini de Refahiyol iktidarının durumuna doğru sürüklemektedir (KAZAN, 2003:85).

Askeri kanat, 28 Şubat kararlarının hükümet tarafından uygulanması noktasında baskılarını gün geçtikçe arttırmış aynı zamanda da erken seçim konusunda üstü kapalı tavır almıştır. Kamu kurumlarıyla brifingler yoluyla doğrudan ilişkiler kurulmuş sık sık memnuniyetsizlikler dile getirilmiştir. Aynı zamanda Cumhurbaşkanı'nı da yanına almaya çalışarak yeniden ara rejim formülleri üretmeye çalışılmıştır. Bu durumu far eden Yılmaz'da, durumdan rahatsız olmuş ve bu duruma karşı kendisi de tavır almıştır.

Kazan'a göre, sürecin asıl amacı Refah partisinin tabanını güçsüzleştirmektir. Bunu gerçekleştirmek için gerçek iktidarı elinde bulunduranların istek ve arzuları doğrultusunda hareket edecek bir iktidarın varlığı gereklidir. Böyle bir iktidarın varlığı ise, her ne kadar meclisten güvenoyu almış olsa da, hükümetin parlamento kanalıyla kurulmuş olmaktan ziyade, parlamento dışı güçlerin dayatması sonucu oluşturulmuş olduğu gerçeğini ortadan kaldırması mümkün olmayacaktır. Böyle bir iktidariçinhalkın tercihlerinin ön planda olmasından ziyade, kendilerini getiren güçlerin istek ve arzularının gerçekleştirilmesi ön planda olacaktır. İşte 28 Şubat sürecinde bu güçlerin iktidardan istekleri şunlardır(KAZAN, 2002a:85) :

- İmam- Hatip okullarının orta kısmının kapatılması
- Kuran kurslarının faaliyetlerinin kısıtlanması
- “irticai” vakıf ve derneklerin baskı altına alınması
- Yeşil sermaye diye adlandırılan bazı şirketler mali baskılar altına alındı.
- Kurban derilerinin özel hayır kurumlarına bağışlanmasının yasaklanması
- Özel Radyo ve televizyonlar kontrol altına alınması, (burada özellikle bazı grupların yayın organları baskı altına alınmıştır.)
- Üniversitelere başörtüsü ile girilmesinin önlenmesi

Bunların haricinde 54. Hükümet döneminde KİT borçlarının önlenmesini sağlamak için getirilen havuz sisteminin kaldırılmasından başlamak üzere, Anadol-D hükümetinin kuruluşunda etkisi olan çevrelere ihaleler verilmesi ve son olarak da medya kesimine teşviklerin, kredilerin verilmesinin sağlanması da asıl hedefler arasındadır (KAZAN, 2002a:86).

BÖLÜM 3: BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK TÜSİADVE 28 ŞUBAT SÜRECİNE BAKIŞI

Çalışmanın yukarıdaki iki bölümünde sivil toplum kavramı ve 28 Şubat süreci ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Bu bölümünde ise diğer sivil toplum kuruluşlarından farklı olduğu çalışmalarıyla, siyaset sürecini etkileyen tavırlarıyla, ekonomik gücüyle belli olan TÜSİAD'ın 28 Şubat sürecine bakışı ele alınacaktır. Bu yapılırken, TÜSİAD'ın izlediği çizgi, sivil toplum kavramı ve anlayışı perspektifine göre değerlendirilecektir.

3.1. TÜSİAD

TÜSİAD, 1971 yılında İstanbul'un önde gelen sermayedarlarınca kurulmuş örgütün adıdır. Daha önceleri TİSK ve TOBB gibi kuruluşlarda yer alan sermaye çevreleri, bağımsız hareket edemedikleri ve hükümetlere karşı etkili güç oluşturamadıkları gerekçesiyle bu kuruluşu oluşturmuşlardır.

3.1.1. Kuruluşu

TÜSİAD, ağırlıklı olarak küçük sermayedarlar tarafından oluşturulan TOBB bünyesinde etkin olamayan 12 işadamının imzasıyla oluşturulmuş bir dernektir. Sermaye sahiplerinin 1971 yılında kurduğu TÜSİAD'ın kuruluşundaki ana hedef, özel sektörün düşüncelerini daha rahat ve etkin bir şekilde yöneticilere duyurmak, aynı zamanda da serbest piyasaya daha etkin bir konuma gelebilmektir (ÖZCAN, 2010). Ancak derneğin kuruluşunun sadece serbest piyasada etkin olmak ya da sektörün düşüncelerinin daha rahat ve etkin bir konuma getirilmesi olarak ele alınması çok sığ bir tanımlama olacaktır. Bu durum derneğin amacının irdelendiği kısımda ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Derneğin ilk Yönetim Kurulu başkanı olarak Feyyaz Berker seçilmiş, Vehbi Koç ise Yüksek İstişare Konseyi (YİK) olmuştur. Bununla birlikte 2 Nisan 1971 tarihli Kuruluş protokolünde yer alan diğer isimler ise şöyledir: Koç Holding adına Vehbi Koç, Eczacıbaşı Holding adına Dr. Nejat Eczacıbaşı, Hacı Ömer Holding adına Sakıp Sabancı, Yaşar Holding adına Selçuk Yaşar, Metaş adına Raşit Özsaruhan, Güney Sanayi adına Ahmet Sapmaz, Tekfen adına Feyyaz Berker, Otomobilcilik T.A.Ş adına Melih Özakat, Çanakkale Seramik adına İbrahim Bodur, Elektrometal adına Hikmet

Erenyol, Altınıyıldız Mensucat adına Osman Boyner, Elyafli Çimento adına da Muzaffer Gazioğlu'dur (TÜRK, 2009:13-15).

Berker, Milliyet gazetesinden Abdi İpekçi ile yaptığı bir röportajında, derneğin amaçlarından birinin ulusal refahın ve sosyal barışın sağlanması olduğunu belirtmiştir. Bunların gerçekleştirilmesi için ise, özel sektörün öneminin anlaşılması gerekmektedir (İpekçi, 1971:7). Röportajın devamında, Berker, "batı medeniyetini temsil eden birçok memlekette ulusal refah ve sosyal barışı sağlamanın en etkili elemanlarından biri şüphesiz sanayi sektörüdür" demektedir. Röportajı yapan İpekçi'nin, "basın ve bazı çevrelerde, sanayici ve işadamlarının böyle bir teşkilatlanma ile kendi menfaatlerini kovuşturdukları ve bir baskı grubu oluşturdukları haberlerine karşı fikriniz nedir?" sorusunu Berker, şu şekilde yanıtlamıştır:

"eğer hür teşebbüsün memleket menfaatlerini önde tutan bir anlayışla yurdumuzun ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına daha yararlı olmak için bilimsel araştırmalara ve gerçekçi tecrübe ve bilgilere dayanan inançlarını ortaya koymasını ve bunları savunmasını bir baskı olarak nitelemek mümkünse evet. Gerçekten güç meselelerin çözümünde yalnız hükümetleri sorumlu görmek yanlıştır. Bugün bütün dünya da her şeyi devletten beklemek devri geçmiştir. Nitekim ekonomik kalkınmada en yüksek seviyeye ulaşmış olan memleketlerde dahi hür teşebbüsten toplumun sosyal meselelerine de eğilmesini kamu beklemektedir. Şüphesiz başarı ancak hür teşebbüs ve kamu sektörünün tam bir işbirliği sayesinde temin edilebilir." şeklinde yanıtlanmıştır (ÖZCAN, 2010).

Yetmişli yıllar öğrenci ayaklanmalarının, sendikal faaliyetlerin, eylemlerin fazla olduğu ve işadamlarının fazla söz sahibi olamadığı yıllar olarak adlandırılabilir. Bu dönemlerde TÜSİAD'ın işlevinin işadamlarının yaptıklarını doğru bir şekilde topluma aksettirmek ve toplumun bu konuda bilinçlenmesini sağlamak olduğundan bahsetmek mümkündür. Zaten dernek, kuruluş yıllarında politikadan uzak durma, hükümetlerle siyasi polemige girmeme noktasında ilke kararı almıştır. TÜSİAD'ı bu noktadan uzaklaştıran Bülent ECEVİT hükümeti hakkında verdikleri gazete ilanları olmuştur. Bu gazete ilanlarında hükümetin ekonomi politikalarının yanlış olduğundan bahsederek hükümet eleştirilmiştir (ÖZCAN, 2010).

Bunların yanında TÜSİAD'ın kurucularının aklındaki modelin, geç kapitalizm çağında gelişmiş Batı ülkelerinde rastlanılan sosyal yapı olduğu söylenilebilir. Bu modelle, 'özel sektör dostu' bir devlet müdahaleciliği arasında hiçbir çelişki yoktur. Yine bu modele göre yalnız yol gösterici, planlayıcı ve para politikası ve maliye politikası gibi araçları kullanan devlet değil, belirli sektörlerde gerçekleşebilecek kamu yatırımlarını da kullanan bir devlet müdahalesini bile mümkün görmektedir. Nitekim Kurucular Bildirgesi'nde örgütün karma ekonomi modelinin ilkelerini savunduğu açıkça belirtilmektedir. Zaman içinde karma ekonomi modeli gündemden kalktıysa da TÜSİAD hep stratejik planlamaya sadık kalmıştır. 1980'li yıllarda özellikle Ömer Dinçkök'ün başkanlık döneminde hükümetle dernek arasında bu konuda sürtüşmeler çıkmıştır (BUĞRA, 1995:338-339). Cumhurbaşkanı Özal'ın dönemin TÜSİAD başkanı Bülent Eczacıbaşı'nın verdiği bir konferansı terk etmesinin ardından verdiği bir demeç TÜSİAD'ın ana amacını yansıtması açısından önemlidir. Özal, "TÜSİAD'ın modeli geçmiş devletçi fikirlerden kurtulup liberal ekonominin ilkelerini benimsemediğini söylemiştir"(Cumhuriyet, 28 Şubat 1992).

Buradan anlaşılmaktadır ki, TÜSİAD'ın kuruluşunu yalnızca işadamlarının yaptıklarını doğru bir şekilde topluma aksettirmek ya da serbest piyasada daha etkin bir konuma gelebilmek olarak açıklamak mümkün değildir. Kuruluşundan günümüze hükümet politikalarını etkilemek hususunda gösterdikleri çaba, kuruluşundaki önemli nedenlerden birini oluşturmaktadır.

3.1.2. Örgüt Yapısı

TÜSİAD, tüm çalışmalarını, temel olarak TÜSİAD üyelerinden oluşan komisyonlar aracılığıyla gerçekleştirmektedir. TÜSİAD Yönetim Kurulu üyelerinin başkanlık görevlerini yürüttüğü 9 komisyon, komisyonların bünyesinde bulunan 33 çalışma grubu ve özel amaçlı kurulan 'görev gücü' yapıları düzenli olarak bir araya gelerek TÜSİAD pozisyonlarının oluşturulmasını sağlamaktadır.

TÜSİAD, çalışmalarını idari kapasite kapsamında bulunan, Genel Sekreterlik, Temsilcilikler ve Üniversite Kurumsal İşbirliği Forumları'nda görevli 55 kişilik profesyonel bir kadro ile sürdürmektedir. Çalışmalar genel olarak İstanbul merkezli Genel Sekreterlik yapısı üzerinden yürütülmektedir. TÜSİAD'ın üye olduğu uluslararası kuruluşlar ile ilişkiler, üye ilişkileri, bilgi-işlem faaliyetleri, medya

ilişkileri, TÜSİAD'ın mali ve idari işleri de Genel Sekreterlik yapısı içinde yürütülmektedir.

TÜSİAD Ankara Daimi Temsilciliği; TBMM, hükümet, kamu kurum ve kuruluşları ile ilişkilerin düzenlenmesine ve TÜSİAD'ın karar alma süreçlerine etkili katılımına yardımcı olmaktadır. TÜSİAD'ın, Avrupa nezdinde ki varlığını ise, Avrupa özel sektörünün temsil örgütü BusinessEurope'daki üyeliği, AB-Brüksel Temsilciliği, Berlin ve Paris Büroları aracılığıyla gerçekleştirmektedir. AB-Brüksel Temsilciliği ile Paris ve Berlin Büroları, AB karar mekanizmalarında Türk iş dünyasını temsil etmekte, AB müktesebatının geliştirilmesi sürecine katkı sağlamakta ve AB uyum sürecinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesine yardımcı olmaktadır.

Atlantik Okyanusu'nun öte yakası ile ilişkileri geliştirmek amacıyla kurulan TÜSİAD Washington Temsilciliği ise; Türk-Amerikan iş çevreleri arasındaki ikili ilişkileri güçlendirmek, akademisyenler, uluslararası kuruluşlar, ABD Kongresi ve hükümet ile ilişkiler kurmak yönünde faaliyet göstermektedir. TÜSİAD son olarak, Pekin Bürosu'nu faaliyete geçirerek, Türk özel sektörünün Çin merkezli Asya Pasifik yapısı geliştirmesine ve stratejik iş geliştirme sürecine katkıda bulunmayı amaçlamıştır.

TÜSİAD Temsilcilik ve Büroları, ilgili konularda TÜSİAD üyelerini ve uzmanları bilgilendirmek amacıyla, her ay düzenli olarak konu bültenleri yayınlamaktadır. TÜSİAD ayrıca, "İş Geliştirme" alanında daha planlı ve programlı hareket edebilmek amacıyla, dernek tüzel kişiliği bünyesinde ayrı bir birim olarak TÜSİAD International'ı kurmuştur. TÜSİAD International, yabancı ülkelerdeki muadilleriyle kurumsal ilişkiler geliştirmek ve ortak etkinlikler düzenlemek suretiyle stratejik amaçlı ikili ticaret ve yatırım ilişkilerini arttırmak için çalışmalarını sürdürmektedir. Araştırma yapma ve görüş oluşturma sürecini bilim insanları ile desteklemek ve üniversitelerle daha etkili bir işbirliği yapmak amacıyla ise, "TÜSİAD-Üniversite Kurumsal İşbirliği Forumları" oluşturulmuştur. Forumlar, uluslararası standartlarda araştırma projeleri yürütmenin yanı sıra, yabancı ülkelerdeki muhatap araştırma merkezleri ile işbirliği yapmayı da hedeflemektedir. Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu (DPF) ise uluslararası ilişkiler alanındaki gelişmeleri takip ederek çalışmalarını sürdürmektedir. Sabancı Üniversitesi-TÜSİAD Rekabet Forumu (REF),

küreselleşme ve AB'ye entegrasyon sürecinde, uluslararası piyasalarda Türk özel sektörünün kalıcı bir pazar payı elde edebilmesi için gerekli rekabet gücü, teknoloji yönetimi ve kıyaslama çalışmalarını yapmaktadır. Koç Üniversitesi-TÜSİAD Ekonomik Araştırma Forumu (EAF) Türkiye'nin sürdürülebilir büyüme sürecine ilişkin mikro ve makroekonomi başlıklarında araştırmalar gerçekleştirmektedir (TÜSİAD, 2011).

3.1.3. Amacı ve Misyonu

Türkiye'de gönüllü üyeliğe dayanan girişimci örgütlerin ortaya çıkışı 1961 Anayasasının hazırladığı liberal ortamla ilişkilendirilebilir. TÜSİAD'ın oluşturulma amacının, özel sektörün tartışmasız kabul edilen bir konuma sahip olduğu bir politik ve ekonomik ortamın oluşabilmesi için, sosyal sorunlara uzlaşmacı yaklaşımlar geliştirilmesi gerektiği inancıyla kurdukları bir örgüt olduğu söylenebilir. Aynı zamanda birbirlerinden çok farklı alanlarda faaliyet gösteren sermaye sahiplerini bir araya getiren bu örgütlenmenin amaçlarından birinin de işadamları topluluğuna istikrarlı bir ortam içinde sağlam bir statü kazandırmak düşüncesi yattığından bahsedilebilir. Bu durum TÜSİAD'ın tam anlamıyla bir sınıf örgütü niteliği taşıdığını göstermektedir (BUĞRA, 1995:333-337).

TÜSİAD'ın amacı derneğin tüzüğünden ikinci maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir:

“TÜSİAD, insan hakları evrensel ilkelerinin, düşünce, inanç ve girişim özgürlüklerinin, laik hukuk devletinin, katılımcı demokrasi anlayışının, liberal ekonominin, rekabetçi piyasa ekonomisinin kurum ve kurallarının ve sürdürülebilir çevre dengesinin benimsendiği bir toplumsal düzenin oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlamayı amaçlar.

TÜSİAD, Atatürk'ün öngördüğü hedef ve ilkeler doğrultusunda, Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyini yakalama ve aşma anlayışı içinde, kadın-erkek eşitliğini siyaset, ekonomi ve eğitim açısından gözetilen iş insanlarının toplumun öncü ve girişimci bir grubu olduğu inancıyla, yukarıda sunulan ana gayenin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla çalışmalar gerçekleştirir.

TÜSİAD, kamu yararına çalışan Türk iş dünyasının temsil örgütü olarak, girişimcilerin evrensel iş ahlakı ilkelerine uygun faaliyet göstermesi yönünde çaba sarf eder; küreselleşme sürecinde Türk rekabet gücünün ve toplumsal

refahın, istihdamın, verimliliğin, yenilikçilik kapasitesinin ve eğitimin kapsam ve kalitesinin sürekli artırılması yoluyla yükseltilmesini esas alır.

TÜSİAD, toplumsal barış ve uzlaşmanın sürdürüldüğü bir ortamda, ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınmasında bölgesel ve sektörel potansiyelleri en iyi şekilde değerlendirerek ulusal ekonomik politikaların oluşturulmasına katkıda bulunur. Türkiye'nin küresel rekabet düzeyinde tanıtımına katkıda bulunur, Avrupa Birliği (AB) üyeliği sürecini desteklemek üzere uluslararası siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişki, iletişim, temsil ve işbirliği ağlarının geliştirilmesi için çalışmalar yapar. Uluslararası entegrasyonu ve etkileşimi, bölgesel ve yerel gelişmeyi hızlandırmak için araştırma yapar, görüş oluşturur, projeler geliştirir ve bu kapsamda etkinlikler düzenler.

TÜSİAD, Türk iş dünyası adına, bu çerçevede oluşan görüş ve önerilerini Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM), hükümete, diğer devletlere, uluslararası kuruluşlara ve kamuoyuna doğrudan ya da dolaylı olarak basın ve diğer araçlar aracılığı ile ileterek, yukarıdaki amaçlar doğrultusunda düşünce ve hareket birliği oluşturmayı hedefler.”(TÜSİAD,2010).

Derneğin faaliyet alanlarında tüzükte ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Derneğin amacını gerçekleştirmeye yönelik her türlü faaliyetin, derneğin faaliyet alanı içinde olduğundan bahsedilmekte ve Türkiye’de iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi, iş süreçlerinde verimlilik sağlayan süreçlerin gözden geçirilmesi, rekabetin artırılması gibi süreçlerde faaliyetlerde bulunulduğu belirtilmektedir (TÜSİAD, 2010).

Derneğin kuruluş amacını, kurucularından Nejat Eczacıbaşı şöyle anlatmaktadır;

“Türkiye’de sanayi ve ticareti yönlendiren bir dizi yasal kuruluş⁴ vardır. Bütün bunların, gelişmiş ülkelerde de var olduğunu ancak o toplumların varlıklarını yasadan almayan özerk kuruluşlara da gerek duyduklarını belirtir. Yasalara bağlı olma durumu yasal olmanın getirdiği bazı yükümlülükler, bunun yanında da bazı sakıncalar doğurmuştur. Özellikle seçim kaygılarının getirdiği sakıncalar arasında, bazen iktidardaki partinin siyasal baskıları, bazen de topluluk içindeki grup çıkarları önemli çekişmelere yol açabilmektedir. Eczacıbaşı’na göre TÜSİAD, bu tür sakıncalardan korunması mümkün görülen bir kuruluşa duyulan özlemden doğmuştur (TÜRK, 2009:17).

⁴Sanayi odaları, ticaret odaları, borsalar ve bunları yasal olarak çatısı altında toplayan Türkiye Odalar Birliği gibi.

TÜSİAD Üyelerinden işadamı Selçuk Yaşar'da, derneğin kuruluş amacını , “Özel teşebbüsü ve hür düşünceyi korumak zorundaydık” şeklinde ifade ederken, derneğin ilk Genel Sekreteri Güngör Uras'ta derneğin kuruluş amacının, “1970’li yıllarda sol, sadece fikir olarak değil aynı zamanda eylem olarak da şiddetli bir hareket içindeydi. İşte bu yıllarda işadamlarının kaçırılması, fidye istenmesi, özel sektöre karşı olan eylemler, işadamlarını bir araya getirme ihtiyacını ortaya çıkardı. TÜSİAD böyle bir hareketin başlangıcıdır (DÜNDAR, 2003:107).” demek suretiyle TÜSİAD ‘ın kuruluş amacını ortaya koymaktadır.

Her ne kadar derneğin kuruluş amacının sektörün düşüncelerinin daha etkin bir şekilde yöneticilere duyurmak ya da işadamlarının yaptıklarını daha etkin bir şekilde topluma aksettirmek olduğu söylene de Türkiye’de iş aleminin doğasına ışık tutan bazı noktalar amacın sadece bu olmadığını göstermektedir. Türkiye’de kurulan şirketlerin büyük çoğunluğunda iş hayatına başlangıç sürecinde sermaye birikiminin önemsiz olduğu görülmektedir. Aynı zamanda sermaye fonlarının ilk kaynağı da birbirinden çok farklı özellikler göstermemektedir. Bunların yanında Türk işadamlarının ve Türkiye’de kurulan büyük şirketlerin iş alanı seçimlerini belirleyen uzmanlaşmanın büyük ölçüde rastgele yapıldığı görülmektedir. Yani işadamları belirli bir işe girme konusunda belli zamanlarda ortaya çıkan fırsatları değerlendirmektedirler. Bu alanlar birbirlerinden kopuk, birbirleriyle ilişkili olmayan alanlar olabilmektedir. Bu bağlamda devletin şirketlerin başlangıçlarında kredi kaynakları oluşturmasa bile, ya işveren ya da önemli bir müşteri olarak ya da işadamlarının kariyerinin akışını değiştirme noktasında herhangi bir projede gerekli olan ana sermayeyi sağlayarak ilgili firmaların iş hayatındaki dönüm noktasında anahtar rolü oynadığı söylenebilecektir. Bu bağlamda Türkiye’de işadamlarının, devletin ekonomiye müdahaleci rolünü ve bürokratik yapıyı normal karşılama ve devletin yanında konumlanmaları anlaşılabilir bir durumdur. Bu durum göstermektedir ki, Türkiye’de işadamları ve devlet arasında sıkı bir bağlantı mevcuttur. Sonuç olarak; işadamlarının devlet içerisinde daha etkin konuma gelebilmek ve ekonomik menfaatlerini en üst düzeye çıkarmak için farklı yapılanmalar oluşturmaları noktasında giriştikleri çabaların bir sonucu olarak TÜSİAD’ın oluşturulduğu söylenebilir (Buğra, 1995:104-108).

Birkaç örnek vermek suretiyle Türkiye’de devlet ve işadamlarının ilişkisinin anlaşılması mümkündür. Ele alınabilecek örneklerden biri Süreyya İlmen’dir. İlmen’in 1902’de başlayan iş hayatı ilk zamanlarında başarısızlıkla sonuçlanmış olmasına rağmen, ittihat terakkinin sanayinin önemini vurgulayan politikalarının ardından sanayiye yönelmiş ve başarılı sonuçlar almıştır. Aynı zamanda cumhuriyetin ilk yıllarında belediye hizmetlerinin geliştirilmesi noktasında devletle yaptığı bağlantılar da kendisi açısından önemli ve karlı yatırım olmuştur. Bir diğer örnek ise Vehbi Koç’tur. Bir bakkalın oğlu olarak ticari faaliyetin içinde büyüyen Koç’un ilk faaliyetleri bürokratların gıda ihtiyaçlarını karşılamak olmuş ve daha sonraları hükümet projelerinden iş alarak aile işlerini genişletmiştir. Koç’un avantajı henüz 1920’lerde daha yeni kurulmuş bir başkentte yer alması ve devlet ile yakın temas halinde bulunabilmesi olmuştur. Kısacası Koç, doğru zamanda doğru yerde bulunmuş ve başlangıçtan itibaren doğru ilişkiler kurabilmiştir. Sonuç olarak; Koç şirketlerinin büyümesi ve gelişmesinin ardında da hükümetle ilişkileri ile açıklamak mümkündür (BUĞRA, 1995:116-118). Bu durumu Koç, anılarında ikinci dünya savaşının ardından hükümet için ithal ettiği kamyonları satış fiyatı üzerinden yüzde doksanlık bir komisyonla satmış olmasını iş hayatındaki önemli aşamalardan biri olarak gördüğünü söylemektedir. Koç’a göre, kamyonlar kendileri tarafından Türkiye’ye getirilmişti ve hükümetin emrettiği yerlere teslim edilmişti. Bu alış veriş sonucunda hem hükümetin işi görülmüş oldu hem de kendileri kar etmişti (KOÇ, 1973:58-59). Sabancı şirketleri içinde benzer ifadelerin kullanılması mümkündür. 1950’lerde Sabancı’nın sanayi alanına olan ilgisi hükümetin ülkede uygulamakta olduğu politika ile yakından ilgilidir. Bu örnekleri işadamları ve devlet ilişkisi bağlamında çoğaltmak mümkündür. Bu örnekler, günümüz TÜSİAD üyelerinin devlet ile olan bağlantıları ve belli olaylara gösterdikleri reaksiyonların anlaşılması açısından önemlidir.

3.2. TÜSİAD’ın Demokrasi Anlayışı ve Özgürlüklere Bakışı

TÜSİAD’ın demokrasi ve özgürlük anlayışını daha çok derneğin farklı zamanlarda yayınladığı raporlar çerçevesinde ele almaya çalışacağız Söz konusu raporlarda yer alan demokrasi ve özgürlüklerle alakalı görüşlerin, TÜSİAD’ın bütün üyeleri tarafından paylaşılmadığını belirtmekte yarar vardır. Özellikle 28 Şubat sürecinde Bülent Tanör’e hazırlatılan “Demokratik Standartların Yükseltilmesi” raporu

çerçevesinde yoğun tartışmalar yaşanmış, dernek bu konuda eleştirilere maruz kalmış, sonucunda da dernek üyelerinin bir kısmı raporun hazırlayanı bağlayacağına yönelik açıklamalarda bulunmuştur.

3.2.1. TÜSİAD'ın Demokrasi Anlayışı

TÜSİAD tarafından 1997 yılında Bülent Tanör'e hazırlatılan, Demokratik Standartların Yükseltilmesi Raporu'nun giriş kısmında raporun amacının ülkemizdeki demokratikleşmeyle ilgili yapının daha da iyileştirilmesinden bahsedilmektedir. Buna bağlı olarak bu raporun bir diğer amacında ülkemiz de demokrasinin önünü tıkayan faktörlerin tespit edilerek bunlara çözüm yolları bulunmaya çalışılmasıdır (TÜSİAD, 1999).

Diğer bir raporunda TÜSİAD, Demokrasinin, iktidarın sınırlanması sorunsalından çok, iktidarın kaynağı (halk ya da millet egemenliği) ile alakalı bir tarihsel ürün olduğunu ve buna da siyasal demokrasi denebileceğini belirtir. Ancak bunun, günümüzde içerik olarak demokrasinin kazandığı anlamı tam anlamıyla ifade etmeyeceğini, demokrasinin temellerinden birinin seçim olmakla birlikte, demokrasinin kendisi seçim olayına ya da sandığa indirgenemeyeceğini belirtmektedir. Demokrasi halkın ya da milletin egemenliği ise bazen buda ezici ve antidemokratik olabilir, çünkü seçim yolu ile iktidar oldukları halde azınlık haklarını yok sayan ve en önemlisi azınlığın çoğunluk olma yollarını tıkayan çoğunlukçu demokrasiler mevcuttur. Bundan dolayıdır ki, demokrasinin siyasal boyutunun, yeni kavram ve sıfatlarla güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu da iktidarın sınırlandırılması ile yerine getirilmiş olacaktır. Seçimle gelmiş olsa bile bir iktidarın Demokratik niteliğe kavuşabilmesi için özgürlükçü ve çoğulcu toplum yapısına saygılı olması gerekmektedir. Sonuç olarak, demokrasinin yalnız iktidarın kaynağını halktan alan bir rejim değil, aynı zamanda insan hakları ile sınırlandırılmış bir sistem olduğu söylenebilir (TÜSİAD, 1997:19).

Rapora göre, Demokrasinin devlet iktidarının sınırlanması bakımından getirdiği bir başka unsur da hukuk devleti kavramıdır. Burada da önemli olan, devletin ve siyasal iktidarın demokratik olabilmesi için, hukukun üstünlüğünü kabul etmesi gerekmektedir. Buradan da anlaşılmaktadır ki demokrasi ya da demokratikleşme/demokratikleşmeme, siyasal boyutları olan, insan hakları ve hukuk

devleti gibi unsurları da içinde barındıran çok karmaşık ve kapsamlı bir süreci içerisinde barındırmaktadır (TÜSİAD, 1997:20).

Ancak 1997 yılında Halis Komili başkanlığı döneminde yayınlanan “Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri” raporu TÜSİAD içerisi•nde farklı tartışmalara yol açmıştır. Üyelerden bir kısmı raporu savunmuş diğer kısmı ise raporun TÜSİAD ’ın fikirlerini yansıtmadığını sadece hazırlayanın görüşlerinden ibaret olduğunu savunmuştur. Raporu savunmayanlar arasında yer alan dönemin sanayicilerinden Asım Kocabıyık, verdiği bir röportajında raporun içeriğine katılmadığından söz ederek aynı zamanda TÜSİAD içerisinde kendisi gibi düşünenler olduğunu söylemiştir. Dernek başkanlığını Halis Komili’den alan ve 28 Şubat döneminde derneğin başkanlığı görevini yürüten Muharrem Kayhan ise raporun altında kendi imzasının da bulunduğunu ve raporun savunucusu olacağını dile getirmiştir. Diğer taraftan rapor yayımlandıktan birkaç saat sonra eski TÜSİAD başkanı Halis Komili, Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı’yı ziyaret ederek rapor hakkında kendilerini bilgilendirmiştir. Genelkurmay Başkanı ise, rapor hakkında olumsuz fikirler taşımamakla birlikte neden şundaki durumun var olması hâlihazırda ki durumun korunması gerektiği noktasında Halis Komili’ye açıklamalarda bulunmuştur (ŞENER, 1997).

3.2.1.1. TÜSİAD’a göre Türkiye’de Sivilleşme Sorunu

Sivilleşme sorununun esasını devlet ve iktidar katındaki askeri otorite-sivil otorite ilişkilerinin oluşturduğu söylenebilir. TÜSİAD’a göre, Türk demokrasisinin bir sivilleşme sorunu vardır Bu sorunları ve sorunların çözüm anahtarlarını; içinde bulunulan durum açısından değil, ilkeler düzeyinde ele almak gerekmektedir. TÜSİAD’a göre özellikle şu iki demokratik ilke bilinmelidir: birincisi, demokratik sistemlerde askeri otoritenin sivil otoriteye tabii olması gerektiği. İkincisi ise savunma ve iç güvenlik işlevlerinin birbirinden ayrı tutulmasının gerekliliğidir. Dolayısıyla, askeri otorite sadece savunma ile alakalı işlevleri yürütmeli, iç güvenlik sorumluluğu ise sivil otorite ile alakalı bakanlıklar tarafından yürütülmelidir. Bunların gerçekleşmesi sivilleşme açısından olumlu bir sonuç ortaya çıkaracaktır(TÜSİAD, 1997:81-82).

3.2.1.2. TÜSİAD'a Göre Milli Güvenlik Kurulunun Demokratik Türkiye'deki Yeri

Türkiye'de en fazla tartışılan kurumlar arasında kuşkusuz Milli Güvenlik Kurulu gelmektedir. Birçok ülkede Milli Güvenlik Kurulu muadili ya da benzeri nitelikte kuruluşlar bulunmasına rağmen, ülkemizde olduğu gibi ciddi bir tartışma konusu yapıldığı görülmemiştir. Türkiye'deki durumun bu şekilde olmasında askerler ve sivililer arasındaki nüfuz paylaşımının büyük etkisi olmakla birlikte Türkiye'nin kendine özgü rejiminin payının bulunduğu söylenebilir. Türkiye'de MGK, asker-siyaset ilişkisi bağlamında değerlendirilmekte, tartışmalar bu çerçevede yapıla gelmektedir. Türkiye'de MGK'nın yapısı, yetkileri ve diğer fonksiyonları itibariyle parlamento ve hükümet üstü bir konumda olduğu ve yürütme erkine müdahalede bulunmak ya da onu etkilemeye çalışmak noktasında çabalar içerisine girdiği söylenebilir. Bu durumun demokratik teamüllere uygun olmadığı eleştirisi yine her zaman yapılmaktadır. MGK kararlarının tümüyle ve ayırım gözetilmeksizin Bakanlar Kurulu tarafından uygulanması nedeniyle böyle bir kanaatin yerleştiği gözlenmektedir. Öyle ki o dönemlerde MGK kararlarını uygulamayan ya da uygulamama noktasında çaba sarf eden hükümetlerin iktidardan düşürüleceği neredeyse kesin yargı halini almıştır. Dolayısıyla MGK, askerlerin sivil siyaset üzerine etki yapmalarını sağlayan bir araç olarak da nitelendirilebilecektir(ŞAFAK, 2010).

MGK'nın bu yapısı bir danışma organı olarak kendisini 28 Şubat sürecinde en fazla tartışılan kurum haline getirmiştir. 28 Şubat 1997 tarihli MGK'da ekonomiden asayişe, düşünceden siyasete, her alanla ilgili hayati kararlar alınmış ve bunların uygulanması noktasında yukarıda da bahsettiğimiz gibi teşkilatlar kurulmuş ve uygulamalar denetlenmeye çalışılmıştır. 28 Şubat sürecinde Milli Güvenlik konsepti askerler tarafından yeniden biçimlendirilmiş ve 1970'li yılların MGK'sını aratacak düzenlemelere karşı pek çok aydın tam tersi bir tavır sergilemiştir. Askerlerin bu yeni dönemde öncelikli tehdit algıları değişmiş, bu kez irtica adı altında, irticayla bağlantılı sayılan İslami gruplar, gazeteler, İmam-Hatipler, sermaye kuruluşları, Kuran Kursları, vakıflar hedef alınmış; 163. madde kaldırılmış olmasına rağmen yerine daha sert olan TCK'nın 312. maddesi getirilmiştir. Bütün bu olan-bitenler milli güvenlik

algılamasının sınırlarını demokratik rejim içerisinde kimin ne şekilde değiştirebileceği konusunda anayasal bir tartışmanın da gerekçesi halini almıştır (ŞAFAK, 2010).

Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısı ve fonksiyonları bakımından demokratik standartlara uymadığı görüşünü paylaşan sivil kuruluşlar arasında TÜSİAD da bulunmaktadır. TÜSİAD'ın Ocak 1997'de Bülent Tanör'e hazırlattığı "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri" başlıklı raporda Milli Güvenlik Kurulu'nun anayasal bir kurum olmaktan çıkarılması, Genelkurmay Başkanının Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanması önerilerimevcuttur.TÜSİAD'a göre, Milli Güvenlik Kurulu yerine Savunma Yüksek Konseyi kurulmalı, askerler ise sadece savunma ile ilgilenmelidirler. 1982 anayasasında var olan MGK, 61 Anayasasındakine göre hem oluşumu bakımından hem yetkileri bakımından daha geniştir. MGK genel sekreterliğinin kuruluş ve işleyişine bakıldığında artık sıradan bir danışma veya tavsiye organıyla karşı karşıya olunmadığını bize göstermektedir. 1982 anayasasının 118.maddesi milli güvenlik kavramını aşarak, "toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınması zorunlu " görülen bütün kararlar konusunda MGK'yı yetkilendirmiştir. Ayrıca bu kararlar, Bakanlar Kurulu tarafından "öncelikle dikkate alınır" denilmek suretiyle MGK'nın nasıl etkin bir kurul olduğu açıkça ortaya konulmaktadır. Milli güvenlik kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği kanununa bakıldığında, millî güvenlik kavramının kapsamına, devletin milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanmasını da katmaktadır. Buna göre devletin milli güvenlik siyaseti, Milli Güvenlik Kurulu'nun belirlediği esaslar dahilinde Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilecektir (Md.2).

Uygulamaya bakıldığında ise, MGK'nın yalnızca sıkıyönetim, olağanüstü hal gibi iç güvenlikle ya da "çekiç güç" gibi dış güvenlikle alakalı konularda tavsiye kararlar aldığından bahsetmek zordur. Bakanlar Kurulu tarafından eksiksiz olarak yerine getirilen MGK kararlarına bakıldığında, bunların çok çeşitli konularda olduğu gözlerden kaçmamaktadır. MGK dış politikadan tutun ekonomi, insan hakları, eğitim, üniversite yönetimi ve akademik konular gibi birçok konuda "tavsiyeler" de bulunmuş ve bu tavsiyeler hükümetler tarafından yerine getirilmiştir. 28 Şubat döneminde devreye sokulan ve " Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği" de bunun açık

bir göstergesidir. Bu geniş yetkilerin kullanılması durumunda Bakanlar Kurulu'na eşdeğer bir MGK ile karşı karşıya kalmamız mümkün değildir. TÜSİAD'a göre bu duruma yol açan en önemli etkenlerden biri, sivil hükümetlerin bazı zamanlarda ciddi yönetim boşlukları bırakmaları ya da bazı güçlerin bu yönetim boşluklarını açmak için özel bir çaba sarf ediyor olmasıdır." Bu çerçevede TÜSİAD'a göre, Türkiye çağdaş bir demokrasiye doğru gitmek istiyorsa milli savunma ile iç ve dış güvenlik sorunlarını ayırtmalı ve TSK'yı sadece milli savunma ile ilgili alanlarda tutmalıdır (TÜSİAD, 1997:84-85).

TÜSİAD'ın görüşlerini yansıtan bu rapor Genelkurmay Başkanlığı'ndan oldukça sert bir tepki almıştır. Muhtıra gibi gelen tepkinin ardından söz konusu raporun TÜSİAD'ı bağlamadığı belirtiliyor, üyeler arasında tartışmalar yaşanıyor. Ancak TÜSİAD'ın, MGK'nın yapısının değiştirilmesi gerektiğini yüksek sesle olmasa bile kamuoyunun gündemine taşmaya devam ettiği söylenebilir. TÜSİAD'ın dile getirdiği ve kaleme aldığı düşünceler, 28 Şubat süreci içerisinde etkisini gösterememiştir. Bu süreçte askeri kanat, milli güvenliği tehdit eden faktörler ortadan kalkmadıkça MGK'nın fonksiyonunun değişmeyeceğini sürekli olarak vurgulamışlardır(ŞAFAK, 2010). Askeri kanattan gelen bu eleştirilere TÜSİAD 1999 yılında yayınlanan raporla yanıt vermiştir. Raporda, MGK'nın 1961 yılında Anayasal bir kuruluş olarak ortaya çıktığını, kendilerinin fikirlerinin 1961 Anayasası dönemi öncesine geri dönüş değil, sadece MGK'nın anayasal bir kuruluş olmaktan çıkarılması gerekliliğinden bahsettikleri dile getirilmiştir(TÜSİAD, 1999:59-60).

MGK ve MGK Genel Sekreterliği'nin görev, yetki ve çalışma usullerini düzenleyen kanun tasarısının⁵ Danışma Meclisi'ne gönderilen gerekçesinde, devlete yönelik iç tehditlerin önlenmesi amacıyla alınması gereken tedbirlerin, ancak askeri rejim dönemlerinde uygulanabildiği ima edilmiştir. Gerekçede, MGK'nın ve MGK Genel Sekreterliği'nin askerlerin yasama, yürütme ve yargı organlarına duydukları güvensizliğin bir sonucu olarak, söz konusu endişeleri ortadan kaldıracak biçimde yeniden teşkil edildiği belirtilmektedir. Adı geçen kanun, Anayasa ile düzenlenen MGK'ya askerlerin nasıl bir misyon yüklediklerini göstermektedir (ŞAFAK, 2010).

⁵1983 tarih ve 2945 sayılı yasa

3.2.1.3. TÜSİAD'a Göre Genelkurmay Başkanlığı'nın Yeri

Parlamentar sistemin özelliği olarak, idari hiyerarşinin gerekleri ve aynı zamanda savunma hizmetinin niteliği göz önünde bulundurulduğunda Genelkurmay Başkanlığının, Başbakanlığa bağlı değil, Bakanlığa bağlı ve ona karşı sorumlu olması gerekmektedir. Zaten birçok NATO ülkesi başta olmak üzere yerleşik demokrasilerde durumun bu şekilde olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Anayasanın 117.maddesi üzerinde yeniden düzenlemeler yapılarak, Genelkurmay Başkanlığının Milli Savunma Bakanlığına bağlanması sağlanmalıdır. Bu çerçevede Genelkurmay Başkanlığının devlet hiyerarşisi içindeki yeri belirlenmiş olacaktır (TÜSİAD, 1997:82).

3.2.2. TÜSİAD'a Göre Özgürlükler

Bir ülkede demokratik bir sistemin koşulları arasında özgürlük anlayışı ve bireylerin özgürce hareket edip edemediklerinin de bulunduğunu belirtmekte yarar vardır. Demokrasinin işleyişini ya da işlemeyişini yakından ilgilendiren bu durumun ortaya çıkarılabilmesi için düşünsel yani fikri düzeydeki özgürlüklere yakından bakılmalıdır. Bu yapılırken dinsel özgürlüklerde varlığının sorgulanması gerekmektedir. Çünkü inanç ve din özgürlükleri “düşünsel” karakterlidir ve kişinin manevi dünyasına ilişkin olan özgürlüklerdir (TÜSİAD, 1997). Rapora göre dinsel özgürlüklerin başında inanç özgürlüğü gelmektedir ve bunu sırasıyla ibadet ve öğretim özgürlükleri seyreder. İnanç özgürlüğünü, “her türlü dinsel inanca sahip olabilmeyi yada tam tersine hiçbir dinsel inanca bağlı olmama, hiçbir dini benimsememe” şeklinde tanımlamaktadır. Burada Anayasanın 24. Maddesi ve anayasa mahkemesinin bu konuda vermiş olduğu bir karara atıfta bulunulur. Anayasanın 24. Maddesinin de yer alan: “Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir(...). Kimse, ibadetine, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatlerden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz”. Anayasa Mahkemesi ise bir kararında şöyle demektedir:“ laik devlette herkes dinini seçmekte ve inancını açığa vurabilmekte, tanınmış olan din ve vicdan özgürlüğünün sınırları içerisinde serbesttir. Hiçbir dine itikadı olmayanlar içinde durum aynıdır” (E.1986/11). Bunlara istinaden raporda ülkemizde inanç özgürlüğü açısından özellikle de çoğunluğun din ve mezhebinden olanlar açısından ciddi hukuk sorunları olmadığından bahsedilmektedir. Diğer inananlar ya da hiçbir dine mensup olmayanlar açısından ise, var olan sorunların

yasadan kaynaklanmadığından bahsederek, bir kısım idarecilerin hukuka aykırı eylemlerinden veya toplumsal baskılardan kaynaklı sorunlar olduğu dile getirilmiştir(TÜSİAD, 1997). Pek çok insanın inanç özgürlüğüne sahip olduğunu ve bu özgürlük anlayışına göre bir yaşam sürme hürriyetine tam anlamıyla sahip olduklarını ifade etmek zor görünmektedir. Raporun yayımlanmasının ardından geçen bir ay içerisinde ortaya çıkan 28 şubat post-modern darbesi de bunu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu süreçte, dini görüşü sebebiyle ordudan ihraç edilen subayların varlığı söz konusu olmuştur. Toplumun büyük çoğunluğunun Müslüman olduğu bir ülkede, dini görüşü dolayısıyla meslekten uzaklaştırılan insanların olması, şüphesiz ki inanç özgürlüğünün tam anlamıyla yaşanmadığını/yaşanamadığını ortaya koyacaktır. TÜSİAD'a göre, ibadet özgürlüğü, Anayasanın çizdiği çerçevede yani "dini ayin ve törenlerin anayasanın 14. Maddesine aykırı olmamak koşuluyla" serbesttir (md.24/2). Tüm hukuk düzenlerinde bu ve buna benzer kayıtlamalar vardır.Hatta, Türkiye'de dinsel inançların çerçevesi esnetilerek, bir anlamda "liberalleşme" gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak,TÜSİAD'a göre bu süreçte yapılmaya çalışılan, bazı ibadethanelerin başka amaçlarla kullanılmasına son vermek olmuştur. Bunlar yapılmış olmakla birlikte, hac ziyaretlerinin kolaylaştırıldığını, ezan dilinin eski haline dönüştürüldüğünü, türbelerin yeniden ziyarete açıldığını, inanç boyutunu aşmamak koşuluyla tarikatlar yeniden anayasal güvence altında sayılmış ve sonuç olarak bunların yeniden toplumsal ve siyasal hayata dönüştürülmesi sağlanmıştır(TÜSİAD, 1997:114-119).

3.3. TÜSİAD'ın 28 Şubat Süreci'ne Bakışı

28 Şubat darbesini diğer darbe süreçlerinden ayıran en önemli fark, bu süreçte yaşananların sadece asker kaynaklı bir post-modern darbe olması değildir. Bu süreçten bahsederken, karmaşık ve kimin hangi tarafta ve sürece ne gibi etkisi olduğu hala tartışmalı ve anlaşılammış bir süreçten bahsediyoruz. Sürecin üzerinden uzun bir zaman dilimi geçmiş olmasına rağmen, büyük bir çoğunluk bu sürecin sadece askerler tarafından oluşturulduğunu düşünmektedir.

Kocabıyık'a göre, bu sürecin kurgulanmasında ve işlerlik kazanmasında en büyük fonksiyon İstanbul sermayesidir. Bu sermaye grubu Türkiye'nin AB'ye ve Gümrük

Birliği'ne girmesinden yana değildi. Kocabıyık, onun gerekçesini de şu şekilde açıklamaktadır (KOCABIYIK, 2010):

"Türkiye 70 yılda iyi kötü bir sanayi kurdu. Ekonomisi içe dönük kapalı bir ekonomi de olsa milli bir ekonomidir. Yüksek gümrük duvarları kaldırıldığı ve sanayimiz dünya ile rekabete açıldığı vakit, yerli sanayimiz bununla rekabet edemez. Buna hazır değiliz. 70 yılda kurduğumuz her şey batar, yok olur(KOCABIYIK, 2010)".

Kocabıyık, Gümrük birliği sürecine, Tansu iller'in ısrarı yüzünden girilmiş ve bu süreç engellenememiştir. İş evreleri, Türkiye'nin AB'ye girebileceği ihtimalinin varlığını endişeyle karşılamışlardır. Dolayısıyla asıl karşı çıkılan Erbakan değil, Tansu iller'in Türkiye'yi AB'ye sokabilme inancıdır. Sonuç olarak, sivil toplum araçlarıyla ne kadar mücadele edilse, medya kaynakları ne kadar kullanılmış olsa da yıkılamayan Refahyol hükümetini yıkmamanın son çaresi askeri işin içine dahil etmektir. Bu süreçte medya, askerin müdahalede bulunması noktasında haberler, yayınlar yapmış ve nihayetinde asker demokratik alana müdahalede bulunmuştur. Nitekim yıllar sonra bu tezi haklılaştıran bir beyan dönemin paşalarından ve sürecin en önemli isimlerinden evik Bir'den gelmiştir. Bir televizyon kanalında "aman sakın heyecanlanmayın, sizi de benim gibi kullanırlar sonra" demiş, bir nevi o dönemde nasıl bir süreçten geçtiklerini itiraf etmiştir (KOCABIYIK, 2010).

28 şubat sürecinin asker kanadında yer alan birçok üst düzey isim, emekliliklerinin ardındanbüyük sermaye şirketlerinde görev almışlardır. Bu durum 28 şubat sürecinin üst düzey askeri görevlileri ile büyük sermaye sahiplerinin ilişkilerinin iyi olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Örnek vermek gerekirse, dönemin Jandarma Genel Komutanı ve aynı zamanda da Eski Mit müsteşarı Teoman Koman, Emekli olduktan sonra Cavit ağlar'ın İnterbank'ında yönetim kurulu üyesi olarak işe başlamıştır. Bankacılık krizinde Teoman Koman'da bankanın yönetim kurulu olarak görevini devam ettirmekteydi ve İnterbank davasında yargılananlar arasında Teoman Koman'da yer alıyordu. Diğer bir isim ise Güven Erkaya'dır. Dönemin Deniz kuvvetleri komutanı ve eski mit müsteşarı Erkaya'nın, Korkmaz Yiğit'e ait şirketlerde görev aldığı bilinmektedir. Bankacılık krizinde, kendisini Mesut Yılmaz'ın Korkmaz Yiğit'e önerdiğini söylemiştir. Başka örneklerde vermek mümkündür: Hava Kuvvetleri

komutanı Ahmet Çörekçi, Turgay Ciner' e ait Park Holding'de, Kemal Yavuz paşa, Koç Holding'de, Muhittin Fisunoğlu, Sümerbank yönetiminde yer alıyorlardı Son olarak da, Erol Evcil ve Tümgeneral Salim Kukul'dan albay ve yarbaylara kadar birçok asker kişinin emekliliklerinin ardından bu şirketlerde görevlerde bulunduğundan bahsedilebilir (ORAKOĞLU, 2003:363-364).

Şevket Kazan'a göre, 1971 yılında kurulan TÜSİAD, ilk kurulduğu dönemlerde sadece kendi faaliyet alanlarında dayanışma içerisinde hareket etme amacıyla kurulmuşken, iş dünyası ile alakalı olmayan konularda da yorum geliştirmeye başlamıştır. Zamanla Bu grup ilk olarak emekçileri ve sendikaları kendi kontrolleri altına almış, daha sonra tarım desteklerinin çiftçilerden kesilmesini talep etmişler, gümrük vergilerinin yüksek bulunduğunu söyleyerek bunların düşürülmesi noktasında hükümete baskıda bulunmuştur ve ihracat dolayısıyla devletten teşvik primleri alma noktasında çaba içerisine girmişler ve başarmışlardır (KAZAN, 2002a:25). Bu durum, bu çevrenin ekonomik olarak güçlenmesi sonucunu doğurmuş bunun bir sonucu olarak da bankalar kurulmuş, Türkiye'nin en büyük gazete ve televizyonlarını satın alınmış ve adeta kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmak üzere medyayı kendilerine bir silah olarak kullanma düşüncesi içerisine girmişlerdir. Bunların dışında, devletin elindeki fabrikaların üretim yapamaz hale getirilmesinin ardından fabrikaların özelleştirilmesi noktasında hükümetlere baskı yapılmış, devletin tüm imkânlarının kullanılması neticesinde güçlenen ekonomik altyapıları sayesinde kazandıkları sermayeyi yine devletin düştüğü darboğaz zamanlarında devlete yüksek faiz oranlarıyla satmışlar menfaatleri doğrultusunda azami gayreti göstermişlerdir. Kuruluş döneminde sadece ekonomik konularda var olan TÜSİAD'ın zamanla politikleştiği, iç ve dış politikanın her alanında raporlar hazırlamak suretiyle, görüşlerini dile getirdiği söylenebilir (KAZAN, 2002a:26).

TÜSİAD'ın 25. Yıldönümü, Refahyol Hükümetinin ilk altı ayı içerisinde kutlanmıştır. Bu dönemde Güneri Cıvaoğlu bir yazısında TÜSİAD hakkında şunları dile getirmiştir:

“Bugün, TÜSİAD'ın 25. yıldönümü. Merhum Vehbi Koç... Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği'nden kısaca “Adamlar Derneği” diye söz ederdi... TÜSİAD'ın kuruluşunun arkasında da o vardı. TÜSİAD “Zenginler kulübü” diye anılır... “İş adamları gri bölgededir” Yani ak ya da kara bir mekanda yer tutmaz,

kesin tavır almazlar. Siyasi konulara girmekten özenle kaçınırlar. TÜSİAD, ise gri bölge kaypaklığında kalmamış, gereğinde rengini belli ederek kesin tavırlar ortaya koymuş, iktidarlara meydan okumuştur...1970'li yılların ilk yarısı, 2. Milliyetçi Cephe Hükümeti, artık bıkkınlık vermiş. Türkiye bu yorganı üstünden fırlatıp atmak istiyor... TÜSİAD'ın İstanbul ve İzmir devleri, Çınar Otel'dedirler... Sabah kalktıklarında gazete manşetlerinde Güneş Motel olayı vardır. Ecevit, Güneş Motel'de 11 Adalet Partili milletvekilini toplamış, kuracağı hükümette bakanlık vaadiyle onları partilerinden istifa ettirmişti. Bıçak sırtında bir çoğunlukla zar zor ayakta duran 2. MC böylece azınlığa düşmüştü. TÜSİAD'ın ayrıca bildiri yayınlamasına gerek kalmamıştı... Kurulan Ecevit Hükümeti, 2. MC'yi bile aratıyordu. Öylesine başarısızdı, beceriksizdi... Ve gazetelerde tam sayfa TÜSİAD ilanları yer almaya başladı. Ecevit hükümetini hedef alan ve suçlayan ilanlardı bunlar. TÜSİAD bir kez daha gri bölgeden çıkıyor, rengini ortaya koyuyordu. 1980'li yıllarda TÜSİAD yönetimi gençleştirildi. Ömer Dinçök'ün, Cem Boyner'in kürsüden ettikleri laflarla ve hazırlattıkları raporlarla devrin Başbakanı merhum Turgut Özal'ın yüzünü morarttıklarını hatırlıyorum... Halis Komili döneminde TÜSİAD, Çiller'in çok canını acıttı. Şimdi Hoca'nın kerameti kendinden menkul kaynak paketlerini hedef alıyor. TÜSİAD, RP'ye karşı da tavır koymakta. Kim bilir RP nasıl kükreyecek..."(KAZAN, 2003:27).

Sivil toplum kuruluşlarının ülkedeki siyasi gelişmeleri yakından takip ederek bunlar hakkında fikirlerini beyan etmeleri önemli bir durumdur. TÜSİAD'ta, bir sivil toplum kuruluşu olarak kendi fikirlerini beyan etmiş ve bu doğrultuda raporlar hazırlamıştır. Asıl sorun sivil toplum kuruluşlarının fikirlerini beyan etmesi değil, bu fikirler doğrultusunda politik alana müdahalelerde bulunmaya çalışmasıdır. Halbuki,, sivil toplum kuruluşlarının asıl ilgilenmesi gereken alan ülkede refahın yükselmesinin sağlanması, milli gelir dağılımının adil hale getirilmesi, geri kalmış bölgelerin kalkınması yolunda çabalarda bulunulması, sanayinin Anadolu'ya yayılması, İşsizliğin önlenmesi, sendikal hakların korunması ve güçlendirilmesi gibi alanlarda vermesi gerekmektedir. Refahyol Hükümetinin ilk beş ayında TÜSİAD'ın Hükümetin kaynak paketlerini eleştirmek dışında iktidara açıktan açığa herhangi bir tepkisi bulunmamaktadır16 Ekim 1996'da Hürriyet gazetesinin manşetinde: “ Tehlikeli oyun! Erbakan'ın İç Borçlanmayı Durdurma Talimatı piyasada tedirginlik yarattı.” haberi yer almaktadır.14Kasım 1996 da Milliyet gazetesinde yer alan diğer bir habere

göre:“Komili ve Sabancı: Gidin,başkaları gelsin!” cümlesini sarf etmişlerdir (KAZAN, 2003:28). Kazan’a göre, Erbakan’ın reel ekonomi modeline geçeceğinden bahsetmesi ve bunu uygulamaya koymasının ardından yıllık karlarının yüzde seksen yedisini elde ettikleri faiz kapılarının kapandığını gören sermayedarlar iktidara müdahalede bulunma arayışına girmişlerdir. Kazan, 1997 Ocak ayında yayınlanan TÜSİAD Raporu’nda yer alan Refah Partisi ile alakalı bölümlerin, hemTÜSİAD hem de Round Table üyesi Jack Kamhi vasıtasıyla ABD’deki merkeze,oradan da CFR’ye ve nihayetinde de buradan pentagon’a iletildiğini ve bunun sonucunda da Refah Partisine karşı ve Refahyol Hükümetini görevden uzaklaştırmak adına uygulanacak olan strateji hazırlıkları başlamıştır. Bu çerçevede 28 Şubat MGK toplantısından bir hafta önce ABD’yi ziyaret eden Çevik Bir, bu stratejiler hakkında pentagonla görüşükten sonra ülkeye dönmüş ve stratejik bir uygulamabaşlatmıştır bu planın uygulanması için gerekli olan medya gücü dönemin iş adamlarında mevcuttur (KAZAN, 2003:291).

3.3.1. TÜSİAD’a Göre Refahyol ve Refah Partisi’nin 28 Şubat Sürecine Etkisi

Refah Partisi’nin diğer partiler tarafından “ rejim karşıtı “ bir parti olarak algılanması, birinci parti olmasına rağmen onu dışarıda bırakacak bir hükümet arayışını gündeme getirmiştir. Bu durum nihayetinde Erbakan’ın kendisine verilen koalisyon kurma görevinin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuş ve yeni görev Yılmaz’a verilmiş sonuç olarak Anayol hükümeti oluşturulmuş ancak bu hükümetinde ömrü uzun olmamıştır. 4 aylık Anayol hükümetinin ardından RP ile DYP’den oluşan Refahyol hükümeti kuruldu ancak bu durum DYP içerisinde muhalefet başlatmıştır sonuç olarak da Refahyol’un düşürülmesinde rol oynayacak zemini de hazırlamış oldu (KUYAŞ, 2002:328-331). Dönemin TÜSİAD başkanı Muharrem Kayhan’a göre, Refahyol’un başarısızlığı konusunda farklı kesimler arasında mutabakat vardır. Ancak erken seçimden ziyade parlamento içerisinde yeni bir hükümet çıkmalıdır. Yeniden seçime gitmenin ülkeye kaybettireceğini belirtmektedir. Bunun yanında Refahyol’dan sonra gelecek hükümetin başarılı olması zorunluluğundan bahseden Kayhan, Refahyol’un başarısızlığı noktasındaki açıklamalarının nedenini ve aynı zamanda da başarısızlıktan kastettiği meselelerin ne olduğunu açıklamamıştır (GÜNGÖR, 1997:9).

Kayhan’a göre Refahyol’un ardından göreve gelen Yılmaz hükümeti de kendisinden istenen performansı gösterememiştir. Türkiye’de iktidarların sadece siyasal değil

toplumsal uzlaşının da sonucu olarak gelmesi gerektiğinden bahsederek, Yılmaz hükümetinin bu desteği arkasına aldığı ancak yeterince kullanmadığını dile getirmiştir. Başarının sadece ekonomik reformlardan oluşmadığından bahseden Kayhan, aynı zamanda da siyasi reformlarında hükümetlerin başarısını göstereceğini belirtir. Kayhan'a göre bu dönemde gerçekleştirilmeyen iki önemli siyasi reform vardır. Bunlardan birincisi siyasi partiler kanunu iken diğeri ise seçim sistemidir. İrtica meselesinin ise, ülkenin önemli problemlerinden biri olmakla beraber en önemli problemi olmadığını ancak Türkiye'de bunu isteyen bir kesimin varlığının inkar edilmesinin söz konusu edilemeyeceğinden bahsettikten sonra irticanın karşısındaki insanların çok daha güçlü olduğunu söylemiştir (KUYAŞ, 1998:24). Aynı zamanda Refah Partisi'nin büyük bir kitle partisi olmasına rağmen ülkede yaşanan istikrarsızlığın kaynağı olduğunu ve kendisinin "gizli gündemi" olmadığı noktasında toplumu inandıramadığını dile getirmiştir. Ancak Refah Partisi'nin kapatılmasıyla da siyasi hayata istikrar gelmeyeceğini, siyasi istikrar için parlamentonun bu konuyu ele alarak reformlarla ülkenin önünü açılması gerekmektedir (GÜNGÖR, 1998:7).

TÜSİAD tarafından "liderlerle buluşma" toplantısı adı altında yapılan toplantıların dördüncüsünde 28 Şubat sürecinin hükümet ortağı Çiller ve TÜSİAD arasındaki gerginlik kendini göstermiştir. Kayhan bu buluşmada Çiller'e, daha önce Refah Partisi'ni tehlike olarak gördükleri halde onunla ortaklık kurduklarını, durumun Fazilet Partisi ile de olma ihtimalinin ne olduğunu sormuş Çiller ise bu soruyu yanıt vermemiştir (MİLLİYET, 1998:9).

Refahyol hükümeti daha kurulmadan işadamları bu ortaklık hakkında olumlu veya olumsuz fikirlerini beyan etmişlerdir. İshak Alaton'a göre, bu hükümet döneminde "önemli dertlerimize çare bulmaları bugünkü şartlarda mümkün değil" diyen İshak Alaton, bugünkü şartlarda Türkiye'nin demokratik bir ülke olmadığından bahsederek, iktidar için dosya pazarlıkları yapılmasının Türkiye gibi bir devlete yakışmadığından bahsetmiştir. Cem Boyner ise, yeni bir hükümet kurulması için çok ağır bedeller ödendiğinden bahsederek "soruşturma dosyalarının kapatılması, açığa çıkması gereken birçok siyasi skandalın örtbas edilmesine neden olmuştur" diyerek tepkisini göstermiştir. Sakıp Sabancı ise "aferin liderlere! Üstüne örtüler konmuş dosyaları kapatalım, bütün uğraş bu. Sanayi ne olmuş, gümrük birliği ne olmuş diye vakit ayıran

yok.” diyerek tepki göstermiştir. Refahyol’un kurulması sürecinde yaşanan şahsi pazarlıkları ele alan Güler Sabancı ise “bu şekilde koalisyon kurulmaması gerektiğini, bunun kaygı verici bir durum olduğunu” dile getirmiştir(MİLLİYET, 1996:14). Sonuç olarak, Refahyol hükümeti daha kurulmadan, yaşanan hükümet pazarlıkları üzerinden iş çevreleri, kurulması düşünülen hükümet hakkında fikirlerini beyan etmişlerdir.

TÜSİAD’a göre, Refah partisinin uygulamaları Türk siyasal hayatında önemli izler bırakmıştır. Bu uygulamalar kurumlar ve toplumun farklı kesimleri arasında belirli gerilimler yaratarak rejimin istikrarını sarsmıştır. Bu konuda Refah Partisinin belirleyici bir etkisi olmuştur. Derneğe göre “ Taksim Meydanı’na cami projesi, üniversitelerde uygulanan başörtüsü sorununu ele alması, tarikat liderlerinin Başbakanlıkta ağırlanması, Ankara’nın Sincan ilçesinde RP’li belediye başkanı tarafından düzenlenen Kudüs gecesinde Filistin’e destek gösterisinin dinsel bir devlet düzenine özlem mesajına dönüştürülmesi, bazı dinsel grupların izinsiz protesto eylemleri” gibi çalışmaların hepsi RP’nin iktidarda bulunmasının verdiği cesarete bağlanarak, laiklik karşıtı gelişen bir tehlike olarak görülmüştür. Bütün bunlar MGK toplantısında tartışılmış olup sonucunda da ülkenin içine düştüğü durum bir bildiri ile hükümete anlatılmıştır. TÜSİAD’a göre, bildiri genel olarak hükümeti hedef almakla birlikte, üstü örtülüde olsa Refah Partisi kanadını ve onların eylemlerini hedef almaktadır. Nihayetinde, Refah partisinin başkanı ve başbakan olan Necmettin Erbakan’ın 28 Şubat süreci MGK’sın da ortaya çıkan bildirin altına imza atmak suretiyle RP’nin sorumluluğunu kabul etmiş bulunmaktadır(KUYAŞ, 2002:332).

3.3.2. Laiklik Tartışmaları

TÜSİAD’a göre, 28 Şubat metninin temel vurgusu “laik” devlet düzeninin “çağdışı” rejim aleyhtarı bazı faaliyetlerle, tehlikeye düşürülmesidir. Bunun sonucunda da TSK laiklikle alakalı tehlikelere kesin bir üslupla dikkat çeken ve tehlikeleri besleyen tutum düşünce ve davranışları eleştiren bir metin hazırlama gereği duymuştur. Bu metin Türk siyasal hayatını bambaşka bir dönemece sokmuştur. TSK’nın laiklik konusundaki duyarlılığı siyasetçiler üzerinde etkisini kısa sürede göstermiş, başta erken seçim olmak üzere siyasal tansiyonu düşürücü çareler aramışlardır. Nihayetinde en anlamlı çare olarak Erbakan’ın istifası söz konusu olmuştur (KUYAŞ, 2002:332).

3.3.3. 8 Yıllık Kesintisiz Eğitim

TÜSİAD 28 Şubat'ın en önemli konularından birini de eğitim sistemi oluşturmaktadır. Bu süreçte eğitim sisteminde yapılması düşünülen değişikliklerin, TÜSİAD'ın düşünceleriyle örtüştüğü söylenebilir. TÜSİAD, 1997 yılında yayınlanan raporunda eğitim sistemiyle alakalı şunları dile getirmiştir:

Türkiye'de demokratikleşmenin insan hakları boyutunu ilgilendiren sorunlar, her şeyden evvel 'insan'a ilişkin olup çözülmesi ise büyük oranda gençlerin nasıl yetiştirildikleriyle alakalıdır. Ortaöğretimde bu bakımdan önemlidir ve Yükseköğrenim gençliğini yakından tanıma olanağına sahip olanların, ülke gençliğinin nasıl dogmatik ve totaliter bir dünya görüşünün burgaçları içinde dönüp durduklarını yakından seyredebilmektedirler(TÜSİAD, 1997:114-119).Raporda, din öğretimi konusunda serbestleşmenin yanında laikliği ve inanç özgürlüğünü bozan uygulamalar olduğundan bahsedilerek, devletin din yayıncılığı ve öğreticiliğinin üç önemli kanalı olduğu söylenir. Bunlar Diyanet işleri başkanlığı, İmam-Hatip Liseleri ve zorunlu din dersleridir. Din eğitimi denilince de ilk akla gelmesi gereken son ikisidir. İmam-Hatip okullarının yaygınlaşmasının laiklik açısından, laik öğretim birliğinin bozulması noktasından eleştirilmiş, toplumun ve siyasal sistemin demokratikleştirilmesinin, ancak insanın ve insan düşüncesinin özgürleştirilmesiyle olacağını ve bununda gerçekleştirilmesi için doğayı, evreni ve toplumu akıl süzgecinden kavrayabilme ve değiştirebilme yeteneğine sahip insanların varlığıyla olacağı belirtilmiştir. Bireylerin ve aynı zamanda gençlerin bir 'sorgulama kültürü'yle yetişmeleri bunun için önemlidir. TÜSİAD'a göre dini dünya görüşüne sahip insanların akıl, tartışma ve sorgulama gibi değerler yerine, itaat ve teslimiyet temeli üzerine kurulu bir yapısı vardır. Sonuç olarak, Hukuk, siyaset, iktisat, ahlak ve hatta günlük yaşayışın hemen her kesitinde kendisini "karar vermeye yetkili" saymayan, bu konudaki davranış kurallarının zaten konulmuş olduğuna inanan insanların sayısının arttıkça, özgürlük ve insan hakları üzerine kurulu bir demokratik rejimin kurulması zordur(TÜSİAD, 1997:114-119).

İnsan hak ve özgürlüğüne ve demokrasiye bağlı kuşakların yetiştirilebilmesi için, ortaöğretimde köklü değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Bu çerçevede yapılması gerekenleri ise başlıklar halinde sıralamışlardır:

- a) 5. 5.. 1972 tarih ve 1587 sayılı Nüfus Kanunu'nun 43. Maddesinin 1. Fıkrasındaki "dininin " ibaresi metinden çıkartılmalıdır.
- b) İmam-Hatip Liseleri meslek lisesine uygun bir yapıya kavuşturulmalı, imam ve hatip ihtiyacını karşılamaya yetecek sayıda İmam-Hatip lisesi dışında kalanlar, genel ya da teknik liselere dönüştürülmelidir. İmam-Hatip liselerine kız öğrenciler kesinlikle alınmamalıdır.
- c) Sekiz yıllık zorunlu eğitim herkes için ve istisnasız kabul edilmeli, imam-Hatip liselerinin orta kısımları kapatılmalıdır.
- d) Kur'an kurslarının hepsi Milli Eğitim Bakanlığına denetimine bağlanmalı, ilköğretimi bitirmeyenler buralara alınmamalıdır.
- e) Anayasa değişikliği ile din derslerine ilişkin hüküm metinden çıkartılmalı, 1961 anayasasının 19. maddesinin 4.fıkrasındaki düzenlemeye geri dönülmelidir " din eğitim ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerinde kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır".
- f) Din eğitimi veren kuruluşlar ile din görevlisini işe alma konusunda yapılacak sınavlar dışında, hiçbir sınavda din bilgisini yoklayan sorular sorulmamalıdır(TÜSİAD, 1997:109-113).

TÜSİAD raporunda yer alan bu ifadeler ile MGK bildirisinin ardından yayınlanan tedbirler paketi karşılaştırıldığında benzer konuların orada da ele alındığını görmekteyiz(İNTERNETHABER, 2012) :

Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından:

8 yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurttta uygulamaya konulmalı.

Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak, devam edebileceği Kuran kurslarının Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Bu çerçevede, MGK'nın asker kanadının düşünceleri ile TÜSİAD'ın eğitim konusunda ki düşüncelerinin örtüştüğünü söylenebilecektir. 28 Şubat döneminde eğitim sisteminin değiştirilmesi ve dönüştürülmesi meselesi çok önemli tartışmalara konu olmuş, bu konuda eylemler düzenlenmiştir.

TÜSİAD'a göre, Refahiyol döneminin ardından kurulan Anadol-D hükümeti Türkiye'yi erken seçime götürmek için kurulmuş olmakla beraber 28 Şubat kararlarının uygulanmasını da hedefleri arasına almıştır. Bunların başında da İmam-Hatip okullarının orta eğitimini fiilen sona erdirecek olan 8 yıllık kesintisiz eğitim projesi gelmektedir (KUYAŞ, 2002:332). Bu çerçevede hükümetin en başarılı icraatlarından biri 8 yıllık kesintisiz eğitimin uygulanması noktasında gösterdikleri başarı ve azim olmuştur (CİVAOĞLU, 1998:21).

3.3.4. Kudüs Gecesi ve Sincan Olaylarına Bakışı

TÜSİAD'a göre, Ankara Sincan'da RP'li belediyelerin düzenlediği Kudüs gecesi organizasyonu, şeriatçı gösteri olarak ele alınabilir. Her ne kadar yürüyen tankların tatbikata gitmiş oldukları söylene de ortaya çıkan bu fiili durumun ordunun hükümete bir uyarısı şeklinde de yorumlanması da mümkündür (KUYAŞ, 2002:333).

Dönemin TÜSİAD başkanı Muharrem Kayhan Kudüs gecesi organizasyonunun ve bunun ardından da gazeteci Işın Gürel'e yapılan saldırı olaylarının ardından resmi bir açıklama yaparak, Türkiye'yi çağdaş demokratik bir ülke konumundan çıkarmak isteyenlerin olduğundan bahsetmiş ve bu kesimin bir kez daha cumhuriyetin temel direklerinden birisi olan laiklik anlayışına saldırdıklarını dile getirmiştir. Sincan 'da Işın Gürel'e yapılan saldırının da bunun bir göstergesi olduğunu dile getirmiştir. Aynı zamanda, Türkiye'nin çağdaş demokratik bir toplum olarak gelişimini tamamlamış ülkeler arasında yer almasını isteyenlerin ülkede çoğunluğu oluşturduklarından bahsederek, bu çoğunluk demokrasiye olan bağlılıklarını göstererek, laiklik karşıtı girişimlere gereken cevabı verecektir (MİLLİYET, 1997:7).

3.3.5. Susurluk Olayı'na Bakışı

1996 yılında meydana gelen Susurluk olayı bazı siyasetçi, resmi görevli, bürokrat ve sivillerin yasal sınırlar dışında geliştirdikleri ilişkilerin ortaya çıkmasına neden olan trafik kazası, devlet yönetiminde şeffaflık tartışmalarını öne çıkarmış bunların bir sonucu olarak siyasal istikrarın bozulması noktasında önemli bir rol oynamıştır. Sonuç olarak kaza sonrasında kamuoyunda çeşitli protesto eylemleri başlamış olup nihayetinde siyasal otoriteye gösterilen güven tartışması konusu haline getirilmiştir.

3.3.6. Yeşil Sermaye / İrtica Sermayesi

Ilıcak'a göre, Genelkurmay tarafından ele alınan irticai sermaye kavramının dayanak noktası Faik Bulut tarafından yazılan İslami sermaye ile alakalı kitaplardır. Genelkurmay tarafından brifingde bahsedilen ve bir sonraki gün gazetelerin manşetlerine taşınan haberlere göre, yeşil sermaye diye adlandırılan firmalardan söz ediliyor ve firmalar, “serveti 100 trilyondan fazla”, “serveti 20-50 trilyon arası”, “serveti 10-20 trilyon arası”, “serveti 500 milyardan az” vs. şeklinde tasnif edilmektedir. Aynı zamanda radikal gazetesinde yayınlanan “100 büyük İslamcı firmanın listesini ele geçirdik” haberi de tamamen kitaptaki ile örtüşüyor. Yani genelkurmay tarafından basına sunulan bu firma bilgileri, herhangi bir istihbarat bilgisi içermemekte, bilgiler Faik Bulut'un kitabından yapılan bir alıntıdan ibarettir (İLİCAK, 1999:237).

Amerikan Wall Street Journal yazarlarından Hugh Pope'nin bir yazısını Radikal gazetesi 25 Aralıkta şu başlıkla okurlarına iletiyor: “Hükümet Gücsüz, TSK iktidarda”. Pope, TSK'nin devlet bürokrasisi ve İstanbul sermayedarları tarafından desteklendiğinden bahisle, “işadamları bolluk içindeki yaşam tarzlarının sınırlandırılacağından, yeni vergi konmasından, devlet ihalelerini İslamcı iş çevrelerine kaptırmaktan endişe ediyor” açıklamasını yaptıktan sonra ‘Ordunun yaptığından çok memnunuz’ diyen bir banka yöneticisinin sözlerini kaleme almıştır. ‘her şey basit: biz elitiz, çok para kazanıyoruz ve bunu kaybetmek istemiyoruz. Eğer demokrasi, İslami bir rejim ise demokrasiyi istemeyiz ’görüşünde.” Şeklinde bir değerlendirme yapmıştır. Pope'un yazdığı bu metinden hareketle sermayedarlar tarafından 28 Şubat sürecinin tüm yönleriyle desteklendiği söylenebilir.

1971 ve 1980 askeri müdahalelerinin de başlangıçta yine aynı kesim tarafından desteklendiği söylenebilir. 12 Mart Muhtırasına imza atan Hv.K.Komutanı Muhsin Batur ve 12 Eylül döneminde lider konum da olan Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, daha sonralarda “basın bizi tahrik etti” sözlerini sarf etmişlerdir. Bu basın mensupları aynı zaman da Genelkurmay tarafından akreditasyonu olan basın organlarından oluşmaktadır. Yeşil sermaye olarak nitelendirilen sermayedarlar, 28 Şubat MGK kararlarına girmiş ve ardından Genelkurmay'ın ‘İrtica Brifingleri’ne de konu olmuşlardır. Bu durum, bir bakıma irticacı şirketlere ambargo konulduğu

haberlerinin çıkmasına ve sonuç olarak TSK'nın ekonomiye de el attığı yorumlarının yapılmasına neden olmuştur. Anadolu'dan yükselen bu şirketler üzerinde neden bu kadar baskı olduğu, yerli, milli sermaye kuruluşlarının sadece bu süreçte değil öteden beridir İstanbul'un güçlü sermayedarları tarafından abluka altına alınmak istenmesinin nedeni nedir, sorusunun yanıtını Pope şu şekilde vermektedir: "İstanbul sermayesi, İslamcı iş çevrelerinin devlet ihalelerine girmelerinden rahatsızlık duyuyor". Bu durum sonucunda "İrtica Sermayesi"ni takip etme düşüncesi çerçevesinde MGK'da irticai sermaye olarak zikredilen sermayedarlar, medya tarafından takibe alınmıştır. Dönemin büyük gazetelerinin manşetlerine bakıldığında bu grup üzerinde nasıl baskı olduğu daha net anlaşılacaktır:

24 Aralık Sabah : " MGK'dan İslami finans kurumlarına gözaltı".

24 Aralık Milliyet : "İslami sermayeye dikkat.. MGK'da İslami sermayenin 'şariat hedefine ulaşmak için Büyük bir güç haline geldiği' belirtildi."

24 Aralık Hürriyet : " MGK'da irticai sermaye raporu. MGK: İrticai sermayeyi kontrol önlemleri artsın ve önlemler ivedilikle alınsın" v.s.

25 Aralık Yeni Yüzyıl : " Hükümet 'faizsiz kazanç 'tekeline kırıyor. İslami paranın önü kesilecek."

25 Aralık Cumhuriyet : " MGK irticai faaliyetlere karşı mücadele,İslami Finans'a engel alanını genişletiyor."

Bunların aksine bir kısım medya ve siyasiler tarafından ise bu durum eleştirilmekteydi. O dönem siyasetçilerinden Muhsin Yazıcıoğlu, "İMF'den para dilenirken,stand by anlaşması yapmak zorunda kaldık denilirken diğer taraftan milli ve yerli sermayeyi sıkıştırmak akıl karı değildir. Hür teşebbüsün önü açılmalıdır. Sermayenin irticası komünisti olmayacağını belirterek aksi takdirde İMF'den para dilenmek zorunda kalacaklarını söylemiştir. Yerli sermayeyi rahatsız etmek, milli menfaatlerimize uygun değildir. Sermayeye irticacı dersiniz İMF'ye yalvarırsınız."diyerek, yapılanları eleştirmiş, bu şirketlere destek vermiştir (KOCABAŞ, 1998:224-228).

3.4. TÜSİAD'ın Darbe Söylemlerine Bakışı

TÜSİAD tarafından Haziran 1996 yılında yapılan derneğin Yüksek İstişare Toplantısında en önemli gündem maddesi darbelere karşı olmak ve demokrasiye bağlılık olmuştur. Dönemin YİK başkanı Feyyaz Berker, Türkiye'de siyasal krizlerin

Çözümünün parlamento dışında aranmaması gerektiğinden bahsederek örgütün darbelere bakışını ortaya koymuştur. Aynı zamanda Berker'e göre, batı dünyasında saygınlık kazanmaya alışan Türkiye'nin, ancak demokrasiye inanarak bu isteğini yerine getirebileceğini de sözlerine eklemiştir. TÜSİAD'a göre demokratik rejimin vazgeçilmez unsurlarından olan gönüllü sivil toplum kuruluşlarının sorumlu, aynı zamanda uyarıcı tutumları bir sivil toplum kuruluşu olarak TÜSİAD'ın da önemli vasıflarından biri haline gelmiştir (MİLLİYET, 1996:14).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Türk siyasal hayatı literatüründe 28 Şubat süreci olarak adlandırılan ve adına post modern darbe süreci de denen darbe girişiminin nedenleri ve sonuçları üzerinde durulmuş ve özellikle bir sivil toplum kuruluşu olarak TÜSİAD'ın bu sürece bakışı irdelenmiştir. TÜSİAD'ın bu sürece bakışının irdelenmesi önemlidir. Şöyle ki; demokratik siyasal sistemlerde sivil toplum kuruluşlarından beklenen, demokrasinin güçlenmesi ve daha da pekişmesi noktasında katkılarda bulunmalarıdır. Bu çerçevede Türkiye'de ekonomik gücü yüksek bir sivil toplum kuruluşu olması dolayısıyla TÜSİAD'ın, ülkede demokrasinin güçlenmesine ne gibi katkılar sağladığı önem arz etmektedir.

28 Şubat MGK'sında alınan ve hükümete uygulanması için tevdi edilen kararların, (her ne kadar altında hükümet de imzası olduğu söylene de) hükümetin kendi iradesiyle aldığı ve uygulamaya koyduğu kararlar olduğunu söylemek zordur. Bu dönemde askeri ve sivil bürokrasinin etkisinin daha ağır bastığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede, 28 Şubat döneminde görünen siyasal iktidarın yalnızlaştırılması çalışmalarına sivil toplum kuruluşlarının da katıldığı görülmektedir. TÜSİAD'ın, bu süreçte halkın oylarıyla iktidara gelen hükümetin yanında değil de, hükümetin özellikle iktidarın Refah kanadının koalisyondan ayrılması ve MGK'da alınan kararların bir an önce uygulanması için girişimlerde bulunduğu ve bu doğrultuda raporlar yayınlamak suretiyle süreci yönlendirdiğinin söylenmesi mümkündür. Bu düşünceler çerçevesinde çalışmanın üçüncü bölümünde TÜSİAD'ın bu sürece ve yaşanan olaylara bakışı ayrıntılı bir şekilde ve TÜSİAD'ın yöneticilerinin beyanatları doğrultusunda birincil kaynaklar ve sosyal medyadan yararlanmak ele alınmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, sivil toplum kavramının ortaya çıkışı anlatılmakta ve bu süreç Aristo'ya kadar götürülebilmektedir. Bu anlayışta sivil toplum, hak ve haksızlığın ayrıldığı bir düzendir ve Aristo'nun, insanlar için en uygun yönetim biçimi olarak gördüğü toplumsal yapıyı oluşturmaktadır (Kuçuradi, 1998: 28)

Sivil toplum kavramının dönüm noktasını oluşturan gelişme ortaçağ döneminde, ekonomik ve kültürel anlamda bir burjuva sınıfının ortaya çıkmasıdır. Tarihsel süreç içerisinde Aristo'nun bu kavrama verdiği anlam sivil toplum ile insanların bir arada yaşamalarıdır. Aristo'da, insanlar ile site arasında bir olmayıp yoktur sadece politike

koinonia yani sivil toplum vardır. Bu bölümde ele alınan bir diğer düşünür ise Thomas Hobbes'dur. Hobbes'da, Aristo gibi devleti sivil toplum ile eşdeğer sayan düşünürlerdendir. Bir sözleşmecî düşünür olarak Hobbes; insanların, sahip oldukları ancak kullanamadıkları haklarını bir sözleşme çerçevesinde "egemen"e devredeceklerini ve nihayetinde devletin, yani sivil toplumun ortaya çıkacağını vurgulamaktadır. Locke'ta da durum bu iki düşünürden farklı değildir. Doğa durumu, insanlar için özgür bir alan olarak düşünülebilir. Ancak uzun vadede herkesin kişisel olarak cezalandırma hakkını kullanma özgürlüğünden dolayı sivil toplum düşüncesi ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde ele alınan bir diğer konu ise, Burjuva sınıfının ortaya çıkmasının, kentlerin oluşumunun etkisi ile birlikte sivil toplum-siyasal toplum farklılaşmalarının önünü açtığıdır. Burada karşımıza Hegel çıkmaktadır. Hegel'de sivil toplum ile siyasal toplum tam anlamıyla ayrılmakta ve sivil toplum, önemli bir alanı oluşturmamaktadır. Hegel'de sivil toplum, sürekli olarak devletin gözetimi ve denetimi altında, bir anlamda devletin varlığına ihtiyaç duyan bir alanı oluşturmaktadır. Mükemmel devlet'e ulaşmak için sivil toplum, bir araç olarak kullanılacak, birey ve toplum bu amaç doğrultusunda önemsizleştirilecektir. Bu görüşü savunan diğer bir düşünür ise Gramsci'dir. O'na göre sivil toplum, ne doğa durumu ne sanayi toplumu ve ne de devlet öncesi toplum ile özdeşleştirilebilir. Sivil toplum bir grubun başka bir grup üzerindeki hegemonyasından başka bir şey değildir. Kısacası, birçok düşünür sivil toplum kavramını, günümüzdeki tanımlaması yapılabilecek kadar farklı noktalardan ele almış ve kendi düşünceleri çerçevesinde yorumlamaya çalışmıştır. İlk bölümde de bu düşünürlerden bazıları ele alınmış olup sivil toplum kavramının tarihsel süreçte ne gibi evrelerden geçtiği aktarılmaya çalışılmıştır.

Bu bölümün sonunda günümüzde sivil toplum kavramının anlamına değinilerek, bireylerin, siyasal alanın etkisinden ve denetiminden uzakta yer alan örgütler ile beraber, özerk bir toplumsal alan olarak kendilerini ifade edebildiği bir yapıyı oluşturduğundan bahsedilmiştir. Sivil toplum örgütleri 70'lerden günümüze Türkiye'nin sosyal ve ekonomik kalkınma sürecine katkıda bulunmuştur. Giderek gelişen ve farklılaşan yapılarıyla hem devlet hem de sivil toplum örgütleri demokrasinin gelişmesi noktasında çaba sarf etmişlerdir. Bu çabalar gün geçtikçe

meyvelerini vermiş ve insan hak ve özgürlüklerinin gelişmesi noktasında kazanımlarda bulunulmuştur. Ancak Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin Batı’daki gibi geliştiklerinden söz etmek zordur. Batı’daki sivil toplum örgütlerinin toplumsal gelişmelerin bir sonucu olarak oluştuğu ve nihayetinde de siyasal iktidarları sınırlayan bir yapı meydana getirdiği bilinmektedir. Sivil toplum örgütleri bu bakımdan ele alınmış, ülkemizde ki sivil toplum örgütleri ile Batı sivil toplum örgütlerinin karşılaştırması yapılmış ve iktidarın sınırlandırılmasının kaynağı olarak Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin görülmesinin güç olduğu kanaatine varılmıştır. Bu çerçevede Türkiye’de ki, sivil alanın gelişmesinin arkasındaki gücün, sivil toplum örgütlerinin mücadelesinin yanında devletin kendi kendisini sınırlandırma düşüncesi olduğunun söylenebileceği dile getirilmiştir. Bu bölümde sivil toplum kuruluşlarının mücadelesinin, devletin arzuladığı ya da yetki verdiği ölçüde geliştiğini söylemek mümkün sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümüne ise, 28 Şubat süreci ele alınmıştır. Bu süreçte yaşananlar üç başlık halinde irdelenmiş, 1995 seçimlerinden başlamak suretiyle, 28 Şubat sürecinin anlamı, MGK kararları ve bu sürecin Türk siyasal hayatına etkileri çerçevesinde olaylar ele alınmaya çalışılmıştır. Bu süreçte, özellikle sivil toplum örgütlerinin resmi ideolojiden bağımsız hareket edemediklerini gözlemlenmiştir. Gerek birer sivil toplum kuruluşu olarak işçi ve işveren örgütlerinin ve gerekse, belli bir örgüte bağlı olmayan sivil unsurların, aynı zamanda da sivil siyasetçilerin sürece yaklaşımları, askeri kanatta kamuoyunun darbeyi desteklediği izlenimi yaratmış ve nihayetinde “post modern” darbe dönemi denen süreç ortaya çıkmıştır.

Bu bölüm incelemelerinde, Refah Partisi ve Doğru Yol Partisinin kurmuş olduğu Refahyol Hükümeti’nden, sivil ve askeri bürokrasinin yanında büyük sermaye kuruluşlarından oluşan bir kesimin de endişe taşıdıkları gözlemlenmiştir. 1995 seçimlerinden bir hafta önce dönemin TÜSİAD Başkanı Halis Kamili, Refah Partisi’nin sistem dışı olduğunu belirterek, “ Refah Yönetime Gelemez” açıklamasında bulunmuştur. Bu açıklamanın ardından, 10 gün geçmiş ve seçimin hemen ardından dernek olarak TÜSİAD, Başkanları Halis Kamili’nin tavrını desteklediklerini gazete manşetlerinden duyurmuşlardır (Sabah,2012). Bu tutum, ilk etkilerini, Refah Partisi’ne iktidarı kurma görevinin verilmemesi noktasında kendisini göstermiştir. Bu

bölümde ele alınan bir diğer mesele ise , “İrtica tehdidi”nin, basın aracılığıyla kesintisiz olarak kamuoyuna aksettirilmiş olması ve bunun Refahiyol iktidarının hükümetten uzaklaştırılması noktasındaki kullanılmış olmasıdır. Refahiyol’un iktidardan uzaklaştırılması sürecinin, İşçi ve İşveren kuruluşları, medya ve “sivil” toplum örgütleri’nin baskıları sonucu başladığı ve nihayete erdiği kanaatine varılmıştır. Yine bu süreçte, askerler tarafından belli medya kuruluşlarına, yargı organlarına brifingler verilmek suretiyle askerlerin cumhuriyeti koruma ve kollama görevine atıfta bulunulmuştur. Refahiyol Hükümeti, ilk kurulduğu dönem itibariyle bazı çevreler tarafından kuşkuyla karşılanmış, bu hükümete, bir an önce kurtulması gereken bir koalisyon gözüyle bakılmıştır. Aynı zamanda Cumhuriyeti ve laikliği koruma görevini, anayasadan aldığı bir görev olarak ele alan askeri bürokrasi, gerektiğinde siyasi hayata silahla da olsa müdahalede bulunacaklarını açık olarak dile getirmiştir. Bu bilgiler çerçevesinde bu bölüm ele alınmış, mümkün olduğunca birincil kaynaklar ve sosyal medya kullanmak suretiyle olaylar aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise; 28 Şubat sürecinde TÜSİAD ele alınmış ve TÜSİAD’ın bu sürece yaklaşımları çerçevesinde süreç yorumlanmaya çalışılmıştır. Bölümün içeriğinden anlaşıldığı üzere TÜSİAD, 28 Şubat sürecini etkileyen önemli aktörlerden biri konumundadır. 28 Şubat sürecine giderken TÜSİAD’ın üst düzey yöneticileri ile birlikte dönemin iki büyük medya patronu Sabancı Holding’te toplantı yapmışlardır. Bu toplantının amacı Babahan’a göre, ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz’a, kardeşi Turgut Yılmaz üzerinden baskı yapılarak Refah Partisi ile koalisyon yapmaması noktasında ikna çalışmalarıdır (Babahan, 2012). Ekonomik çıkar gruplarının argümanları bu iktidar ile birlikte şekillenecek olan politika değişikliklerinin ülkenin zararına olacağını dolayısıyla da kendi menfaatlerinin zarar göreceği noktasına kilitlenmiştir. Asker, sivil toplum kuruluşları ve sivil bürokratlar ise “ laik düzenin tehlikede olduğu” düşüncesi etrafında kenetlenmişlerdir.

Ekonomik çıkar gruplarının ve ordunun bu süreçte üzerine gittiği konulardan biride, “İslami sermaye” kavramı olmuştur. Bu dönemde sıklıkla kullanılan bu kavram, Refah Partisi’nin yükselişe geçtiği bu dönemde yükselen Anadolu sermayesinin durdurulması noktasında bir araç olarak kullanılmıştır. Bu süreçte medyanın da rolünü yadsımamak gerekmektedir. Medya, yayınlarıyla sürece destek olmuş, manşetlerde kesin yargılar ve

suçlayıcı ifadeler kullanılmak suretiyle toplumun sürece inanması noktasında yoğun çaba sarf etmiştir. Bu durum ayrıntılı olarak ikinci bölümde askeri vesayet sistemi ve medyanın bu sürece etkileri başlıkları altından ele alınmaya çalışılmıştır.

28 Şubat sürecinin sacayaklarından birini de MGK toplantısında alınan kararların uygulanmasını sağlamak için oluşturulan takip mekanizması oluşturmaktadır. Nisan 1997 yılının ardından medya, yargı ve sivil toplum kuruluşlarına brifingler verilmek suretiyle cumhuriyetin korunması ve kollanması düşüncesi, toplumun farklı kesimlerinin zihninde yer edindirilmiştir. Aynı zamanda Batı Çalışma Grubu adında gizli yapılanma oluşturularak bir anlamda darbenin etkisinin halk tarafından anlaşılması engellenmiş, darbenin ülke siyaseti üzerindeki etkisi örtbas edilmeye çalışılmıştır. Bu kuruluşların, hangi yasal dayanaklar çerçevesinde kuruldukları noktasında bilgiler yine ikinci bölümde yer almaktadır.

28 Şubat sürecin de ordunun üstlendiği misyon önemli diğer bir alanı oluşturmaktadır. Askeri bürokrasinin yanında sivil bürokraside devletin kurtuluşunu ordunun varlığını ve gücünü korumasında görmüştür. Bu çerçevede de ordu mensuplarında devletin sahibi oldukları gibi bir fikir oluşmuş ve de cumhuriyeti koruma ve kollamakla görevli kurum olarak kendilerini görmüşlerdir. Bu noktada askerlerin misyonunun yanında siyasetçilerin gösterdikleri tavır da önemlidir. Askeri bürokrasinin bu tutumuna karşın sivil kanat da (Özellikle Sivil Toplum örgütleri, Medya, Siyasiler) askeri kanadı desteklemekten kendilerini alamamıştır.

28 Şubat sürecinde hangi kanadın daha etkin olduğu noktasında günümüzde farklı tartışmalar yapılmaktadır. Kimilerine göre, askeri kanat, sivil kanadın etkisinde faaliyetlerini yürütmüşken, kimilerine göre ise sivil kanat, askerlerin etki ve yönlendirmesiyle sürecin aktörlerinden biri halini almıştır. Ancak sürecin sadece askerler ya da sadece siviller tarafından yürütüldüğünü söylemek güçtür. Bu süreç medya, bazı işçi ve işveren örgütlerinin oluşturduğu sivil toplum örgütleri ve askerler tarafından oluşturulmuş ve sonlandırılmıştır.

Burada özellikle büyük sermaye grubu, aynı zamanda da bir sivil toplum örgütü olan TÜSİAD'ın gösterdiği tutumda önemlidir. Bu çerçevede dönemin TÜSİAD üyelerinden İshak Alaton'un, TÜSİAD'ın tavrı hakkında söyledikleri önemlidir. Alaton'a göre; Demokratikleşme noktasında o dönemde TÜSİAD içerisinde fikir birliği yoktur.

Çünkü Demokratikleşmeyi reddeden insanlar örgüt içerisinde mevcuttur. 1997 yılında TÜSİAD tarafından uzun süreli bir çalışmanın eseri olarak ortaya koyulan Demokratikleşme Perspektifleri raporunun, daha yayınlanmadan bazı üyeler tarafından reddedilmesi demokratikleşmenin reddedilmesi ya da demokratikleşmenin tam anlamıyla içselleştirilememesi olarak izah edilebilir.

Alaton'a göre, özgürlüğün bayrağını taşıyacak olan burjuvazidir. Ancak 28 Şubat sürecinde burjuvazinin üzerinde, burjuvaziye nasıl hareket etmesi gerektiğini hatta nasıl düşünmesi gerektiğini söyleyen bir güç mevcuttur. Bu güç askeri ve sivil bürokrasinin yanında yargı gücünü de içine alan bir yapıdan oluşmaktadır. 28 Şubat sürecinde TÜSİAD içerisindeki bir takım isimlerin sürece sadece sessiz kalarak onaylayıcı konumunda değil, aktif katılımında gerçekleştirme ihtimallerinin yüksek olduğunu söylemektedir(Alaton, 2011).

12 Eylül referandumun da fikirleri sorulduğunda TÜSİAD yöneticileri, herhangi bir fikir taşımadıklarını belirtmişlerdir. Ancak, TÜSİAD'ın geçmişine bakıldığında ülkeyi ilgilendiren birçok konuda beyanlatları bulunmaktadır. Bu doğrultuda düşünüldüğünde TÜSİAD'ın her durumda ve koşulda demokrasiyi destekleme noktasında ilkeli tavırlar sergilemediği, ülke siyasetinin gidişatına göre demokrasiyi destekleme veya desteklememe noktasında tavır takındığı söylenebilir. Ancak demokrasi, kişilere, kurumlara bağlı olarak desteklenecek ya da yaşanan olaylar çerçevesinde tavır sergilenebilecek bir şey değildir. Demokrasi her durumda konjonktür gözetilmeden desteklenmesi gereken bir durumdur.

Sonuç olarak; 28 Şubat sürecinin tam anlamıyla anlaşılabilmesi için, ekonomi politik gelişmelere de bakmak gereklidir. Her ne kadar günümüz TÜSİAD başkanı Ümit Boyner, "Araştırdım, TÜSİAD 28 Şubat'a destek vermedi. Darbe sürecinde yer almadı" dese de, dönemin medya arşivleri bunun tersi bir durumun varlığını ortaya koymaktadır. Bu süreçte TÜSİAD, bir sivil toplum örgütü olmanın ötesinde tavır sergilemiştir. Dönemin TÜSİAD Başkanı Muharrem Kayhan ve bazı TÜSİAD yöneticilerinin gazetelere verdiği demeçler bunun açık göstergeleridir. " Refah Yönetime Gelemez", "Genelkurmay'la Diyalog İçindeyiz", " Hükümet Çekilmeli", " TÜSİAD ilanla Anayol istedi" ve "Bu meclisten alternatif hükümet çıkar"(Bülteni, 2012) şeklinde verilen beyanatlara bakıldığında açık bir şekilde siyasi alana

müdahalede bulunulduğunu gözlemlenmektedir. Bu durumun “ Araştırdım, TÜSİAD 28 Şubat’a destek vermedi” şeklinde yorumlanması mümkün görünmemektedir.

TÜSİAD’ın bir sivil toplum örgütü olarak meşru yollarla iktidara gelmiş bir yönetimin yanında yer alması gerekirken neden devletçi zihniyetin yanında yer aldığı irdelenmesi gereken bir durumdur. Dinçkök’ün başkanlık döneminde TÜSİAD üyelerine yürürlükteki iktisat politikalarının değerlendirilmesine yönelik sorulan soruda, iktidardaki hükümetin iktisat politikalarına yaklaşımının dernek üyeleri tarafından benimsenmediği hatta buna sert bir dille karşı çıktığı ifade edilmektedir. Bu durum sonucunda hükümet yöneticileri ile düzenlenen bir toplantıda aynı dernek üyeleri hükümet mensuplarını eleştirmek konusunda çekinmişler yani ilk tepkilerini bu toplantıda beyan etmekten kaçınmışlardır. Bu olay sonucunda Dinçkök’ün başkanlıktan istifa kararı aldığı da söylenebilir. Bu durum bir kısım TÜSİAD üyeleri tarafından sorulan sorunun yanlışlığından ileri geldiğini söylemiş, diğer bir grup TÜSİAD üyelerinin ise olayın devlet ile işadamları arasındaki ilişkinin niteliğini ve işadamlarının her zamanki ürkekliğini tam olarak yansıttığını düşünenlerde vardır. Hatta bir kısım işadamlarının da, “ Başka ne beklenirdi ki, ertesigün herkesin Ankara’da işi vardı” demek suretiyle düşüncelerini açık bir şekilde beyan etmişlerdir(BUĞRA, 1995:340-341).Benzer tavır TÜSİAD tarafından farklı zamanlarda hazırlatılan ve demokratik hayatı olumlu etkileyen raporlarda da kendini göstermektedir. TÜSİAD’ın kendi bünyesinde hazırlattığı raporlar, belli bir zaman sonra farklı gerekçelerle savunulmamakta ve raporun sadece hazırlayanı bağlayacağı türünden ifadelerle raporları ardındaki desteğin çekildiği görülmektedir.

Ancak şunuda belirtmek gerekir ki; TÜSİAD yönetiminin fikirlerinin derneğin tabanının fikirlerini yansıttığını söylemek güçtür. Burada göz ardı edilmemesi gereken şey, TÜSİAD’ın çokta demokratik bir yapıya sahip olmadığı, en önemli kararların Yönetim Kurulu ve Yüksek İstişare konseyi tarafından alındığıdır. Bu yapı içerisinde üyelerin görüşleri fazla ağırlık taşımamaktadır.dernek politikasına yön veren ise büyük işletme gruplarını temsil eden yönetim kadrosudur. Buradan şu sonuca varmak mümkündür. TÜSİAD’a atfedilen görüş ve tavırların çoğunun ne Türk işadamlarının çoğunluğu ne de bu derneğe üye olan işadamlarının görüş ve tavırlarını yansıtmadığı açıktır. TÜSİAD yönetiminin beyanatları çerçevesinde ortaya konan görüşlerin

sahipleri belirli bir kesimin çıkarlarını temsil etmekten çok bir sınıf misyonuyla hareket eden sınırlı sayıda işadamlı olduklarından bahsedilebilir. Bu grubun bakış açılarıyla, değil başka derneklerdeki işadamlarının, kendi üyeleri olan işadamlarının düşüncelerinde bile bir uyuşma sözkonusu değildir. Nitekim çok yakın zamana kadar diğer girişimci derneklerinin çoğunluğu TÜSİAD'ı kendi sosyal konumları açısından tehdit gibi algıladıkları ve onun eleştirel tavrının (özellikle 2000'li yılların başlarına kadar) hükümetlerin bütün özel sektöre karşı olumsuz tavır almaya itebileceğini düşündükleri söylenebilir (BUĞRA, 1995:342-343).

Sonuç olarak; TÜSİAD yönetimine hakim olan bir grup güçlü sermayedarın TÜSİAD'ı kendi görüşleri doğrultusunda yönlendirdiği söylenebilir. 28 Şubat sürecinde TÜSİAD'ın, meşru yollarla iktidara gelmiş bir hükümetin yanında değil de neden devletçi bir grubun yanında ve hükümetin karşısında yer aldığı sorusunun cevabı buradan anlaşılmaktadır. TÜSİAD'ın kuruluş amacının irdelendiği bölümde de ele alındığı üzere TÜSİAD, TOBB bünyesinde etkili olamadıklarını düşünen bir grup güçlü sermayedar tarafından kurulmuştur. Ve kuruluşundan günümüze kadar bir baskı unsuru olarak hükümetleri etkileme noktasında çabalar içerisine girmiştir. Şirketlerin kuruluşlarından büyük bir güç haline geldikleri döneme kadarki süreçte devletle şirket sahiplerinin ilişkilerine bakıldığında bu grubun neden devletçi elitin yanında veya demokratik meşru iktidarın karşısında olduğu sorusunun cevabı daha net anlaşılacaktır.

KAYNAKÇA

AKAY, H., (2012), "*Türkiye'de Güvenlik Sektörü : Sorular, Sorunlar, Çözümler*",

<http://www.aciktoplumvakfi.org.tr>, 28 Ocak 2012

AKSOY, Hüsnü (1994), "*Devlet ve Demokrasi*", Yön Yayınları, İstanbul.

AKÇALI, Nazif (1989), "*Çağdaş Siyasi Rejimler*", Bilgehan Basımevi, İzmir.

AKIN, D., (2012), "*28 Şubat, Batı Harekât Konsepti ve Batı Çalışma Grubu*"

<http://www.soldefter.com>, Mayıs 2012.

AKPINAR, A., (1997), "*Sivil toplum: düşünsel temelleri ve Türkiye perspektifi*",

Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ANKARA.

AKPINAR, H., (2001), "*28 Şubat Postmodern Darbesinin Öyküsü*", Ümit Yayıncılık,

Ankara

AKŞİN, S., (2004), "*Türkiye Tarihi 5, Bugünkü Türkiye 1980-2003*", Sina Akşin, Bülent

Tanör, Korkut Boratav, Yayın Yön: Sina Akşin., Cem Yayınevi, İstanbul

AKSOY, M., (2010), "*28 Şubat 2002 Seçim sonuçlarıyla bitmiştir*", *Yeni Şafak*, 01.

03.2010.

AKTAN, P. C., (1996), "21. Yüzyıl, Türkiye ve Sivil Toplum.", *Liberal Düşünce*

Dergisi, Bahar, s.57-76.

ALATON, İ., (2011), Memi, Rıdvan. 05.02.2011. *İshak Alaton Kozmik Oda'da*

Kozmik Oda, [Televizyon Programı].Ankara: TRT.

TÜSİAD, (2010), "*TÜSİAD*", <http://www.tusiad.org>, 21.09. 2011.

BABAHAN, Ergun, (2011), "*28 Şubat ve Medya*",

<http://www.stargazete.com>, 28 Ocak 2012.

BABAHAN, E., (2012). "*Bir TÜSİAD vardır TÜSİAD'dan içeriü*".

<http://www.stargazete.com>, 04 Mayıs 2012.

BALCI, M., (1998), "*MGK ve Demokrasi Demokrasi, Hukuk, Ordu, Siyaset*",

Yöneliş Yayınları, İstanbul. s. 226-232.

BALTA, E., (2006), Sivil Toplum Nedir? "*Türk Eczacılar Birliği Dergisi*", Eylül-

Ekim, 2006, Ankara, s. 26-27.

BAYRAMOĞLU, Ali (2001), "*28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi*", Birey

Yayıncılık, İstanbul.

BELGE, M., (1983), "*Tarihi Gelişme İçinde Aydınlar*", İletişim Yayınları

İstanbul

BELGENET, (2006), "*1995 Yılı Genel Seçim Sonuçları*", <http://www.belgenet.net>,

12.03. 2011.

BİLGE, M., (2009), "*Türk Modernleşmesi ve Sivil Toplum*", Binyıl Yayınevi, Ankara.

BÖLÜKGİRAY, Nevzat, (1999), "*28 Şubat Süreci I*", Tekin Yayınevi, İstanbul.

BUĞRA, Ayşe (1995), "*Devlet ve İşadamları*", İletişim Yayınları, İstanbul.

BUGÜN, (2010), "*İşte Darbecilerin Güvendiği O Protokol*",

<http://www.bugun.com.tr>, 03 Ocak 2012 .

BUGÜN, (2011),: <http://www.bugun.com.tr>, 01. Mart 2011.

ÇAHA, Ömer (1997), "*1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları*", Yeni

Türkiye- Sivil Toplum Özel Sayısı, Yeni Türkiye, Ankara.

ÇAHA, Ömer (2004), "*Açık Toplum Yazıları*", Liberte Yayınları, Ankara.

ÇAHA, Ömer (2007), "*Aşkın Devletten Sivil Topluma*", Plato Yayınları, İstanbul.

ÇAHA,Ömer (tarihyok) Osmanlı'da Sivil Toplum.

<http://dergiler.ankara.edu.tr>, s. 79-99.

CANGIZBAY, K., (1987), "*Siyaset Ötesi Toplum*",. Ankara, V Yayınları.

ÇELEN, Nergihan (2008), "*Batı çalışma grubu'nun fişlediği mağdurlar CÇG'ye tepkili*", ZAMAN., 10. 08.2008.

ÇELİK, Necati, (2004), "*28 Şubat ve İrtica Tehdidi*", Sinemis Yayınları, Ankara.

CİVAOĞLU, G., (1998), "*TÜSİAD ve Hükümet*",

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>, 5 Şubat 2012.

DOĞAN, İlyas (2002), "*Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum*", Alfa Yayınları, İstanbul.

DOĞAN, D. İ., (1999), "Sivil Toplumun Kültürel Temelleri",. *Polis Bilimleri Dergisi Cilt :1(4)*, Ankara, s.133-146.

DONAT, Y. (1999), "*Öncesi ve Sonrasıyla 28 Şubat* ", Bilgi Yayınevi, Ankara.

DÜNYA BÜLTENİ,(2012), '*28 Şubat'ta TÜSİAD da var*'.

<http://www.dunyabulteni.net>, 06 05 2012.

DÜNDAR, Can (2003), "*Bir Yaşam İksiri*", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

EĞİLMEZ, A. O., (1997), "*Briefing'deki İrtica (Türkiye'de Militariz-Yönetim İlişkileri ve İslam)*", Tema Yayınları, Ankara.

ERDOĞAN, Mustafa (1999), "*28 Şubat Süreci*", Yeni Türkiye Yayınları,Ankara.

ERDOĞAN, Mustafa (1998), "Sivil Toplum: Bir kavramın anatomisi", *Liberal Düşünce Dergisi Sayı 10*. Ankara

SARTORİ, Giovanni (1993), "*Demokrasi Teorisine Geri Dönüş* , (Çev: Tuncer Karamustafaoğlu – Mehmet Turhan)", Yetkin Yayınları, Ankara.

- GÖLE, Nilüfer (2002), " *Melez Desenler. İslam ve Modernlik Üzerine*", Metis Yayıncılık, İstanbul.
- GRAMSCI, (1997), " *Hapishane Defterleri*", (Çev: Adnan Cemgil), Belge Yayınları, İstanbul
- GÜLEÇYÜZ, K., (2000), "Balans Ayarı", Yeni Asya Neşriyat., İstanbul. s. 9-13.
- GÜNEŞ, A. F., (2012), " *Askerin Kolluk Gücü Olarak Kullanılması ve Emasya*", <http://www.tesev.org.tr>, 24 Ocak 2010.
- GÜNGÖR, Z., (1997), " *Erken Seçim Değil Yeni Hükümet..*", <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>, 5 Şubat 2012.
- HOBBS, Thomas, (1995), " *Leviathan*", Yapı Kredi Yayınları/Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, İstanbul.
- ILICAK, N., (1999), " *28 şubat Sürecinde Din Siyaset ve Laiklik*", Birey Yayınları, İstanbul.
- İPEKÇİ, Abdi, (1971), TÜSİAD Başkanı Feyyaz Berker İle Röportaj. " *Milliyet* ", 23 08.1971, s. 7.
- İNTERNETHABER,2012. " *İşte 28 Şubat'ın Silinen Belgeleri.*" <http://www.internethaber.com>, 28 Nisan 2012.
- KAPLAN, Y., (2010), " 28 Şubat bitmedi ; bitkisel hayatı meşrulaştırdı", *Yeni Şafak*, 01.03.2010.
- KARADAĞ, A., (2005), Demokratikleşme ve Sivil Toplum: Liberal Düşünce Topluluğu Örneği, İçinde " *Sivil Toplum ve Demokrasi*", Kaknüs Yayınları, İstanbul. s. 61-62.
- KARALI, H., (2006), " *Medya İmparatorluğu*", Truva Yayınları, İstanbul
- KAZAN, Şevket, (2002), " *Refah Gerçeği 2* ", Keşif Yayınları, Ankara.
- KAZAN, Şevket, (2003), " *Refah Gerçeği 3* ", Keşif Yayınları, Ankara.

- KAZAN, Şevket,(2002a:), "*Öncesi ve Sonrasıyla 28 Şubat*", Keşif Yayınları,Ankara.
- KEANE, John, (1993), "*Sivil Toplum ve Devlet-Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar*",Ayrıntı Yayınları,İstanbul
- KEANE, J., (1988), "*Sivil Toplum ve Devlet/Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar*",
Ayrıntı Yayınları,İstanbul
- KEŞFİKADİM, (2009), "*1997 Yılı MGK Toplantılarının Basın Bildirileri*",
<http://kesfikadim.blogspot.com>, 19 Ocak 2011.
- KIZILTAŞ, Ekrem, (2007), "28 Şubat Post Modern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi, içinde" *Bir Çeşit Turnusol Kağıdı Olarak 28 Şubat*",Birey Yayıncılık, İstanbul.
- KILIÇ, A., (2012). "*Genelkurmay Belgeleri'nde Batı Çalışma Grubu.*"
<http://www.haberturk.com>, 1 Mayıs 2012.
- KONRAD VAKFI, (1996), "*Refah Partisi Üzerine Bir Araştırma.*" Konrad-Adenauer-Vakfı, Ankara.
- KOCABAŞ, S., (1998), "*Postmodern Darbe Süreci 28 Şubat'a Doping*", Vatan Yayınları, İstanbul.
- KOCABIYIK, Hüseyin, (2010), "*Karışık İş : 28 Şubat*",*Yeni Asır*,
<http://www.yeniasir.com.tr>, 28. 02.2010.
- KOÇ, Vehbi, (1973), "*Hayat Hikayem*", Apa Ofset Basım Evi, İstanbul.
- KÖKER, L., (2005), "Sivil toplum Modern Devletle belirgin farklılık oluşturmaktadır", *Sivil Toplum Dergisi*, s.117-119.
- KUÇURADI, İ.,(1998), "*Sivil Toplum Kuruluşları:Kavramlar*",*Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları*, İstanbul
- KONGAR, E., (2000), "*28 Şubat Ve Demokrasi*", Remzi Kitapevi,İstanbul.

- LAÇİNER, Ö., (1996), " *Seçim Sonuçları Üzerine* ", Birikim Dergisi, İstanbul,
Sayı :81.
- LOCKE, J., (1986), " *Uygar Yönetim Üstüne İkinci İncelemeden Seçme Parçalar: Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 2.* ", Teori Yayınları, Ankara.
- MAHÇUPYAN, E., (1998), "Aleyhtarlık ve Muhaliflik", *Radikal*, 19. 02.1998.
- MARDİN, Ş., (1991), " *Türkiye'de Toplum Ve Siyaset* ", İletişim Yayınları, İstanbul.
- MARX, K. & ENGELS, F., (1999), " *Alman İdeolojisi (Feuerbach)* , (Çev: Sevim Belli)", Sol Yayınları, Ankara.
- MİLLİYET, (1997), " *Laiklik Karşıtlarına Cevap Demokrasidir* ",
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>, 5 Şubat 2012.
- OPÇİN, T. (2004), " *Şubat Uzar Bin Yıl Olur* " , 28 Şubat'ta Karşı Psikolojik Harekat ,
Selis Yayınları, İstanbul.
- ORAKOĞLU, Bülent, (2003), Deşifre, içinde, " *Darbeyi Rapor Ettim* ", Timaş Yayınları,
İstanbul.
- ÖZCAN, Ali, (2008), " *28 Sürecinin Siyasal Açından Neden ve Sonuçları* ", Muğla,
Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- ÖZCAN, Z., (2010). " *TOBB dururken TÜSİAD neden kuruldu ?* ".
<http://www.minare.net>, 13. 09. 2011.
- ÖZKAN, Fadime (2010). " 28 Şubat'ın son tortusu da kalkıyor", *STAR*,
<http://www.stargazete.com>, 20.09.2010.
- SABAHA, (2010), " *Erbakan Neyi İmzaladı* ",
<http://arsiv.sabah.com.tr>, 07. 12. 2011.
- SABAHA, (2012). " *Araştırdık, TÜSİAD 28 Şubat'ta var* ".
<http://www.sabah.com.tr>, 05 05 2012.

- SAKALLIOĞLU, Ü. C., (1996), “24 Aralık 1995 Alacakaranlık Kuşağı Seçimleri”,
Birikim, Ankara. Sayı,81.
- SARIBAY, A.Y., (1997), “*Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*”, , Vadi Yayınları,
Ankara.
- SAVRAN, G., (1987), “*Sivil Toplum ve Ötesi*”, Alan Yayıncılık,İstanbul.
- SAVRAN, G., (1984), “*Sivil Toplumun Eleştirisi*”,Alan Yayıncılık,İstanbul.
- ŞENER, N., (1997), “*Demokrasi TÜSİAD'ı Salladı*”,
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>, 5 Şubat 2012.
- ŞEN, S., (1995), “ *Refah Partisi'nin Teori ve Pratiği*”, Sarmal Yayınevi,İstanbul.
- TAMER, M. G., (2010), “*Tarihsel Süreçte Sivil Toplum.*”,Edebiyat Fakültesi
Dergisi, s. 89-106.
- TAYYAR, Ş., (2009), “ *Kıt'a Dur 28 Şubat'tan 27 Mayıs'a İktida Kavgası*”,Timaş
Yayınları,İstanbul.
- TOSUN, E. G, (2001), “*Demokratikleşme perspektifinden: devlet-sivil toplum ilişkisi*”,
(*Türkiye Örneği*), Alfa Yayınları,Ankara.
- TOSUN, Gülgün ErDOĞAN, (2005), “*Sivil Toplum ve Demokrasi*”, içinde
‘Türkiye'de Devlet Sivil Toplum İlişkisi ve Demokrasinin Pekişmesinin
Önündeki Engeller.’ Kaknüs Yayınları, İstanbul. s.123-143.
- TÜRK, E., (2009), “ *TÜSİAD Patronlar Kulübü*”, Alfa Basım Yayım,İstanbul.
- TÜSİAD, (1999), “*Türkiye'de Demokratik Standartların Yükseltilmesi,Tartışmalar ve
Son Gelişmeler*”,Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş. İstanbul.
- TÜSİAD, (Ocak,1997),“ *Türkiye'de Demokratikleştirme Perspektifleri*”, Türkiye
Sanayi ve İşadamları Derneği, İstanbul.
- TÜSİAD, (2011), *TÜSİAD'ın Yapısı*,
<http://www.tusiad.org/tusiad/tusiad-yonetimi/tusiadin-yapisi/10.04.2011>.

UZUN, Turgay, (2009), Kamu Tercih Kuramı ve Anayasal İktisat Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme." *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*", Muğla. s. 223-247.

YILDIZ, A.,(2000), "28 Şubat Belgeler", 'Meral Akşener 28 Şubat ve BÇG'yi Anlatıyor.', Pınar Yayınları, İstanbul. s. 457-502.

YILMAZ, A. (2000), "*Modern Demokrasi*", Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

YÜKSEL, E., (2004), Medya Güçenklik Kurulu,içinde "28 Şubat Sürecinde Medya, MGK ve Siyaset Bağlantısı",T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir. s.19-22.

GAZETELER

Hürriyet. "İşte Cinciye Kızını Kaptıran RP'li",7 Ocak 1997.

Hürriyet. " İmam Nikahı Flörtün Kılıfı",13 Ocak 1997.

Hürriyet. "RP'linin Aşkı",18 Ocak 1997.

Hürriyet. "Onbin Yataklı Kur-an Kursu",19 Ocak 1997.

Hürriyet."Bostan Korkuluğu Değiliz", 25 Ocak 1997.

Milliyet. "Refah'a İki Fren", 29 Ocak 1997.

Hürriyet."Baykal: "RP Ülkeyi İç Savaşa Sürüklüyor.", 1 Şubat 1997.

Milliyet."Başkente RP Gerilimi",1 şubat 1997.

Hürriyet."Hocaya Göre Taksime Cami İstemeyen Fosil, 3 Şubat 1997.

Milliyet."Koalisyon Sallanıyor",3 Şubat 1997.

Sabah."Sincan Krizi",3 Şubat 1997.

Milliyet."Tehlikeli Gidiş! (Cami, Türban, Hac) 4 Şubat 1997.

Sabah."İpler Geriliyor!" (Cami, Türban, Deri), 4 Şubat 1997.

Milliyet."Tank Sesleri!"5 Şubat 1997.

Sabah."Tanklar Sincan'da"5 Şubat 1997.

Hürriyet."Kazan'a Sert Tepki" 6 Şubat 1997.

Milliyet."Meclis Formül Arıyor!"6 Şubat 1997.

Hürriyet."Yılmaz: RP Silahlanıyor!"9 Şubat 1997.

Hürriyet."Karadayı, Her Türlü Göreve Hazırız!"10 Şubat 1997.

Milliyet."Laiklik Uyarısı" 13 Şubat 1997.

Hürriyet.“Bakan Değil Militan”17 Şubat 1997.
Milliyet.“Demirel Kaygılı” 18 Şubat 1997.
Sabah.“En Kritik MGK!”18 Şubat 1997.
Sabah. “Yılmaz, Rejimi Kurtardım”.22 Şubat 1997.
Sabah.“Muhtıra Gibi Açıklama” (Çevik Bir)23 Şubat 1997.
Milliyet.“İrtica PKK’dan Tehlikeli!” (Güven Erkaya)25 Şubat 1997.
Sabah.“Gözler Cuma’da”26 Şubat 1997 .
Milliyet.“Sivil Dayanışma!” (Disk,Tesk-TÜRKiŞ)26 Şubat 1997.
Hürriyet.“İşte Mektup! Kritik MGK Bugün!”28 Şubat 1997.
Milliyet.“En Uzun Gün!”28 Şubat 1997.
Milliyet.“Generallerin İrtica Tartışması”28 Şubat 1997.
Milliyet.“Kazan Gidici!”28 Şubat 1997.
Sabah. “Beşi de Konuşacak!”28 Şubat 1997.

ÖZGEÇMİŞ

Ergün Dilaveroğlu, 1984 yılında İstanbul/Üsküdar'da doğdu. 1998 yılında Kısıklı İlköğretim Okulu'ndan ve 2001 yılında da Lise öğretimini Ümraniye Lisesi'nden başarıyla tamamlamasının ardından 2003 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi'nde lisans eğitimine başlamıştır. 2007 yılında Lisans öğretimini bitirdikten sonra 2008 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler bilim dalında yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Halen İstanbul/Kadıköy Sosyal Güvenlik Merkezi'nde görevini sürdürmektedir.